

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

**KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE VE KADIN
GÜÇLENMESİNDE BİR KALKINMA POLİTİKASI ARACI
OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI**

Neslihan MENEVİŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara, 2019

**KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE VE KADIN
GÜÇLENMESİNDE BİR KALKINMA POLİTİKASI ARACI
OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI**

Neslihan MENEVİŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

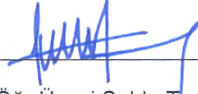
Neslihan Meneviş tarafından hazırlanan "Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede ve Kadın Güçlenmesinde Bir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Mikro Kredi Uygulaması" başlıklı bu çalışma, 24.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Anıl Akçağlayan (Başkan)

Prof. Dr. Hatice Karaçay (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Selda Taşdemir Afşar (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

22.10.2019
Neslihan MBNEVİŞ

¹"*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof.Dr. Hatice KARAÇAY** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Neslihan MENEVİŞ

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, desteğini esirgemeyen ve değerli bilgilerini her daim benimle paylaşan, varlığıyla bu çalışmayı anlamlı kılan ve bundan sonraki çalışmalarım için de değerli bilgilerinin bana ışık tutacağına inandığım sevgili danışman hocam; Prof Dr. Hatice Karaçay'a, bu çalışmaya başladığım noktadan geldiği noktaya kadarki süreçte beni her daim cesaretlendiren sevgili arkadaşım Zülal'e, yine bu süreçte desteklerini daima hissettiren aileme ve eşim Ersin Sümer'e sonsuz teőekkürler.

ÖZET

MENEVİŞ, Neslihan, *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede ve Kadın Güçlenmesinde Bir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Mikro Kredi Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.*

Bir ülkede kalkınmanın gerçekleştiğinden bahsedebilmek için o ülke toplumunun her kesiminin ekonomik ve sosyal yönden şartlarının iyileştirilmesi yönünde politikaların varlığından bahsedebilmek gerekmektedir. Fakat kalkınma düzeyinin anlaşılması amacıyla yapılan ölçümlerde pek çok göstergenin göz önünde bulundurulmadığı ve kalkınmanın çok boyutlu olarak ele alınmadığı görülmektedir. Özellikle ataerkil toplumlarda kadınların kalkınması göz ardı edilmekte ya da kadınların kalkınması adına gerçekleştirilen politikaların yeterli olmadığı görülmektedir. Söz konusu politikalardan en yaygın olanı da Grameen Bankası Modeli olarak bilinmekte olan mikro kredi uygulamalarıdır. Mikro kredi uygulamaları yoksullukla mücadele politikası olmakla beraber hedef kitesinde kadınlar bulunmaktadır. Özellikle kadın yoksulluğu ile mücadele ve kadın güçlenmesi bağlamında önemli ve etkili bir uygulama olduğu savunulmaktadır. Fakat bu uygulama kapsamında kadınlara sağlanan kredi miktarı, geri ödeme mekanizması ve işleyiş esasları değerlendirildiğinde sistemin yetersizliği açıkça görülmektedir. Sistem kadınların bu uygulama neticesinde pek çok kazanımı olacağını ve kendi kendine yeteceği iddiasıyla yola çıkmıştır. Fakat geçici bir çözüm olmaktan, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmekten ve kadının bağımlılığını farklı bir boyuta taşımaktan öteye gidememiştir.

Anahtar Kavramlar: Kalkınmada Kadın, Kadının Güçlenmesi, Kadın yoksulluğu, Mikro kredi

ABSTRACT

MENEVIS, Neslihan, *Microcredit Implementation as a Development Policy Tool For Women's Poverty and Women's Empowerment, MA Thesis, Ankara, 2019.*

To be able to talk about the development of a country's development, it is necessary to mention the policies to improve the economic and social conditions of every part of the society. However, it is observed that many indicators are not taken into consideration in the measurements made to understand the level of development and development is not considered as multi-dimensional. Especially in patriarchal societies, the development of women is ignored or it is seen that the policies implemented for the development of women are not sufficient. The most common of these policies are the micro-credit applications known as Grameen Bank Model. Micro-credit implementations are women's policy towards fighting poverty, and there are women in their target groups. In particular, it is argued that it is an important and effective practice in woman empowerment and the fight against women's poverty. However, in the context of this practice, considering the credit amount, the mechanism of reimbursement and the principles of operation it is clearly seen that the inadequacy of the system is evident. The system started with the claim that women will have many gains as a result of this implementation and they will be self-sufficient. But it is a temporary solution, it cannot go beyond consolidating the gender roles and moving women's dependency to a different dimension.

Keywords: Woman in Development, Woman Empowerment, Women Poverty, Microcredit

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM:	4
KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ	4
1.1. KEYNESYEN REFAH DEVLETİ DÖNEMİ KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ	5
1.2. NEOLİBERAL DÖNEM KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ	10
1.3 POST-NEOLİBERAL KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ	15
2. BÖLÜM:	19
KADIN YOKSULLUĞU VE KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE GÜÇLENMENİN ROLÜ	19
2.1. YOKSULLUK KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ	19
2.1.1. Kadın Yoksulluğu Ve Kadın Yoksulluğunu Ortaya Çıkaran Faktörler .	26
2.1.2 Yoksulluğun Feminizasyonu	31
2.2. KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE GÜÇLENME	34
3. BÖLÜM:	37
BİR KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK “MİKRO KREDİ”	37
3.1. MİKRO KREDİ UYGULAMASI: TANIM, KAPSAM VE İŞLEYİŞİ	37
3.1.1 Dünyada Mikro Kredi Programı Uygulaması	39
3.1.2. Türkiye’de Mikrofinans Grameen Programı Uygulaması ve İşleyiş Esasları	41

3.1.2.1 Mikro kredi İçin Üye Seçimi Nasıl Yapılır?.....	47
3.1.2.2. Geri Ödeme Mekanizması.....	49
3.2. MİKRO KREDİ UYGULAMASI: BİR YARDIM POLİTİKASI MIDIR YOKSA BİR KALKINMA POLİTİKASI MI?	51
3.3. MİKRO KREDİ PROGRAMLARININ UYGULAMADAKİ GENEL SORUNLARI.....	53
3.3.1.Grup Merkezlerinde Oluşan Problemler	54
3.3.2.Hizmet Bedeli Oranının Yüksek Olması ve Personelin İlgisizliği.....	54
3.3.3.Programın Yoksullukla Mücadele Stratejisine Rağmen Çalışmaların Yoksulluğun Azalmasında Etkisizliği.....	55
3.3.4.Çocuk İşçiliğine Sebep Olması	56
3.3.5. Yeni Bir Yoksulluğa Neden Olması	56
3.3.6. Farklı Yoksulluk Türlerini Göz Ardı Etmesi	56
3.4. YOKSULLUK SARMALI SONUCU YAŞANAN BAZI ÖRNEKLER	57
4. BÖLÜM:.....	60
MİKRO KREDİ: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ YOLUNDA BİR POLİTİKA ARACI.....	60
4.1. MİKRO KREDİ İLE NEDEN KADINLAR HEDEFLENİYOR?	60
4.2. MİKRO KREDİNİN FARKLI KURAMLAR/POLİTİKALAR ALTINDA İNCELENMESİ	64
4.2.1. Ortodoks Adam-Akım Yaklaşım (Post-neoliberal Kalkınma Yaklaşımı) Altında Mikro Kredi, Kadın Yoksulluğu ve Güçlenme Konusu	64
4.2.2. Heterodoks Yaklaşımlar Altında Mikro Kredi, Kadın Yoksulluğu ve Güçlenme Konusu	67
4.2.2.1. Foucault'nun "Stratejik İlişkiler Durumu" ve "Neo-liberal Yönetimsellik"	67
4.2.2.2. Harvey'in Mülksüzleştirme Yoluyla Birikimi	72
4.2.2.3. Scott'un "Kamusal-Özel Senaryo" Argümanı ve Mikro Kredi.....	75
4.3. KADINA YÖNELİK MİKRO KREDİ UYGULAMASININ AÇMAZLARI/ELEŞTİRİLER	78
4.3.1. Kredinin Koşullarının Yüksek Maliyetli Olması Bu Uygulamanın Sürdürülebilirliğini Engellemektedir.....	78
4.3.2. Kadınların Krediyne Erişiminde Çeşitli Engeller Söz Konusudur.....	78

4.3.3. Kadınların Kullandıkları Krediler Üzerindeki Kontrol Güçleri Sınırlıdır	79
4.3.4. Mikro Kredi Geri Ödemeleri Kadınlar Üzerinde Bir Baskı Aracı Olmaktadır.....	80
4.3.5. Kadınların Aldıkları Mikro Kredilerle Yüksek Kazanç Getiren Faaliyetlere Katılımları Sınırlı Düzeyde Kalmaktadır.....	81
4.3.6. Mikro Kredi Programlarının “Grup Dinamiği, Yardımlaşma Ve İşbirliği Altında Kadın Girişimciliği” Hedefi Gerçekçilikten Uzaktır.	82
4.3.7. Mikro Kredi Programlarıyla Yoksullukla Mücadele Görevi Yoksul Kadınlara Devredilmektedir.....	83
SONUÇ	84
KAYNAKÇA.....	87
EK 1 - ORİJİNALLİK RAPORU	96
EK 2 - ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	98

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BHK	Bin Yıl Kalkınma Hedefleri
BM	Birleşmiş Milletler
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
SDG	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SRAP	Sosyal Riski Azaltma Projesi
TGMP	Türkiye Grameen Mikrokredi Programı
TİSVA	Türkiye İsrافی Önleme Vakfı

GİRİŞ

Kalkınmanın kayıp on yılı olarak tanımlanan 1980’li yıllar boyunca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere empoze edilen istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde öne sürülen piyasa-odaklı büyüme stratejilerinin ortaya koyduğu kayda değer başarısızlık, 1990’lı yılların ortasından itibaren iktisadi büyümede ve kalkınmada yeni bir paradigmanın geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. 1980’li yıllar boyunca yalnızca iktisadi değişkenlerde değil, toplumun tüm kesimini ilgilendiren çeşitli sosyal problemlerde de keskin bir bozulma yaşandığı gözlenmiştir. Bu dönemde yoksulluktan, cinsiyet eşitsizliğine, çevre sorunlarından eğitimde fırsat eşitsizliğine kadar pek çok alanda ciddi anlamda artan sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren, Dünya Bankası, BM, ILO gibi uluslararası platformlarda ve kimi gelişmiş ülkelerin hükümet programlarında- kapsayıcı kalkınma yaklaşımı olarak da adlandırılacak yeni bir kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yeni kalkınma yaklaşımında, kalkınma, iki taraflı bir bilanço olarak kabul edilmiş ve bilançonun bir tarafında yer alan makroekonomik ve finansal konularla, bilançonun diğer tarafındaki toplumsal ve beşeri sorunların birbirlerinden ayıramayacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, yoksullukla mücadele, ayrı bir önem kazanmıştır. Yeni kalkınma yaklaşımında, istikrar ve uyum politikaları yerine, “kalkınma”nın temel unsuru olarak “yoksullukla mücadele” görülmeye başlanmıştır.

Bununla birlikte, yoksullukla mücadelede kadın yoksulluğu ve güçlenme oldukça kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken mikro kredi uygulamasıyla, genel olarak toplumun tüm kesimlerinde yaşanan yoksulluğun azaltılması, ama özellikle kadın yoksulluğunun azaltılması ve ekonomik bağımsızlıklarının artırılması yoluyla kadınların güçlenmesi hedeflenmiştir. Ancak, neo-liberal kalkınma yaklaşımına ve bu yaklaşımın politika uzantısı olan mikro kredi programlarına eleştirel gözle bakan çeşitli kesimlerce, mikro kredi programlarının merkezinde/hedefinde “yoksullukla mücadele ve güçlenme” değil, “sermaye birikimi ve iktisadi büyümenin sürdürülebilirliği” olduğu öne sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle, kadın yoksulluğu ve güçlenme ile ilgili mücadele, aslında, iktisadi büyüme yolunda bir ara hedef/araç olarak görülmüştür. Mikro kredi programlarının ekonomi politiğine daha köklü eleştiri getiren kimi sosyal bilimci, politikacı ya da araştırmacılar, mikro kredi

programlarının, aynı zamanda, iktidarın tahakkümünü geliştirmek ve derinleştirmek için kullanılan bir strateji/aygıt olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu çalışmada, kadın yoksulluğuyla mücadele ve kadının güçlenmesi hedefiyle gündeme gelen mikro kredi programlarının sermaye birikiminin sürdürülebilirliği ve iktisadi büyümenin artırılması yolunda bir politika aracı olup olmadığı ya da bir tahakküm aracı olup olmayabileceğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada, hem mikro kredi uygulamalarının ekonomi politliğini açıklayabilecek olası kuramlar genel çerçeveleri ile değerlendirilerek, ilgili kuramların mikro kredi bağlamı analizleri geliştirilmiş, hem de uygulamada, mikro kredi programlarının, “yoksulluğun feminizasyonu ve güçlenme” hedefi ile çatışan pratikleri, yazında yer alan araştırmalar çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, yöntemsel olarak hem sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi politik alandaki bazı kuramsal analizlere başvurulmuş, hem de mikro kredi programlarının uygulamadaki sonuçlarını/etkinliğini değerlendiren yazındaki bazı araştırmaların sonuçları değerlendirilmiştir.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde II. Dünya Savaşı Sonrası dönemden günümüze uzanan süreçte iktisadi kalkınma/büyüme stratejilerinde ve sermaye birikim rejimlerinde kadın emeğinin rolü ve bu strateji/rejim biçimlerinin kadının güçlenmesi üzerindeki olası etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, ilgili dönem üç temel alt periyot altında ele alınmıştır; kapitalizmin altın çağı olarak da adlandırılan Keynesyen Refah Devleti dönemi, 1980’li yıllardan 1990’lı yılların ortasına kadarki döneme tekabül eden neoliberal dönem ve 1990’lı yılların ortasından günümüze kadar süregelen post-neoliberal dönem. Çalışmanın bu bölümünde, ilgili alt-dönemlerde uygulanan politikaların kadınların mevcut durumlarında olumlu yönde değişime sebep olup olmadığı, kadınların güçlenmesine ne ölçüde katkıda bulunduğu tartışılmaktadır.

İkinci bölümde, kadın yoksulluğu ile mücadelede güçlenme politikaları ele alınmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk farklı boyutlarıyla incelenip, yoksulluğun ölçümü konusundaki yaklaşımlar değerlendirilmektedir. Ayrıca kadın yoksulluğu, yoksulluğun feminizasyonu gibi ifadelerin çıkış noktası irdelenmekte olup, kadın yoksulluğuna sebep olan faktörlere de yer verilmektedir. Bu bölümde, son olarak kadın yoksulluğu ile mücadelede güçlenme kavramı farklı boyutlarıyla ve farklı bakış açılarıyla ele

alınmaktadır. Kadınların güçlenmesi kapsamında uygulanmakta olan mevcut politikalar ve bu kapsamda uygulanması gerektiği düşünöle politikalar da değerdendirilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, mikro kredi uygulamaları, mikro kredinin hangi amaçla ortaya çıktığı ve özellikleri, Grameen Bank ve işleyiş esasları, bu uygulama için üyelerin nasıl seçildiği konuları ele alınmaktadır. Bu bölümde, aynı zamanda, mikro kredi politikalarının genel itibariyle pratikte karşılaştığı sorunlar da değerdendirme altına alınmaktadır. Konunun analizi, yoksulluk sarmalı sonucu yaşanan bazı örneklerle de desteklenmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise tez çalışmamızın temel sorunsalı olan mikro kredi programları, “yoksulluğun feminizasyonu ve kadının güçlenmesi” bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümü üç ana kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak, mikro kredi ile neden kadınların hedeflendiği, genel hatlarıyla değerdendirilmektedir. İkinci alt kısımda, Ortodoks adam-akım yaklaşım çerçevesinde konu incelendikten sonra, mikro kredi uygulamasının ekonomi politiğı üç temel kuramın çatısı altında geliştirilmektedir; Foucault’nun “neoliberal yönetimselliğı”, Harvey’in “mülksüzleştirme yoluyla birikimi” ve Scott’un “kamusal- özel senaryo” kuramı. Bölümün üçüncü ve son kısmında ise kadına yönelik mikro kredi uygulamasının açmazları ve eleştirileri değerdendirilmektedir. Bu alt kısımda, dünyanın pek çok yerinde uygulanan mikro kredi projesinden yararlanmış olan kadınların elde ettikleri kredi sonrasında hangi noktaya geldikleri, mikro kredinin onlara bir çözüm mü yoksa problem mi getirdiğı, nihayetinde hedeflenen amacın gerçekleşip gerçekleşmediğı, kadınların güçlenmesi bağlamında eleştirilere yer verilmek suretiyle değerdendirilmiştir.

1. BÖLÜM

KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ

Bu bölümde, kalkınmada kadının rolünü tarihsel bir perspektif altında değerlendirebilmek için, kalkınma iktisadi disiplinin ortaya çıktığı ve aynı zamanda kadınların iktisadi hayata daha dolaysız katıldığı bir dönem olan II. Dünya Savaşı sonrası dönem, üç alt periyodik sınıflandırma altında incelenmiştir. Her bir alt periyoda özgü birikim rejimini ve başat iktisat politikalarını belirleyen nesnel koşulların, kadınların çalışma hayatına katılma sürecini ve dolayısıyla genel olarak iktisadi kalkınmadaki rolünü de belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İlk olarak, II. Dünya Savaşı sonundan 1970’li yılların sonuna kadar süregelen Atlantik Fordist Dönem ya da diğer bir adla Keyneysen refah devleti dönemi ele alınmıştır. Bu dönemde, refah devleti politikaları olarak bilinen Keynesci model üzerinden kadınların kalkınmada nasıl konumlandığı, Fordist üretim biçimi yani kitle üretim modeli çerçevesinde incelenmektedir. Kapitalizmin *altın çağı* olarak da bilinen bu dönemde “refah devleti politikalarının kadını ekonomik ve sosyal açıdan bağımlı olmaktan kurtarıyor mu yoksa bu politikalar sistemin devamlılığı için önemli bir parçası haline gelmesine mi neden oluyor?” sorusu eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. İkinci alt periyot ise kapitalizmin krizinin üst üste yaşanan iki petrol krizi ile derinleştiği, az gelişmiş ülkelerin büyük bir borç batağına girdiği ve bir önceki dönemin Keynesyen politikalarının ve bu politikaların uzantısı olan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin iflas ettiği dönem olan neo-liberal dönem değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu alt kesiminde, 1980’li yılların başından 1990’lı yılların sonlarına uzanan bu dönemde neo-liberal politikalarda kadının rolü ve bu politikaların kadınların güçlenmesinde etkili olup olmadığı tartışılmaktadır. Ayrıca bu bölüm dahilinde 1980 – 1990 arası dönemin neden kalkınmanın kayıp on yılı olarak adlandırıldığı tartışılmakta olup, Washington uzlaşısı ve bu uzlaşısı kapsamında ele alınan maddeler incelenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde son alt periyot olarak 1990’lı yılların sonundan günümüze kadar devam eden post-neoliberal kalkınma politikaları ele alınmakta ve bununla beraber Post-Washington Uzlaşısı ve Washington Uzlaşısına hangi maddeler eklenerek son şeklini aldığı ve nelerin değiştiği, kadınların güçlenmesi kapsamında değerlendirilmektedir.

1.1. KEYNESYEN REFAH DEVLETİ DÖNEMİ KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ

1929 yılında Wall Street'in iflasının etkisiyle 1930'lu yıllardaki "Büyük Buhan" endüstrileşmiş dünyada ve çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde büyük oranda işsizliğe neden olmuştur ve bu durum serbest piyasadaki başarısızlığı ortaya koymuştur. Bu gelişmeler sonucunda da hemen hemen bütün batılı devletler işsizlik sorununa çözüm arayışı gereğiyle bazı ekonomik müdahale politikalarını benimseme yoluna gitmeye başlamışlardır. Söz konusu politikalarla ilgili çalışmalar yapan John Maynard Keynes (1883-1946), bu müdahaleci politikaların öncüsü olarak bilinmektedir. Keynes, klasik iktisadi akım tarafından savunulan, piyasaların müdahalesiz dengeye gelebileceği fikrine karşı çıkmıştır. Klasik iktisadi düşünceye göre, ücretlerdeki düşüşe müsaade edildiği takdirde işsizlikte de azalma olacaktır; problem yalnızca ücret miktarlarında esneklik olmamasından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisadi akıma göre işçiler bu durumda kendi kendilerini ücretlendirmiş olurlar. Fakat Keynes, toplam talep miktarının istihdamın en önemli belirleyicisi olduğunu savunmaktadır. Keynes'e göre satın alma gücü ve talep, ücretlerin düşmesi beraberinde azalacaktır. Sonuçta, bireylerin tüketim talebini karşılayacak miktarda parası yoksa daha az mal üretilecek ve bu bağlamda işsizlikte de artış söz konusu olacaktır. Fakat eğer ki işçiler daha çok mal talep edebilecek ekonomik yeterliliğe sahip olurlarsa Keynes'in çarpan etkisi dediği şey ortaya çıkacaktır. Örneğin hükümetin okul, hastane yapması sonucu bu kurumların inşaatında çalışan işçiler için istihdam yaratılacağı gibi, inşaatta kullanılacak malzemelere de talep doğacaktır. Yani hükümetler böylece, toplam talepteki düzeyi etkileyerek, ekonomilerini yönetmiş olacaklardır. Keynes, aynı zamanda, özellikle işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde vergilerin düşürülmesini ve kamu harcamalarının artırılmasını önermektedir (Heywood, 2014: 75).

İktisadi dalgalanmalara karşı kamu harcamalarını düzenleyerek efektif talep yönetimini esas alan Keynesyen iktisat politikaları öz itibariyle kompleks bir yapıdan uzak, oldukça anlaşılır ve uygulaması kolay bir politika görünümündedir. Şöyle ki, bu politikalarla, doğası gereği istikrarsız bir nitelik sergileyen özel sektör yatırım harcamalarının toplam talep üzerinde yaratacağı olası istikrarsızlıklar ve bu istikrarsızlıkların tetikleyeceği olası ekonomik krizler, dolaysız olarak kamu harcamaları ve dolaylı olarak tüketim harcamaları manipüle edilerek bertaraf edilebilecektir. Öz itibariyle talep artışına

dayanan bu politikaların uygulanmasında Fordist¹ üretim ve birikim rejiminin önemli bir payı bulunmaktadır. Fordist üretim sistemi, Keynesyen politikaları daha uygulanabilir kılarken, Keynesyen politikalar da, aslında 1900'lerin başında ortaya çıkan, ancak yaşanan iki dünya savaşı ve bir büyük buhran dolayısıyla gelişme ve serpilme imkanı bulmayan bu birikim rejiminin kapitalist sistemin başat birikim rejimi halini almasını sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, Savaş Sonrası ortaya çıkan nesnel koşullar gerek ilgili birikim rejiminin gerek ilgili iktisat politikalarının uygulanabilirliğini kolaylaştırmış; nihai olarak, Atlantik Fordist dönem olarak tarihe geçen bu dönemde, Fordist birikim rejimi altında Keynesyen iktisat politikalarının uygulanması sonucu doğmuştur.

Kitle üretimi ve kitle tüketiminin yaşandığı, teknolojinin hızla ilerlediği, ekonomik büyümenin ve gelişmenin daha önce görülmemiş ölçekte ivme kazandığı bu dönem, toplumun genelinin ve tüm kesimlerinin refahı üzerinde de çok ciddi olumlu etkiler yaratmıştır. Heywood (2014) da Keynesyen talep yönetimi, genel refahın teminatı için, istihdam ve büyümeyi yönlendirme becerisinin kazandırılması taahhütünde bulunmuştur (Heywood, 2014: 75). Keynesyen talep yönetiminin yarattığı genişlemenin etkisi sadece ekonomik göstergelerle sınırlı kalmamıştır. Keynesyen refah devleti döneminde, iktisadi büyüme ve genişlemenin getirdiği 25-30 yıllık bir refah dönemi boyunca, Batı ülkelerinde iktidara geçen sosyal demokrat hükümetler, ülkelerinde sağlanan tam istihdam düzeyi, gelir düzeyinde yaşanan artışlar ve giderek hız kazanan sosyal hizmetler sayesinde iktidarlarını sürdürmüşlerdir (Uçan-Çubukçu, 2009: 283).

Ancak, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçeklik arka plandaki yerini her zaman korumaktadır. İktisadi büyümenin sosyal politikalar üzerindeki bu olumlu dönütlerine rağmen, o dönemdeki kalkınma anlayışında, öncelikli olarak iktisadi büyüme ve modern topluma geçiş esas alınmıştır. Sosyal haklar ve refahtaki gelişmelerin ancak ve ancak söz konusu iktisadi büyümenin neticesinde gerçekleşeceği fikri baskın kalmıştır. Hele ki Keynesyen politikaların gelişmekte olan ülkelere yansımaları çok daha farklı bir niteliğe

---

¹ Modern sanayi montaj hattına dayanan Fordist üretim ve birikim rejimi, temel olarak otomasyona, üretimde standardizasyona ve bu standardizasyonun sağlanması için girdi-çıkıtı stokunun sürekliliğine bağlı bu sistemde verimlilikte yaşanan büyük artış ve buna paralel maliyetlerdeki büyük düşüşler kitle üretiminin doğmasına ve maliyetlerdeki düşüş ve ücretlerdeki artış imkanıyla birlikte bu kitle üretimini maskeleyen kitle tüketiminin oluşmasına imkan tanımıştır.

bürünmüştür. Bu dönemde Batı'nın yönlendirmesi sonucunda bir takım ekonomik ve sosyal haklar gündeme getirilmiş, fakat bu haklar, genellikle, yalnızca yasalarda yer almaktan ibaret olmuştur (Toksöz, 2011; 15).

Refah devletinin vadettiği “refah” olgusuna açıklık getirmek açısından, konuyu toplumsal cinsiyet boyutuyla da ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, özellikle aile kurumunun üzerinde durulması önemlidir; çünkü piyasaların yanı sıra ailenin üretici niteliği göz ardı edilmemelidir. Fakat “*refah devleti çalışmalarında refah devletinin piyasa ya da ekonomi ile olan tüm kesişim alanları masaya yatırılırken, aile kurumu refah çalışmalarında hiçbir dönem yeterince incelenmiş değildir*” (Davutoğlu, 2016: 146). Aile kurumunun yanı sıra, adam-akım (male-stream)² yaklaşımların göz ardı ettiği diğer bir önemli faktör de kadının karşılıksız ev-içi emeği ve işgücü piyasasındaki eşitsiz çalışma koşullarıdır. Devletin vatandaşlarına yönelik uygulamaya koyduğu politikalarda da, kadınlarla kurmuş olduğu ilişkilerde de toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmediği söylenemez. Özellikle feminist yazında, kadın ve erkek arasında refah devletinin politikaları sonucunda ortaya çıkan bu hiyerarşi ve eşitsiz yapılanma çeşitli boyutlarıyla tartışılmıştır. Özellikle sınırlı düzeyde katılabildiği çalışma hayatındaki hiyerarşik düzenin, kadının evdeki konumuna da yansımaları; yani işyerinde işveren erkek karşısında işçi statüsünde ezilen kadının bu konumunun hane içinde de sürdürülmesi enine boyuna ele alınmıştır (Davutoğlu, 2016:147).

Hane içine yansıyan bu yapılanmanın nesnel koşullarının oluşumunda ve belirlenmesinde taraf olan ve uygulamanın sürdürülebilirliğini sağlayan devlet politikalarını göz ardı etmemek gerekmektedir. Keynesyen Refah Devleti bir taraftan sunduğu sosyal hizmetlerle bireyleri ekonomik ve sosyal yoksunluklarından kurtarmayı, özgürleştirmeyi hedeflerken, aynı zamanda erkek-egemen mantığın hakimiyetinde kurgulanan sosyal devlet bürokrasisi ile onları sürekli kendine bağımlı hale

---

² Bu çalışmada, anaakım (mainstream) yaklaşım olarak, neoklasik ya da Ortodoks liberal yaklaşımın temel değerlerine sadık kalan ve bu değerleri muhafaza etmeyi hedef edinen yaklaşımları ifade etmek istiyoruz. Ortodoks neoklasik yaklaşımın teori ve politikalarına eleştirel gözle bakan ve karşı argüman/kuramlar geliştiren pek çok sosyal bilimci ya da akademisyen, araştırmacı, Ortodoks yaklaşımı, yaygın etkisi ve yerleşikliği nedeniyle anaakım olarak adlandırmaktadır. Özcesi, anaakım kavramı, Ortodoks neo-liberal kurama eleştirel gözle değerlendirenlerin tercih ettiği/kullandığı bir kavramdır. Ancak, bu anaakım yaklaşıma eleştiri getiren temel yaklaşımlardan biri olan feminist yazında, kimi araştırmacılar, anaakım kavramının kendisine de eleştiri getirmiş ve yaklaşımı, adam-akım olarak (male-stream) tanımlamayı tercih etmişlerdir.

getirmektedir. Sosyal devlet kurgusu, erkeğin piyasada çalıştığı ve evini geçindirdiği, kadının ise evde kalarak çocuklarla ve evle ilgilendiği geleneksel aile yapısını temel almıştır. Bu bağlamda da kadının yaşam alanı aile ve ev çevresiyle sınırlı kalmıştır. Sosyal refah devleti politikaları, kadının çalışma hayatına girmesinde, kamusal hayatta daha fazla rol almasında ve bunu sağlayacak ya da destekleyecek çözümler üretilmesinde yetersiz kalmıştır. Davutoğlu (2016), refah devletinin ideolojisini temellendiren dört ana özelliği şu şekilde açıklamaktadır:

“Ekonomizm: Refah devletinin siyasal meşruiyetini sağlayan unsur, refahı tabana yayma, toplumsal eşitlik sağlama ve sınıflar arası dayanışma sağlama (çatışmayı önleme) iddiasında olmasıdır. Ancak toplumsal eşitsizlik tanımının sadece sınıflar arası iktisadi bölüşüm sorunu olarak açıklanması, eşitsizliğin diğer boyutlarının ihmal edilmesine neden olur.

Erkek-merkezcilik: Refah devleti aile ve çalışmayı erkek-merkezli olarak kuramsallaştırır. Böylece toplumsal cinsiyeti siyasal çatışma alanından uzaklaştırır.

Teknokratik Devletçilik: Refah devleti sosyal politikaları, profesyoneller tarafından tasarlanan ve bürokratlar tarafından uygulanan ve müşteri-devlet ilişkisi çerçevesinde teknik meseleler olarak ele alır. Toplumsal sorunların çözümünün yukarıdan aşağıya bir tasarımla aşılması yaklaşımı vatandaşları pasif alıcılar konumuna indirger.

Vestfalyanizm: Refah devleti ulus temelli bir oluşumdur“ (Davutoğlu, 2016: 147).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ev-içi üretimin önemini giderek kaybetmeye başlaması; üretimde, piyasada ya da hane içinde, kısacası tüm toplumsal dokuda toplumsal cinsiyet ilişkilerinde değişim yaratacak yeni bir sürecin doğmasına yol açmıştır. Erkekler fabrikada çalışan işçi konumuna geçerken, kadınlar da önemi gitgide azalmakta olan ev tipi imalat üretimine devam etmiştir ve nihai noktada, kadınlar, daha çok gelir getirmekte olan ekonomik faaliyetlerden uzak tutulmuş, dışlanmışlardır. Okullardaki teknik eğitimden faydalanma imkanından sadece erkeklerin yararlanması ve dolayısıyla da modern sanayide kullanılan yöntemlerin kadınların donanım ve eğitimleri dahilinde olmaması, erkeklerin bu işlere daha uygun olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler, erkeklerin nitelikli, kadınların ise niteliksiz işgücü vasfına sahip olmalarına sebep olmuştur ve bu nedenle de çalışma hayatında erkekler ön plana çıkmıştır.

Böyle bir sosyo-ekonomik doku çerçevesinde kamu politikalarının olası rolü/etkisi ve bu olası rolü/etkinin yoğunluğu, çeşitli feminist kuramcı-araştırmacı tarafından değerlendirme altına alınmıştır. Örneğin Toksöz, devletin uyguladığı refah politikalarının kadını ekonomik anlamda erkeğe bağımlı kılması, erkeği de sisteme

“erk” ve “kontrol mekanizması” olarak konumlandırmasıyla, ataerkil sistemle neden uzlaşmazlık yaşanmadığına dair açıklık getirdiğini öne sürmektedir (Toksöz, 2011: 144-145). Benzer şekilde, Barret (2012) kadının erkeğe olan bağımlılığını pekiştiren devlet politikalarını önemle vurgularken, Brenner (2012) da özellikle ikinci dünya savaşı sonrası dönemde gelir yardımı politikalarının ve programlarının geçici çözümler olduğunu ileri sürmektedir. Brenner (2012), anne çocuk bakarken, ailenin erkeğin gelirine bağımlı olduğunu ve buradan yola çıkarak refah politikalarının, ekonomik açıdan bağımlılığı pekiştirmekten öteye geçme konusunda etkili olmadığını ifade etmektedir. Brenner (2012), İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki refah politikalarını şu şekilde kıyaslamaktadır: *“Aile içindeki bağımlılara dönük sorumlulukların sağlamaştırıcı bir konumlanım değil, ailevi sorumlulukları azaltmaya yönelik aksak ve isteksiz bir hareket görüyoruz”* (Brenner, 2012: 64).

Bu açımdan yola çıkarak, Brenner (2012), savaş sonrası yıllarda kocası olmayan annelere yönelik devlet desteğinin arttığını; bunun da bir yandan kadının çocuklara ilişkin özel sorumluluk zeminini aklarken, öte yandan da kadını eskiye göre, erkeğe daha az bağımlı kıldığını ifade etmekte ve şu şekilde örneklendirmektedir:

“İngiltere’de devletin ailenin bağımlı fertlere dönük sorumluluklarının rahatlatmaktaki isteksizliği, savaş öncesi politikalarda açık bir biçimde görülüyordu. 1927 Yoksulları Koruma Kanunu şunu emreder: “yoksul, yaşlı, kör, topal veya aciz kişi ya da iş göremeyecek durumdaki diğer bir kişi, şayet böyle bir yakını varsa, baba, büyükbaba, anne, büyükanne, koca ya da çocuğunun sorumluluğundadır.” Beri yandan 1948’ den bu yana, maddi bağımlılık yalnızca karı-koca ve ebeveyn- küçük yaştaki çocuklar arasında var olabilmektedir. Çocuklar artık yasal anlamda daha yaşlı ebeveynlerinden destek talep edemezken, ebeveynler yalnızca aciz durumdaki yetişkin çocuklarına karşı sorumludurlar. Dolayısıyla evin geçimini sağlayan erkek eksenindeki aile yapısını güçlendirmenin ötesinde, erken dönemdeki kimi reform yasaları erkeğin kendine bağımlılara sahip olmasını reddetmiştir. 1911 ulusal sigorta yasası, hastalık ve işsizlik yardımını yalnızca erkek işçiye sunarken, karısı ve çocuklarını bundan muaf tutmuştur. Günümüzde İngiltere’de evli bir kadınınkini değil, erkeğin bağımlısını dikkate alır” (Brenner, 2012: 65).

Brenner (2012)’in yukarıda verdiği İngiltere örneği, bu durumda, savaş öncesi politikaların kadının bağımlılığını teşvik mi ettiği yoksa daha da mı yoksullaştırdığı sorusunu akla getirmektedir.

Özetle, refah devleti, sınırları kapitalist üretim ilişkileri aracılığıyla belirlenen, sınıf mücadelesinin en önemli sahalarından biridir ve içerisinde önemli ölçüde reformlar

barındırmaktadır. Fakat bu reformlar, sadece geleneksel aile yapısını dayatmakla kalmamış, aynı zamanda sınıf mücadelesinden ödün verilmesine yol açmıştır.

1.2. NEOLİBERAL DÖNEM KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ

Neo-liberal politikalar, esas olarak ticarete ve finansal sektörde liberalleşmeyi, özelleştirme başta olmak üzere kamunun yeniden yapılanmasını salık verirken, özel sektörün modern ekonomideki önemini de sıklıkla vurgulamaktadır. Neo-liberalizmin salık verdiği bu temel politikaların, 18. ve 19. yüzyılın ekonomik yaklaşımı olan “laissez faire-laissez passer” (bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler) fikrini temel alan klasik liberalizmin ekonomik prensipleriyle tutarlılık sergilediği ve doğal özgürlüğün açık ve basit sisteminin devamı olduğu öne sürülmektedir... Lewis Hill (2014) de özgürlüğün, artı bir eylem gerektirmeyen doğal bir durum olduğunu ve bu özgürlüğü güvence altına almak için yalnızca doğal olmayan sınırlamaları kaldırmanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Klasik liberalizmin serbest piyasa argümanı Savaş sonrası Refah Devleti döneminde bir süreliğine önemini yitirmiş olsa da, bu argüman, 1980’lerin başında yeni bir yapılanma altında tekrar canlanmıştır. ABD’de R. Reagan’ın, İngiltere’de M. Thatcher’ın uyguladığı neo-liberal iktisat politikaları ve bu politikaların kuramsal çerçevesini oluşturan monetarist iktisatçı M. Friedman’ın ve Chicago okulunun iktisat kuramı, iktisadi liberalizmin temel savunusu ve değerlerini neo-liberal yaklaşım altında tekrar boy atmasını sağlamıştır (Lee, 2014 : 13).

1970’li yıllarda üst üste yaşanan iki petrol krizi ve bu krizlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerin ödemeler bilançosu üzerindeki olumsuz etkileri, bu ülkelerin girdikleri borç krizleri, ithal ikameci sanayileşme stratejisinde ve Fordist üretim sürecinde yaşanan tıkanmalar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri yeni bir kalkınma stratejisi arayışına sürüklemiştir. Ancak, özellikle dış borç batağına girmiş bu ülkelerin IMF öncülüğünde uyguladıkları istikrar ve yapısal uyum politikaları, pek çok gelişmekte olan ülkede devlet önderliğindeki ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçip, ihracata yönelik kalkınma stratejisine geçiş yapmalarına sebep olmuştur. 1973 yılında Arap-İsrail Savaşından sonra patlak veren ilk petrol krizinden sonra Keynesyen politikalar hemen terk edilmese bile, 1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizi neticesinde, yukarıda verilen Reaganism ve Thatcherism örneğinde olduğu gibi, ABD

ve İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerde neo-liberal politikalara geçiş yapılmıştır. Batı ekonomilerinin uyguladıkları bu yeni politikalara, IMF'nin de dayatmaları ile, diğer pek çok gelişmekte olan ülkede uygulanan neo-liberal politikalar da eşlik etmiştir. Böylece, 1980'lerin başından bu yana tüm dünyada neo-liberalizmin yükselişiyle birlikte korumacı-müdahaleci politikalar büyük ölçüde terk edilerek liberalizmin geniş ölçüde yansıtıcısı olan ihracata yönelik sanayileşme stratejisine yönelim söz konusu olmuştur. Washington Uzlaşında vücut bulan bu yeni politikalar, esas itibariyle üç ayaklı bir yapılanmaya dayanmaktadır; ticarete liberalizasyon, finansal liberalizasyon ve özelleştirme- kamunun yeniden yapılanması.

1960'ların sonlarından itibaren uluslararası finansal ve ticaret sisteminin çökmeye yüz tutması, Bretton-Woods sisteminin ciddi aksaklıklar vermesi, kar hadlerinde düşüşler yaşanması, 1970'lerin başında iyice kendini göstermeye başlayan ekonomik durgunluk ve artan işsizlikle birlikte gözlenen enflasyon artışı, ekonomide ciddi bir başka sorunu yani stagflasyonu yaratmıştır. Kitle üretimi ve kitle tüketimine dayanan Fordist birikim rejimi de içindeki yaşadığı handikaplar³ nedeniyle bu ekonomik durgunlukla baş etmede oldukça yetersizlik göstermiş ve böylece Keynesyen refah devleti döneminde, sistemin birikim ve üretim rejiminde tıkanıklıklar baş göstermiştir. Bu bağlamda, kapitalizmin krize girdiği her evrede olduğu gibi, yaşanan ekonomik krizden kurtulabilmek için kapitalist birikimin devamlılığını sağlayacak yeni teknolojik gelişmelere ya da yeni üretim örgütlenmesi modellerine ihtiyaç duyulmuştur. Post-fordist sistem⁴ ve küreselleşme süreci de kriz ortamında dünya çapında bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin olmazsa olmaz koşulları olarak ifade edilebilecek mal, hizmet, emek hareketliliği ve sermaye akımları 19. ve 20. yüzyıl başlarında da mevcuttur ve ekonomik

---

³ Fordist üretim sistemi, özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren temel olarak bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır; üretimin uluslararasılaşması ve sistemin böyle bir yapılanma için esnekliğinin olmaması, aşırı kapasite ve stok birikimi, kitle tüketimine dayanan bir yapıda sermaye-yoğun teknolojilerin gelişmesi ile emek faktörüne olan ihtiyacın giderek azalması, kalite kontrolünün zorluğu, sistemin bürokratik ve hantal yapısının giderek derinlik kazanması, üretkenlik düşerken ücret artışlarının devamı gibi..

⁴ Post-fordist sistem altında, üretimin yeniden örgütlenmesinde büyük bir adım yaratılarak kapitalist sistemin krizlerine karşı daha dirençli bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Post-fordist sistemde; girdi ve çıktıda sıfır stok, tam zamanlı üretim –just in time- , üretimin ve organizasyonun her aşamasında esneklik, istihdamda esneklik, kontrol dışı değişkenlerde ve ağır bürokratik yapıda kayda değer azalma gibi yapısal değişimlerle birikim rejiminin temel tıkanıklıkların aşılması hedeflenmiştir.

bütünleşmede belirleyici rol oynamıştır (Toksöz, 2011: 132). Ancak, 1980 sonrası yaşanan küreselleşme süreci çok daha farklı nitelikler arz etmektedir: “1980 sonrasını öncesinden ayıran özellik bilgi işlem ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak dünyanın her tarafına bilgi akışının çok kolaylaşmasıyla fiziki ve mali sermaye hareketlerindeki büyük artıştır” (Toksöz, 2011: 132).

Söz konusu sermaye akışında ortaya çıkan hızın sebebi de yabancı sermayedarların katılımlarına dair yapılan denetimlerde esnek bir politika izlenmesidir. Ulus-devletler, serbest ticaretin ve üretimde küresel ağ zincirinin küresel refahta yaratacağı artışın yanı sıra, kendi vatandaşlarının refahını da getireceği beklentisi içine girmişlerdir. Ancak, ekonomik olarak Batı dünyasına asimetric bir biçimde oldukça bağımlı olan pek çok gelişmekte olan ülkede bu durum gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak, 1980’lerin başlarından bu yana gelişmekte olan ülkelere aynı tavsiyede bulunan ve bireylerin refahını hedef alması gerekirken ekonomik büyümeye odaklanan piyasa temelli kalkınma anlayışı, insanların hali hazırda düşük olan yaşam şartlarını kötüleştirmiştir ve eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Toksöz, 2011: 134).

Öte yandan neoliberal politikalar kadınlar ekseninden incelendiğinde de, kadın emeğinin değersizleştirildiğini, esnek ve güvencesiz çalışma biçiminin ortaya çıktığını görmekteyiz. İhracata yönelik kalkınma/sanayileşme stratejisi global ekonomide cinsiyet ayrımcılığı problemini ortaya çıkarmış ve kadınlara karşı ayrımcılığı artıran istihdam politikalarını kalıcı hale getirmiştir.

Standing (1999)’e göre ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde yoksulluğun feminizasyonu artmaktadır; çünkü mevcut alta-sıralı (sub-ordinated) istihdam ve iş gücü seçeneklerinin, doğru ya da yanlış, gitgide artarak kadınlarla ilişkilendirilmiş faaliyetlerle karakterize edilme eğilimi söz konusu olmuştur (Standing, 1999: 583). Kadınlar, ihracata yönelik sanayileşme sürecinde düşük ücretli ve uzun çalışma saatlerinin olduğu alanlarda istihdam edilmişlerdir. Ayrıca çalışabildikleri sektörler de sınırlı sayıda olmaktadır. Kadınların temsil edildiği sektörler, öncesinde de bahsettiğimiz gibi, daha çok emek- yoğun üretim tekniklerine dayanan sektörlerdir. Toksöz’ün ifadeleri bu konuya açıklık getirmektedir:

“Tüm emek yoğun sanayiler kadınları istihdam etmez, ancak kadınların çokça istihdam edildiği bütün sanayiler emek yoğundur. Bu sanayilerde emek maliyeti üretim maliyetinin temel unsuru olduğundan rekabet işverenleri emek

maliyetini düşürmeye itmekte, kadınlar en ucuz emek kaynağı olarak avantaj sunmaktadır” (Toksöz, 2011: 146).

Neoliberal politikalarla ilgili kadının güçlenmesi ve kadın emeği bağlamında en çok üzerinde durulması gereken bir başka faktör de, kadın emeğinin bu şekilde değersizleştirilmesine rağmen, bu koşulların görmezden gelinmesi, dahası ‘fırsat’ verildiği gerekçesinin yansıtılmasıdır. Gerçek şu ki, bu ‘fırsat’lar kadınları ekonomik ve sosyal yönden daha da yoksullaştırmaktadır. Toksöz(2001)’ün ‘düşük yol stratejisi’ olarak kavramsallaştırdığı bu yapılanmada yıpranan iş gücünün kolaylıkla yenileriyle değiştirilebilirliği söz konusudur. Doğu Asya’da yapılan fason üretim sürecini anlatırken kadınların işverenler tarafından neden daha düşük ücretlerle çalıştırıldığını, Toksöz (2011), çarpıcı bir şekilde şu sözlerle ifade eder:

“ Buralarda ağırlıklı genç kadın işçiler işverenler tarafından “hünerli parmaklara sahip oldukları”, uysal oldukları, monoton ve tekrara dayalı işlere daha yatkın buldukları için erkeklere kıyasla çok daha düşük ücretlerle çalıştırılırlar ve dolayısıyla aşırı sömürüye maruz kalırlar. Evde dikiş dikmeyi öğrenen bir genç kız konfeksiyon fabrikasından sonra kısa bir eğitimden sonra üretime geçebilir. Kadınların ev içi emek sürecinde edindiği beceriler görünmez olduğu için yaptıkları işler kolaylıkla ‘vasıflı’ veya ‘yarı vasıflı’ olarak tanımlanabilmektedir. Kadınların ‘vasıfsız’ işler yapması onların düşük nitelikli emek sahibi olmalarından değil, düşük nitelikli emek sahibi olarak kabul edildikleri için kendilerine ‘vasıfsız’ işler verilmesinden ötürüdür” (Toksöz, 2011: 147).

Yukarıdaki aktarılan paragrafta da görüldüğü üzere, kadına atfedilen uysallık, monotonluk gibi nitelikler kadını bağımlı, zayıf ve ikincil konuma sokan toplumsal cinsiyetçi özellikleridir. Özellikle “hünerli parmaklara sahip” ifadesi kadının doğasında olduğu savıyla öne çıkarılmakta ve kadın emeği görmezden gelinmektedir. Bu şekilde de kadın emeği ‘vasıflı’, ‘yarı vasıflı’ gibi ifadelerle kategorize edilmektedir. Bütün bunların sonucunda kadınların yaptığı işlerin beceri gerektirmediği ileri sürülerek düşük ücretlerle ve adaletsiz koşullarda çalıştırılması sonucu kadınlar kendilerini geliştirme ve işlerinde daha iyi noktaya gelme fırsatı bulamamakta ve orantısız bir biçimde yoksullaşmaktadırlar. Özcesi, kadın emeğinin değersizleştirilmesi ve yoksulluğun feminizasyonu sistemik bir yapı altında tekrar tekrar yeniden üretilmemektedir.

Ancak, neoliberal yaklaşımı benimseyen pek çok kuramcı ya da politikacı bu görüşü red ederek kadınların statüsünün ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile geliştiğini savunmaktadır (Lee, 2014: 51). Örneğin, Friedman (1982), bu konuya ilginç bir perspektiften bakarak, kapitalizmin savunmasız grupların kendi işyerlerini yaratarak işgücü piyasasındaki ayrımcı uygulamalardan kaçınmalarını sağladığını ileri sürmüştür.

Başka bir deyişle, Friedman (1982)'a göre, kapitalizm, savunmasız sosyal gruplar için önemli bir fırsat kaynağı yaratmakta ve azınlık gruplar, liberal-kapitalist toplumsal dokuda seslerini rahatlıkla duyurabilme imkanına sahip olabilmektedir. Bir başka kabul gören neoliberal görüşe göre, liberalleşme, kadınların geliştirmekte olan ülkelerde ücretli istihdama erişimini arttırmaktadır. Bu bağlamda, Helleiner (2003), neo-liberal politikalar öncesinde, kadınların, ev işçiliği ya da geçimlik tarım gibi karşılıksız emeğin geçerli olduğu sektörlerde çok daha aktif durumda olduğunu; ancak, neo-liberal politikalarla birlikte, kadınların ücretli işe erişimlerinde çok daha fazla seçeneklerinin doğduğunu ve kadınların ekonomik durumlarının giderek iyileştiğini ileri sürmektedir. Kısacası, neoliberal görüşü savunanlara göre, ücret karşılığı çalışan kadın istihdamındaki büyüme, kadınların daha iyi durumda olmalarını ve daha bağımsız olmalarını sağlamaktadır. Böylece kadınlar, ailedeki erkeğin gelirin güvenmeksizin işgücüne girebilmektedirler (Akt. Lee, 2014: 18).

Feminist kuramcılar ve aktivistler ise liberalizmin kadınlar ve erkekler için farklı boyutları olduğunu ve bu nedenle her iki cins için farklı sonuçlar doğurduğunu öne sürmektedirler. Onlara göre, mevcut politikalardan kaynaklanan faktörlerden dolayı kadın ve erkeğin piyasa ile olan bağı farklı nitelikler göstermektedir ve bu politikalar kadınların küresel işgücünde ötekileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Beneria (2012) kadınların orantısız bir biçimde, ev işlerine ve gönüllü işlere adapte edilmeye çalışıldığını ifade etmektedir (Akt. Lee, 2014: 22). Çalışma hayatına alta-sıralı ve çarpık bir yapı altında angaj edilen kadınlar, uygulanan neo-liberal politikaların bir uzantısı olarak, ücreti ödenmeyen faaliyetlerin önemli bir parçası olma halini muhafaza etmektedirler.

Buradan yola çıkarak, kadınların, orantısız bir biçimde, işgücünün cinsiyetlendirilmiş bölümündeki pozisyonlarını işgal etme eğiliminde olduğunu ve kadınların ödenmemiş emeğinin, bir ülke ekonomisine büyük ölçüde katkıda bulunduğunu, fakat bu durumda kadın emeğinin hiçe sayılıp görmezden geldiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, neo-liberal kalkınma politikalarıyla birlikte, kadının ücretli-ücretsiz emeğinin giderek değersizleştirilmesi sebebiyle, kadın yoksulluğunda gözle görülür bir artış yaşanmış ve kadının hane içindeki ve toplumdaki statüsü daha da kötüleşmiştir.

1.3 POST-NEOLİBERAL KALKINMA POLİTİKALARINDA KADININ ROLÜ

1980’li yıllarda IMF ve Dünya Bankası’nın öncülüğünde istikrar ve yapısal uyum politikaları adı altında uygulanan neoliberal politikalar, genel olarak ithalatın serbestleştirilmesi, finansal serbestlik, özelleştirme, kamu yatırımlarının azaltılması gibi makroekonomik politikaları içeren uygulamalardır. Bahsi geçen bu politikalar, öncelikle, borç krizini aşmak ve ödemeler dengesi sorunlarına çözüm bulmak için mücadele eden Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu zorlu koşullara cevap vermek amacıyla 1980’li yılların başında geliştirilmiş olup, 1980’lerin ortalarında Dünya Bankası’nın standart politika aracı haline gelmiştir ve Washington uzlaşması⁵ adı altında uygulanmıştır. Ancak 1990’lı yıllarda yaşanan ödemeler dengesi ve borç krizleri, kuzey-güney ülkeleri arasında ve ülkelerin kendi içlerinde artan gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk, Washington Uzlaşısına ve neo-liberal kalkınma programına olan güveni sarsmıştır (Karaçay, 2016: 21). Washington Uzlaşısı çizgisinde politikalar uygulayan gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldıkları olumsuz ekonomik şartlar bir tarafa, bu politikalarla oldukça farklı politikalar besleyen ve piyasaya çok daha aktif bir biçimde müdahale eden Doğu Asya ülkelerinin yaşadıkları “Asya mucizesi”, serbest piyasa argümanına yönelik kuşkuları güçlendirmiştir. Bunun yanı sıra, 1990 sonlarında, peş peşe gerçekleşen Asya ve Rusya krizleri, Dünya Bankası gibi Washington Uzlaşısını ısrarla öne süren uluslararası platformların piyasadaki sınırsız serbestlik politikalarına, ama özellikle sermayenin serbest dolaşımını konusuna çekinceli bakmasına sebep olmuştur. Uygulanan neo-liberal politikaların pür iktisadi göstergeler üzerinde yarattığı olumsuz etkiden çok daha sarsıcı etkisi sosyal ve sosyo-ekonomik göstergeler üzerinde olmuştur.

Uygulanan arz yanlı iktisat politikaları gereği yeniden gözden geçirilen vergi politikaları sonucu, dolaysız ve dolaylı yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek isteyen gelişmekte olan ülke hükümetleri sermayeye yönelik vergileri azaltma yoluna giderken, maaş ve gelir vergisi ve tüketim malları üzerindeki dolaylı vergileri arttırmışlardır. Kamunun vergi gelirlerinin azalmasıyla birlikte sosyal harcamalar aşınmış ve kamu

---

⁵ Washington Uzlaşması, devletin kişi ya da kurumlara yaptığı yardımların yani sübvansiyonların kaldırılması, hükümetin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeyde olması, ticaret ve sermaye hareketlerinde serbestlik, faiz oranlarının serbest bırakılması, devlet elinde bulunan kuruluşların özelleştirilmesi gibi önemli politikalarla oluşmaktadır.

faaliyetlerinin ulusal gelir içerisindeki payında düşme meydana gelmiştir. Etkinliği artırma amacıyla gerçekleştirilen özelleştirmelerde en karlı işletmeler özelleştirmeye tabi olunca kamunun mal ve hizmet sunma kapasitesi zayıflamıştır. Bunun sonucunda da eğitim ve sağlık için ayrılan ödenekler borç ödemeleri için kullanılmıştır (Toksöz, 2011: 157). Kısacası, yapısal uyum politikaları sonuç olarak meydana gelen ciddi orandaki sosyal maliyetler ve bu politikaların istikrarlı toplumlar yaratmadaki başarısızlığı sebebiyle eleştirilmiş ve 1980’li yıllar, kalkınmada kayıp on yıl olarak adlandırılmıştır. Washington Uzlaşmasına gelen eleştiriler ve minimal devlet anlayışı ile uygulanan neoliberal politikaların yetersiz kalması ve istenen başarı sağlanamaması nedeniyle devletin tekrar etkin olması gerektiği fikri Post-Washington Uzlaşmasını gündeme getirmiştir.

Washington Uzlaşısı ile gündeme gelen ekonomi politikalarındaki başarısızlık, 1990’lardaki neo-liberal iktisada farklı bir yön vermiştir. Bu süreçteki hedefler daha kapsamlı olmuştur ve bu kalkınma anlayışı doğrultusunda sosyal boyutlar da dahil edilmiştir. Kapsayıcı Kalkınma Sistemi (*Comprehensive Development Framework-CDF*) veya post-neoliberal kalkınma modeli olarak da ifade edilen bu yaklaşım kapsamında yoksulluk, çevre sorunları ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi toplumsal meseleler, Dünya Bankası, BM, ILO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından değerlendirilmiştir. Bu süreçte ortaya konan politikaların neden başarısız olduğuna açıklık getirmek amacıyla, daha önce üzerinde durulmayan toplumsal meseleler incelenmiştir (Karaçay, Zülfiyar ve Aydın, 2014: 21).

Post-Washington Uzlaşısında esnek çalışma saatleri, sosyal güvenlik ağları ve yoksullukla mücadele gibi maddeler oldukça dikkat çekicidir. Bu maddelere bakıldığında, kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutuna entegre olması açısından Post Washington Uzlaşısının yeni bir gündem oluşturduğu görülmektedir. Bütün bu gelişmelerin doğal sonucu olarak toplumsal cinsiyet bağlamında yansımaları söz konusu olacaktır.

Post Washington Uzlaşısındaki maddelerden olan ve küresel ekonomide önemli bir yer edinen istihdamda esnekleşme de çalışma koşulları açısından kadınların aleyhine gelişen durumlar ortaya çıkarmıştır. Kadınlar daha uzun saatler düşük ücretlerle çalışmak durumunda kalmıştır ve kadınların iş kaybı riski artmıştır. Yeni kalkınma

politikasına eleştirel gözle bakan pek çok feminist kuramcı ve aktivist, sanayileşme ve piyasalaşma sürecinin, özellikle çalışma hayatına katılım bağlamında, kadınlara, bazı fırsatlar sunduğunu ve hatta bazen gelirlerinde bir artış yarattığını, ancak nihai noktada bu sürecin kadınları köleleştirdiğini, feminize edilmiş bir hizmet sektörü yarattığını iddia etmektedir (Bergeron, 2003: 409). Bu durumda, söz konusu politikaların kadını iş piyasasına entegre etmeye çalışırken cinsiyetçi bir şekilde istihdam ederek, kadının kalkınma sürecine dahil olmasını aynı zamanda da kısıtladığı söylenebilir.

Post-neoliberal kalkınma politikasının, kadınlar açısından bir önceki kalkınma paradigmasına göre ayırt edici bir özelliği bulunmaktadır. Esnek uzmanlaşmanın süregittiği post-neoliberal kalkınma programında, kadın, neoliberal kalkınma paradigmasında olduğu gibi, güvencesiz, düşük ücrette ve ağır koşullar altında çalışan bir ücretli olarak üretime dahil olmasının yanı sıra, küçük ölçekli girişimci olarak da sermaye birikim sürecine katılmaktadır. Mikro kredi programları gibi uygulamalarla, özellikle yoksul kadınların küçük çapta yapacakları girişimcilik faaliyetlerine katılımları sağlanarak, bir taraftan finansal sektörün küresel ve ulusal ölçekte sürdürülebilirliği sağlanmakta, bir taraftan da toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının güçlendirilmesi ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlara çözüm üretildiği öne sürülmektedir⁶.

Post neoliberal kalkınma politikaları kapsamında Dünya Bankası'nın raporlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ağırlık verildiği görülmektedir. Dünya Bankası'nın bu bağlamdaki ifadeleri oldukça dikkat çekici olmasının yanı sıra, neden toplumsal cinsiyet ve kadın yaklaşımına yoğun bir şekilde odaklandığı da üzerinde tartışılması gereken bir konudur. Dünya Bankası'nın toplumsal cinsiyet problemi konusundaki bakış açısının bu yönde olmasında 1990'lardaki toplumsal devinimlerin rolünün önemi büyüktür. BM'nin 1995'de düzenlemiş olduğu Dünya Pekin Kadın Konferansı ile farklı platformlarda kadın sorunu daha çok ele alınmaya başlanmıştır (Karaçay, Zülfikar, Aydın, 2014: 22). Bu ilginin arkasındaki en önemli etken de iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi hedefidir. Böylece Washington Uzlaşısı ile sağlanamayan sürdürülebilir büyümenin Post-Washington Uzlaşısı kapsamında dahil edilen, sosyal boyutlarla gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Görünüşte bu yeni uzlaşının farklı boyutları ele alması açısından daha başarılı olacağı ve olumlu olduğu fikri söz konusu

---

⁶ Çalışmanın temel konusu olduğundan, bu konu ileriki bölümlerinde daha ayrıntılı ele alınmıştır

olsa da Post-neoliberal kalkınma anlayışı içerisinde bir takım açmazlar barındırmaktadır. “*Post-neoliberalizmin kapsamlı kalkınma programlarında büyüme odaklı ve yoksullukla mücadele odaklı bir yaklaşım çerçevesinde kadının güçlenmesi için çeşitli sosyo-politik, kurumsal ve ekonomik politikalar ele alınmaya çalışılmıştır*”(Karaçay, Zülfikar ve Aydın, 2014: 25). Bazı feminist sosyal bilimciler, sosyal boyutların, kalkınma modeline esasında ekonomik boyutun tamamlayıcısı olarak dahil edilmesinin yanıltıcı olduğu şeklinde değerlendirmişlerdir. Çünkü bu durumda, mevcut sorunlar sosyal içerik göz ardı edilerek yalnızca ekonomik etkileri kapsamında sorgulanmaktadır (Karaçay, Zülfikar ve Aydın, 2014: 24).

Post neoliberal kalkınma yaklaşımı kapsamında ele alınan güçlenme kavramıyla ilgili bir takım açmazlar söz konusudur:

“Post-neoliberal kalkınma yaklaşımının güçlenmeyi kolektif bir yapı altında değil de, bireysel bir süreç çerçevesinde değerlendirmesi; kadınları (ya da diğer marjinalize edilmiş grupları) baskı altına alan toplumsal güç ilişkileri ile mücadele etmek yerine özgüven, bireysel irade ve girişimciliğe odaklanmasıdır. Burada vurgulamaya çalıştığımız durum kalkınma paradigmasının güçlenme algısının, sapmalı ve tamamlanmamış bir çıkış noktasına sahip olduğu ve bu çıkış noktasından türetilen toplumsal cinsiyet politikalarının yetersizlikler içereceğidir. Bu noktada söylenmesi gereken söz şudur: Kadının güçlenmesi adına yapılacak bütüncül ve kolektif mücadelede yalnızca kadının özgürleşmesi hedeflenmemeli; aynı zamanda kapitalist-ataerkil sistemin çarpık değerlerini yıkarak erkeğin de özgürleşmesi sağlanmalıdır”(Karaçay, Zülfikar & Aydın, 2014: 26).

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak post-neoliberal kalkınma kapsamında, kadının güçlenmesi bağlamında izlenen politikaların yeterli olmadığı ve bütüncül bir anlayışa sahip olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, şu ifade edilmelidir; kadının güçlenmesi politikaları, büyümede engel olarak görülen sosyal sorunları bertaraf etme ve böylece iktisadi büyüme ve verimlilik artışındaki sürdürülebilirliği sağlama yolunda araçsallaştırılmamalı, bizatihi güçlenmenin kendisi bir amaç haline getirilmeli ve bu amaç doğrultusunda gerçekçi politikalar üretilmelidir.

2. BÖLÜM

KADIN YOKSULLUĞU VE KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE GÜÇLENMENİN ROLÜ

Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için uygulanagelmiş ve hali hazırda uygulanmakta olan bir takım devlet politikalarını önemle incelemek gerekmektedir. Bu bölümde, öncelikle yoksulluğun tanımına ve ölçümüne yer verilecek, kalkınmada kadın emeğinin önemini vurgulamak ve kadına yönelik uygulanan kamu politikalarına toplumsal cinsiyet temelinde açıklık getirmek amacıyla, kadın yoksulluğu, yoksulluğun feminizasyonu, kadın yoksulluğunu besleyen faktörler gibi konular ele alınmıştır. İlk bölümde bahsedilen makroekonomik politikalar da, yoksullukla mücadelede hangi kalkınma stratejilerinin uygulandığını ve hedeflenen refah seviyesine ulaşmada, yani kadınların güçlenmesi bağlamında başarıya ulaşip ulaşmadığını değerlendirebilmek amacıyla, kadın yoksulluğu ve yoksulluğun feminizasyonu bağlamında tekrar incelenmiştir. Ayrıca güçlenme kavramı da irdelenmiş olup, “kadınların güçlenmesi mi güçlendirilmesi mi?” sorusuna eleştirel bir bakış açısıyla cevap aranmıştır.

2.1. YOKSULLUK KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ

Yoksulluk kavramının insanların hayatlarında farklı şekillerde görülmesi nedeni ile standart bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak yoksulluk kavramının kapsamında ne tür insanların dahil olabileceği, bu konu hakkında yapılan araştırmalarda şu tanımlamalarla ifade edilebilir: Sözlük anlamıyla yoksul yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli konfora sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Başka dillerde bu durumu ifade etmek için kullanılan kelimelerde (örneğin, İngilizce; poverty, Arapça; fakr) yoksulluk ile yaşam için gerekli olan şeylerden mahrum olma bağlantısı kurulmaktadır. Bu mahrumiyet yaşam için ya da yaşamı devam ettirmek için gerekli olan şeylerle ilgili olmalıdır. Mutlak yoksulluk, bir toplumda yaşayan her insanın hayatını devam ettirebilmesi gayesi ile ihtiyacı olduğu kişi başına düşen gelir miktarıdır. Görülen tanımlamada mutlak kavramı, kişinin ihtiyacı olduğu beslenmenin en düşük miktarını ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk, uluslararası bir kavram olup, kıyaslama yapabilmeye olanak verir. Bu aşamada, bütün ülkelerin sahip olduğu koşullar, kişi

başına düşen gelir miktarına bakılmadan, her ülkeye küresel bir yoksulluk sınırı oluşturulmaya çalışılır. Bu şekilde belirlenen yoksulluk sınırı, kişi başına düşen temel ihtiyaçların maliyetine paralel olan bir yoksulluk seviyesini belirler. (Aktan ve Vural, 2012: 5-6)

İnsanların zorunlu ihtiyaçlarını belirlemede ortaya çıkarılan mutlak yoksulluk kapsamında, ifade edilen tanımlamanın ülkelerin yoksulluk seviyesini ölçmede kesin bir sonuç veremeyeceği düşünülerek “görelî yoksulluk” kavramı geliştirilmiştir. Görelî yoksulluk tanımına göre her insan toplumun bir parçası olarak görülen varlıktır. Bu tanıma göre, yoksulluk, yalnızca hayatı sürdürmek adına bütün kaynaklara erişememe konusu olmayıp, birey ya da aile üyelerinin, içinde bulunduğu toplumun hayat standartlarına göre, asgari bir yaşama biçimine ulaşıp ulaşamama halidir. Bu sebeple, görelî yoksulluk kavramında, tüm toplumlar için gerekli zorunlu ihtiyaç seviyesinden, yani mutlak gelir seviyesinden ziyade, kişi başına düşen gelir ve refah düzeyleri kriter olarak belirlenir. Başka bir şekilde tanımlanacak olursa, görelî yoksulluk: “yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki fark” şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmacılar tarafından tespit edilen bu yoksulluk tanımları ile birlikte, yoksul insanların belirlenmesine yönelik başka yoksulluk kavramları da bulunmaktadır. Literatürde yer alan değişik yoksulluk kavramları aşağıda gösterilmiştir:

- Öznel yoksulluk,
- Ultra yoksulluk,
- Kırsal-kentsel yoksulluk,
- İnsani yoksulluk,
- Çalışan yoksullar,
- Sosyal olanaklar yoksulluğu,
- Tüketim harcamalarına göre yoksulluktur.

Yoksulluk, içerisinde pek çok etkeni barındırması ve farklı yoksulluk tiplerinin ortaya çıkması göz önüne alındığında, önemle incelenmesi gereken bir kavramdır. Yoksulluk

farklı perspektiflerden bakıldığında farklı şekillerde değerlendirilir; kavram, toplumlara ve toplumların içerisinde barındırdığı kültüre, ekonomik koşullara, sosyal koşullara, hatta ailelere, bireylere göre değişkenlik göstermektedir. Bu yüzden yoksulluk ile ilgili genel geçer bir tanım vermek zordur. Oysaki daha önce de belirttiğimiz gibi yoksulluk salt fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi, ekonomik problemler gibi etkenlerle değerlendirilemeyecek kadar çok boyutludur. Bütün bu değişkenlerin yanı sıra yoksulluk kavramı, sosyal, siyasal, hatta yönetsel boyutlarıyla da ele alınması gerekmektedir. Dünya Bankası için yoksulluk açlıktır, evsizliktir; yoksulluk, hasta olduğunda doktora gidememektir; yoksulluk, eğitim imkânlarına ulaşamamaktır; yoksulluk, iş bulamamak ve gelecek için endişe etmektir; yoksulluk, günü birlik yaşamaktır. Yoksulluğun zaman ve mekân bağlamında değişkenlik gösteren farklı biçimleri vardır ve insanların kaçmak istediği bir durumdur. Yani yoksullukla mücadelede eylem çağrısı, hem fakir hem de zengin olanlar için dünyayı değiştirme çağrısıdır. Böylece, yeterli beslenme, barınma, eğitim ve sağlık imkânlarından yararlanmak ve bütün bu durumlara ses vermek mümkün olacaktır. (https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html) Burada bahsi geçen, “Yoksullukla mücadelede eylem çağrısında hem fakir hem de zengin olanlar için dünyayı değiştirme çağrısı” ifadesi oldukça önemlidir. Çünkü yoksulluğun bedeli hep birlikte ödenmektedir. Dolayısıyla bu tam potansiyele ulaşabilmek için toplumun tüm üyelerinin birlikte çalışması ve dikkatini vermesi gereken bir meseledir.

Yoksulluk yazınında oldukça önemli bir isim olan Nobel iktisat ödüllü Amartya Sen (2004), yoksulluk için kısaca şu ifadeleri kullanır: “*yoksulluk, standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok, temel kapasitelerinden yoksunluk olarak görülmelidir.*” (Sen, 2004: 126). Sen’in bu ifadesine göre üzerinde önemle durulması gereken yoksulluk değil, yoksunluklardır (*deprivation*). Yani yoksulluk üzerinde gelir yetersizliğinden başka etkiler de vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi ve Dünya Bankası’nın ifadelerinde de yer aldığı gibi gelir yetersizliği ve düşük kapasite arasındaki ilişki değişken olup, gelir ile kapasite arasında koşullu ve bağımlı bir ilişki vardır. Bu durum, yaş, toplumsal cinsiyet, yaşanılan yerin coğrafi konumu, hastalıklar gibi kişinin kontrol edemeyeceği ya da kısmen kontrol edebileceği değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, bahsi geçen değişkenlerden bazıları incelendiğinde, çok yaşlı olmanın kişinin

gelir edinme kapasitesini yavaşlattığı ve azalttığı gözlenmektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında da annelik üzerinden örneklendirecek olursak, kadının kamusal alandan özel alana çekilmesinin ve kadına atfedilen bir takım görevlerin, kadının gelir edinme kapasitesini azalttığını söyleyebiliriz. Sen (2004) de bu konuya şu şekilde açıklık getirmektedir:

“Gelir yoksunluğu ile geliri işlevlere dönüştürmenin zorluğu arasında bir dezavantajlar bağlantısı olabilir. Yaş, sakatlık ya da hastalık gibi engeller kişinin gelir edinme kapasitesini azaltır. Ancak bunlar aynı zamanda gelirin kapasiteye dönüştürülmesini daha da zorlaştırır, çünkü daha yaşlı, daha sakat ya da daha ağır hasta olan bir kişi aynı işlevleri (başarılı olması hiçbir şekilde mümkün değilse bile) kazanmak için daha fazla gelire ihtiyaç duyabilir. Bu gerçek yoksulluğun (kapasite yoksunluğu bakımından) gelir alanında görülenden çok daha önemli olabileceğini ortaya koyar. Bu durum gelir düşüklüğüne ek olarak “dönüştürme” zorlukları olan yaşlılara ve diğer gruplara yardım amaçlı kamusal eylemi değerlendirirken hayati bir önem taşımaktadır” (Sen, 2004: 128- 129).

Sen’in bu cümlelerinden yola çıkarak, kapasite yoksunluğunda, yani gerçek yoksulluk üzerinde gelir düşüklüğü dışında diğer başka faktörlerin olduğu görülmektedir. Yani, gelir, başlı başına kapasiteyi ortaya çıkaran tek unsur değildir.

Sen’e göre gelirler açısından görelî yoksunluk, kapasiteler bağlamında mutlak yoksunluğu beraberinde getirebilir. Kişinin mutlak geliri, dünya standartlarının üzerinde olsa bile zengin bir ülkede görece yoksul olmak büyük ölçüde bir kapasite engeli teşkil edebilir. Bolluk içindeki bir ülkede, aynı toplumsal yetiyi kazanmak, satın alma gücünün yeterli olmasını gerektirmektedir ve bu da daha fazla gelir olması gerektiği anlamına gelmektedir (Sen, 2004: 130). Sen (2004) bu durumu şu şekilde örneklendirmektedir:

“Örneğin bir grup insanın “topluluğun hayatında rol alması” her toplumsal dışlama araştırması için hayati önem taşıyabilir. Topluluk hayatına katılma ihtiyacı, modern araçların (televizyonlar, video kayıt cihazları, otomobiller vs.) az çok yaygın olduğu bir ülkede bu imkanlara (refahın fazla yüksek olmadığı bu ülkelerde ihtiyaç duyulan şeylerin aksine) olan talebi doğurabilir ve bu, zengin bir ülkede yaşayan görece yoksul kişiye, bu kişi bolluğun daha az olduğu ülkelerde yaşayan insanlarınkine kıyasla çok daha yüksek bir gelir düzeyinde olsa bile yük getirir. Aslında zengin ülkelerdeki paradoksal açıklık fenomeni –Birleşik Devletler’de bile- bu tüketim yarışıyla ilgilidir.” (Sen, 2004: 130)

Yukarıdaki örnek, yoksunluğun göreliliğini daha iyi anlamak açısından oldukça açıklayıcıdır. Sen’in bu cümlelerinden, daha önce de bahsettiğimiz gibi, yoksulluğun yaşanılan yere ve şartlara göre değişkenlik gösterdiğini görmekteyiz. Burada “topluluk hayatında rol alması”, “toplumsal dışlama” ifadeleri önemle vurgulanmıştır. Bu

ifadelerden yola çıkarak sahip olunan mutlak gelirin yeterli düzeyde olsa dahi ihtiyaçların farklı bir biçimde evrildiğini ve toplumsal işlev kazanma noktasına geldiğini görmekteyiz. Toplumsal işlev kazanmak için de toplum hayatına dahil olunmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Sen (2004), kapasite yaklaşımında, dikkati araçlardan, ilk etapta da belli bir araçtan, yani gelirden, insanların ulaşmayı hedefledikleri amaçlara ve bu hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan özgürlüklere yönlendirerek, yoksulluğun ve yoksunluğun nedenlerine dair anlayışı güçlendirdiğini savunmaktadır. Sen'e göre kapasite yetersizliği olarak yoksulluk ile gelir azlığı olarak yoksulluk kavramsal bağlamda birbirinden ayrılmalıdır ve bu iki perspektifi ilişkilendirmek oldukça önemlidir; çünkü, gelir, kapasite için önemli bir araçtır. Örneğin, daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti yaşam kalitesini iyileştirip artırdığı gibi, aynı zamanda kişinin gelir edinme kapasitesini de artırmaktadır ve gelir yoksulluğundan özgürleşmesini sağlamaktadır ve kişi potansiyel olarak yoksul olsa dahi aşırı yoksulluğun üstesinden gelmek için güçlenmekte ve yoksulluktan kurtulma şansı artmaktadır. (Sen, 2004: 131) Kısacası, yoksulluk kavramının anlam kazanması ve daha iyi anlaşılabilmesi için birden fazla kriter değerlendirilmelidir.

Yoksulluğun tanımlanması ya da kavramsallaştırılması tartışmaların yanı sıra, yoksulluk ile ilgili bir diğer sorun da yoksulluğun ölçümünün nasıl gerçekleştirileceğidir. 1950'li yıllarda refah seviyesi ve kalkınma düzeyi GSYH'nin büyüme oranıyla ölçülmüştür. Çünkü bu bakış açısına göre bir ülkede büyüme söz konusu ise, ortaya çıkan gelir bir şekilde yoksullara da ulaşmaktadır. 1960'larda kişi başına düşen milli gelir refah göstergesi olarak kullanılmıştır. 1970'lerde ise refahın en önemli unsurunun, temel ihtiyaçların karşılanması olduğu kabul edilmiştir. 1980'lerde ise kişi başına düşen gelirin yanı sıra parasal olmayan etmenler de kalkınmanın ve refahın ölçümünde kullanılmıştır. 1990'larda da Sen'in öncüsü olduğu "insani gelişme yaklaşımı" refah seviyesini anlamak için kullanılan perspektif olmuştur. 2000'lerde ise evrensel haklar ve özgürlükler üzerine dikkatler çekilmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen en büyük adım ise Bin Yıl Kalkınma Hedefleri olmuştur (Kabaş, 2007: 376).

Yoksulluğun yıllar içinde ölçümünde kullanılan değişkenlerin farklılaşması göz önüne alındığında, yoksullukla ilgili bakış açısının da farklılaştığını söylemek mümkündür.

1950’li yıllarda refah seviyesinin GSYH ile ölçülmesi refahın sadece niceliksel göstergelerdeki artış boyutuyla ele alındığını göstermektedir. Yani burada gerçek kalkınma göz ardı edilmiştir. Çünkü refahın göstergesi olarak kabul edilen GSYH, tanımı itibariyle ülke sınırları dâhilinde belli bir dönem içerisinde üretim faktörleri katkısı neticesinde oluşan nihai mal ve hizmetlerin toplam değerini yansıtmaktadır. Hesaplaması yapılırken, ev üretimi, kayıt dışı ekonomi, boş zaman faaliyetleri, negatif dışsallık⁷ gibi faktörler hesaplamağa dâhil edilmemektedir ve dolayısıyla yoksullukla ilgili yeterince açıklayıcı değildir. 1960’larda kullanılan kişi başına düşen GSMH ölçümü de yoksullukla ilgili soru işaretlerine cevap olması açısından toplam değer olan GSYH’den çok farklı değildir. Çünkü yine bir takım etmenler göz ardı edilmektedir. 1970’lerde önemli hale gelen temel ihtiyaçların karşılanmasının bireyin refahının önemli unsur olarak kabul edilmesi, mutlak yoksulluğu ölçme bağlamında önemli bir etmendir, fakat göreceli yoksulluğu açıklamada yetersiz kalmıştır. Çünkü mutlak yoksulluğu açıklarken gelir eşitsizliği, refah düzeyi gibi kavramlar göz ardı edilmektedir. 1980’ler ve sonrası itibariyle parasal olmayan etmenlerin, evrensel hak ve özgürlüklerin dâhil edilmesiyle birlikte, refah seviyesinin anlaşılması farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (BHK) buna önemli bir örnektir⁸. BHK kapsamında sekiz ilke hayata geçirilmek istenmiştir; aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi.

Bu süreçte ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme de 2015 sonrası kalkınma hedefleridir. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi'nin ardından 2000 yılında kurulan Binyıl Kalkınma Hedefleri, dünyanın uluslarını 2015 yılına kadar sekiz öncelikli sosyal ve ekonomik

---

⁷Negatif dışsallık, bir ekonomik birimin üretim ve tüketim faaliyetlerinde elde ettiği faydanın yanında diğer ekonomik birimlere zarar ve maliyet yüklemesini ifade eder.

⁸ 2000 yılında toplanan BM Genel Kurulu’nda 147 devlet ya da hükümet başkanı (ve toplam 189 üye ülke) “küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi adına topluca taşıdıkları sorumluluğu” kabul ederek Binyıl Bildirgesi’ni ilan etmişlerdi. Söz konusu ilkelerin hayata geçirilmesi için sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi belirlenmiştir. Bu sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi her bir ülke için 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele bağlamında sağlanan ilerlemeyi ölçülebilir ve izlenebilir bir biçimde gösterecek şekilde geliştirilmiştir. (<http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf>)

gelişme alanında belirli hedeflere ulaşmaya adanmıştır. Bununla birlikte, Binyıl Deklarasyonunda yer alan güvenlik, hukukun üstünlüğü ve sosyal adalet gibi bazı kritik konular Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde işlevselleştirilmemiştir. Fakat son birkaç yılda, insan hakları, adalete erişim, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü gibi, kalkınmanın "niteliksel" boyutlarındaki ilerlemenin, herhangi birinin bir parçası olduğu gerçeği açıkça kabul edilmiştir.

2015 sonrası Kalkınma Gündemi yalnızca Binyıl Kalkınma Hedefleri'de altı çizilen noktalara dayanmakla kalmamış, aynı zamanda orijinal hedeflerin ötesine geçmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler) bir dizi alanı kapsamlı bir şekilde kapsayacak şekilde tasarlanmıştır ve insan merkezli, haklara dayalı ve toplumsal cinsiyete duyarlı çözümler sunmayı, hukukun üstünlüğünü, barış ve güvenliği merkezine almaktadır. (<https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/post-2015-development-agenda.html>)

Bütün bu gelişmeler ve söz konusu BHK VE SDG kapsamındaki ilkeler değerlendirildiğinde kalkınmanın temel öğelerinin dikkate alındığını gözlemlemek mümkündür. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi büyüme milli gelirdeki niceliksel artışken, kalkınma, kurumsal ve yasal alandaki yapısal değişimlerin yanı sıra, üretim ve teknolojide de meydana gelen gelişmeler sonucu ortaya çıkan ekonomik ve sosyal gelişmeleri de içermektedir. Kısacası, büyüme kalkınma için gerekli, ancak yeterli olmayan bir koşuldur; sadece ilk adımdır. Eğer ki büyüme hedeflenirken ekonomik ve toplumsal ilerleme göz ardı edilir ve gerçekleşmezse kalkınmanın da gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır. (Arslan, 2013: 47) Yani, kalkınmanın belki de en önemli unsurlarından biri olan yoksullukla mücadelede gelir adaleti söz konusu olursa, toplumun yaşam standartları, yaşam kalitesi yükselecek, özgürlükler artacak ve dolayısıyla üreten, düşünen, sağlıklı ve mutlu bireylerle kalkınmış bir toplum ortaya çıkacaktır. Bu durumda anlaşılacağı üzere yoksullukla mücadelede başarılı olunabilmesi için ve yoksulluğun anlaşılabilmesi için çok boyutlu ele alınması ve de ölçülmesi gerekmektedir:

“İnsan refahının (veya yoksulluğunun) çok boyutlu olduğu bilinmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın geliştirdiği İnsani Gelişme Paradigması ve İnsani Gelişme Raporlarında yayınlanan endeksleri, bu yaklaşımın gelişmesini sağlamaktadır. Bretton Woods kurumları (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü) yoksulluğu tek boyut ile yani gelir/harcama seviyelerine göre

hesaplamaktadır. Araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan günlük 1 ABD doları olan yoksulluk sınırı buna örnek olarak gösterilebilir. Fakat tek boyutlu yani tek göstergeye dayanan bu yaklaşım, yoksulluğun çok karmaşık olan doğasını yansıtmamaktadır" (Kabaş, 2007: 376).

Sen tarafından geliştirilen söz konusu İnsani Gelişme Yaklaşımı, çok boyutlu ölçümlerde faydalı olan bir yaklaşım olmasına rağmen, keyfi bir biçimde yapıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Çünkü bu yöntemde yoksulluğu ölçmek amacıyla seçilen göstergelere verilen ağırlıklar da herhangi bir kurala bağlı değildir. Dolayısıyla ülkelerin yoksulluk düzeylerine göre sıralama yapılırken göstergelerin ağırlıkları önem taşımaktadır. Fakat gelir veya harcama düzeylerinin yoksulluk ölçümü yapılırken kullanılmasında da benzer problemler görülmektedir.

Sen, 1976 yılında yaptığı çalışmada, iki sorunun açıklık kazanmasının yoksulluğun ölçülmesinde gerekli olduğunu belirtmiştir; kimlerin yoksul olduğunun saptanması ve nasıl bir gösterge kullanılarak yoksulluğun saptanması. İlk soruna çözüm olması amacıyla gelir ve harcama düzeyleri kullanılarak asgari geçim düzeyini ifade eden yoksulluk sınırı bulunmaktadır. Bir insanın yoksul sayılabilmesi için gelir/harcama düzeyinin yoksulluk sınırının altında olması beklenmektedir. Sen, ikinci soruna cevap verebilmek için, kafa sayım oranı (yoksulluk sınırının altında gelir/harcamaya sahip kişilerin oranı) ile gelir açığı oranını (yoksulların ortalama geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın yoksulluk sınırına olan oranı) önermiştir. Fakat, Sen, sonrasında bu iki göstergenin yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı olmadığı için Sen endeksi olarak bilinen daha kullanışlı bir endeks geliştirmiştir. Bunun yanı sıra neoklasik teorideki ve yoksulluk sorununun çözümlemesindeki eksikliklerin farkını anlamış ve bir adım sonrasında, yukarıda da açıklamış olduğumuz yoksulluğu çok boyutlu olarak ele alan kapasite yaklaşımını geliştirmiştir. Politika yapıcıların yoksul insanların karşılaştıkları sorunları anlamaları açısından, Sen'in kapasite yaklaşımı oldukça etkilidir. Ayrıca Sen'in yaklaşımı ile insanların seçimleri de çoğalmaktadır. Çünkü bu yaklaşıma göre insani gelişme bir süreçtir ve bu süreçte bir insanın kazanımları ve kapasitesi sürekli genişlemektedir (Kabaş, 2007: 378).

2.1.1. Kadın Yoksulluğu Ve Kadın Yoksulluğunu Ortaya Çıkaran Faktörler

Yoksulluğu irdeleyen pek çok yaklaşımın geliştirdiği yoksullukla ilgili politikalarda toplumsal cinsiyet-kör analizler yapılmış ve yoksullukla mücadelede kadınların içinde

bulunduğu durum görmezden gelinmiştir. Oysaki yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır ve kadın ve erkek için farklı şekillerde deneyimlenmektedir. Kadınlar bir takım kapasitelere ulaşma bağlamında, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak eşit imkanlara sahip olmazken, söz konusu politikaların ve yoksulluk analizlerinin bu durumu görmezden gelmesi mevcut probleme çözüm olması açısından yetersiz kalmaktadır. Bu noktada olması gereken, yoksulluğu kadın ve erkek açısından doğru noktalara odaklanarak değerlendirmektir. Bu değerlendirmeyi yaparken toplumun kadın ve erkeğe bakış açısını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ataerkil sistemde erkek ve kadın için biçilmiş değerler farklıdır. Dolayısıyla yoksulluk kavramı da bu noktada farklı boyutlar kazanmaktadır. Toksöz (2011), bu konuyu şu şekilde açıklık getirmektedir:

"Kadınlar yoksulluğa erkeklere kıyasla daha çok maruz kalmaktadır. Kadının reis olduğu hanelerin daha fazla yoksulluğa maruz kaldığı konusunda bir uzlaşma mevcuttur. Kadınların, toprağa, krediye, sermayeye, iyi gelirli işlere daha az erişebilmesi ve daha fazla bağımlı çocuklarının olması onları yoksulluk karşısında daha korunmasız yapmaktadır. Hane içinde kaynakların eşitsiz dağılımı kadınların yoksulluğa daha fazla maruz kalmasında etkilidir. Erkekler maddi kaynaklara erişim bakımından ayrıcalıklı konumda olup, eşitsizliğin yaygın biçimleri, mülk ve miras haklarına, eğitime, beceri ve gelir getirici istihdama erişim biçimlerinde ortaya çıkar" (Toksöz, 2011: 166).

Daha önce de belirttiğimiz gibi neo-liberal politikalarla kadınlar enformel sektörlerde istihdam edilerek güvencesiz ve korunmasız şartlarda çalışmak durumunda kalmışlardır. Sen'in kapasite yaklaşımı değerlendirildiğinde, kadının kapasite yoksunluğunun erkeklerin kapasite yoksunluğundan farklı niteliklere/yoğunluğa sahip olduğu gözlenmektedir. Kadınlar, temel mal ve hizmetlere erişmede ve yararlanabilmede⁹ erkeklere göre çok daha yetersiz konumdadır ve bu durum onları daha fazla yoksulluğa maruz bırakmaktadır. Ayrıca kadınların sosyal ve hukuki bağlamda da bir takım haklardan mahrum bırakılması kadınların ikincil konuma gelmesine sebep olmuş, söz konusu yoksunluk beraberinde yoksulluğu getirmiştir. Toksöz, kadın ve erkeğin en

---

⁹ Temel mal ve hizmetlere erişim, temel mal ve hizmetlerden faydalanmayı garanti altına almamaktadır. Bu ikisi her zaman bizi aynı sonuca ulaştırmayabilir. Erişim, nesnel koşullar tarafından belirlenirken, faydalanabilirlik biraz daha öznel koşullarla saptanır. Örneğin, eğitim bazlı düşündüğümüzde, kadının eğitime erişimi maddi koşullar çerçevesinde mümkünken –yaşadığı yere yakın bir yerlerde okulun olması ve ailesinin ya da kendisinin eğitimi finanse edecek durum olması-, kadının diğer bazı koşullar – geleneksel, dinsel vs. faktörlerle- nedeniyle bu hizmetten faydalanması mümkün olmayabilir.

temel hakkı olan yaşam hakkının toplum tarafından cinsiyetçi bir yaklaşımla nasıl şekillendiğini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Dreze ve Sen de kadınların erkekler ve kız çocukların erkek çocuklar karşısında sistematik yoksunluğuna dikkat çekmişlerdir. Özellikle Güney Asya, Batı Asya Kuzey Afrika ve Çin’de cinsiyet oranları erkeklerin sayıca çokluğunu ortaya koymakta olup, bu durum kız çocukların ve kadınların sağlık ve beslenme açısından ayrımcılığa uğramasının ve kız çocuklara hamile kalınması durumundaki kasıtlı düşüklüğün bir sonucudur. Cinsiyet oranları itibarıyla bölgelerarası farklılıklar dışarıda gelir getirici istihdama katılma fırsatlarına ve kimin aile refahına daha çok katkıda bulunduğuna dair bakış açısına bağlıdır. Erkek çocuklarının yaşamasının daha büyük yatırım değeri taşıdığına dair bakış açısı kız çocukların ve kadınların aşırı kırılganlığına yol açmaktadır. Özellikle Hindistan, Bangladeş, Pakistan ve Afganistan’da kızlar için erkeklere kıyasla çok daha az yatırım yapılmaktadır. Ancak bu durum sosyal sınıfa göre değişmekte, yüksek gelir ve eğitim düzeyindeki ailelerde bu eşitsizlik azalmaktadır” (Toksöz, 2011: 167).

Daha önce de belirttiğimiz gibi kadın yoksulluğu çok boyutludur ve pek çok değişken göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Dünyada kadınlar ayrımcılık ve eşitsizlikle yüzleşmeye devam ettiği sürece, yoksullukla mücadelede de istenilen yol kat edilemeyecektir. Nussbaum (2006), Sen’in kapasite yaklaşımından yola çıkarak, insani gelişme için başlangıç noktasının “saygı” olması gerektiğini ifade etmektedir. En temel olanı da yaşam hakkına saygıdır (Nussbaum, 2006: 57). Mevcut sistemde ya kadının yaşam hakkı elinden alınarak edilgen hale getirilmiştir ya da yaşadığı sürece ayrımcılığa uğramaya ve yoksullaşmaya mahkûm edilmiştir.

Çarpıcı olan bir diğer mesele de “erkek çocuklarının yaşamasının yatırım değeri taşıdığı”dır. Buna gerekçe olarak ise aile bütçesine katkıda bulunması gösterilmektedir. Bu durumda sistemin erkeği bir noktada köleleştirerek sistemin devamını sağlayan bir kontrol mekanizması haline getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yani erkek de ataerkil sistemin getirdiği sonuçlardan payını almaktadır ve belirttiğimiz gibi sistemin devamlılığının sağlanması için önemli bir noktada konumlanmaktadır. Sonuç olarak bütün bunlarla baş edebilmenin ekonomi ve eğitim alanında gerçekleştirilecek iyileşmeyle kısmen giderilebileceği görülmektedir. Çünkü söz konusu ayrımcılık ve değersizleştirme gelir seviyesi ve eğitim düzeyi yüksek ailelerde diğerlerine kıyasla daha az görülmektedir.

Kadın yoksulluğunu daha iyi anlayabilmek için, kadın yoksulluğunu genel yoksulluktan ayıran en temel özellikleri ele almak gereklidir. Buvinic (1998)’e göre kadınların emek piyasasında buldukları konum ve eğitim imkânlarından faydalanma durumu kadın

yoksulluğunun belirleyici iki özelliğidir. Kadınların iş gücüne katılımının düşük olması, katılım söz konusu olduğu durumlarda da erkeklere kıyasla düşük ücretli işlerde istihdam edilmeleri, fason ve kayıt dışı sektörde çalışmaları, ücretsiz aile işçisi olmaları, elde edilen gelire ilgili hak sahibi olamamaları gibi durumlar kadınların ikincil konumda olduklarını göstermektedir. Bu durumda kadın, işgücü piyasasına katılamaması neticesinde erkeğe bağımlı bir hayat sürmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca kendi kazancı üzerinde söz söyleme hakkının olmayışı da benzer sonuçların meydana gelmesine neden olmakta ve gelir yoksunluğu ortaya çıkmaktadır (Akt. Şener, 2012: 55). Bu bağımlılığın sonucunda da kadınlar kendi gelirlerini elde edemedikleri ve iş gücü piyasasında yer alamadıkları için, emeklilik, sağlık güvencesi gibi haklardan doğrudan yararlanamamaktadırlar. Eşleri üzerinden bu haklara sahip oldukları için de, eşlerine ekonomik yönde bağımlı olduklarından, bu durum kadınların sosyal haklarını da dolaylı yoldan etkilemektedir. Brenner (2012)'da söz konusu "bağımlı olma" durumunu liberal ekonomi teorisiyle ilişkilendirerek konuya şu cümlelerle açıklık getirmiştir:

“Kadınların evin geçimini sağlayan erkek temelli yapının yeniden üretimi ve bu erkeğin emeğinin kuşaklar boyunca yenilenmesine dönük aile içi katkısı şüphesiz ki liberal ekonomi teorisinde gizlidir. Ekonomi ve politika sisteminin aileye ve kadının aile içi emeğine bağımlı oluşu görmezden gelinir. Liberal, politik ve ekonomik teori, cinsiyete dayalı işbölümüne ilişkin varsayımlara ve aile reisleri olarak vatandaş düşüncelerine dayanır. Kadınlar ve çocuklar (ve geliri olmayan diğer kişiler) erkeğe bağımlı kişiler olarak değerlendirilir. Piyasa ahlakını bütün bir sosyal etik içinde yükseltebilmek için, toplumun kendilerini piyasa içine dahil edemeyen tüm fertlerini görmezden gelmek gerekir. Hayatını kazanamayanlar, kazanabilenlerin altında toplanır. Kadınların aile içindeki bağımlılıkları onları vatandaş – olmayan kılar ve ailevi sorumlulukları onları politik anlamda şüpheli kılar” (Brenner, 2012: 123)

Brenner (2012)'in ifadeleri sistemin kadını nasıl yoksullaştırdığını ve bağımlı hale getirdiğini ifade ederken, kadının görünmez emeğinin de altını çizmektedir. Kadın aile içinde sarf ettiği emeğiyle sistemin devamlılığına katkıda bulunmaktadır. Fakat bu emek işgücü olarak kabul edilmemekte, GSMH'nin ölçümünde hesaba katılmamaktadır. Kadın üretmektedir, fakat emeği değersizleştirilerek görmezden gelinmektedir. Çünkü kadının aile içindeki sorumluluklarının, onun asli ve doğal görevi olduğu algısı hakimdir. Bu sorumluluklardan dolayı kadınlar bir birey olarak da görünmez hale gelirler. Marçal (2012)'in şu ifadeleri kadın ve erkeğin nasıl konumlandığına açıklık getirerek yukarıda yer verdiğimiz açılımları desteklemektedir:

“Görünmez elin erişim alanının dışında görünmez bir cins vardır. Fransız yazar Simone de Beauvoir kadını ikinci cins olarak tarif etti. “İkinci cins” gibi, bir de “ikinci iktisat” vardır. Geleneksel olarak erkekler tarafından yapılan işler hesaba katılır. Ekonomik dünya görüşünü bu tayin ediyor. Kadın emeği “öteki”. Erkeğin yapmadığı ama yaptığı işi yapabilmesi için bağımlı olduğu her şey”(Marçal, 2012: 18).

Radikal ve sosyalist feministler, ortaya çıkan söz konusu bağımlılığın aslında karşılıklı olduğunu, kadının erkeğin gelirine bağımlı olmasına karşılık olarak, erkeğin de kadının ücretsiz emeğine bağımlı olduğunu, aile içi sorumlulukların, ebeveynliğin ortak olması gerektiğini, sosyal bir yardımlaşma olduğunu ve bu şekilde değerlendirilmesinin doğru olacağını savunur. Sosyalist feministler bakım emeği konusunda erkek ve kadının eşit paylaşım yaptığı bir toplumdandır. Bu bireysel ve ortaklaşa yükümlülüklerin tekrar düzenlenmesine ve maddi kaynakların yeniden dağıtılmasıyla ilişkilidir. Böylelikle bağımlı bireylerin bakımı artık ailenin özel sorumluluğu olmaktan çıkacaktır (Brenner, 2012: 124). Burada anlaşılan şudur ki; bakım konusu aile özeline indirildiğinde, toplumsal cinsiyet temelli bir takım rollerin dağıtılması söz konusu olacaktır.

Sonuç olarak bu rollerin dağıtımında, kadın, özel alanda ve erkek de gelir elde eden taraf olarak kamusal alanda konumlandırıldığı için, söz konusu yükümlülükler kadının üzerinde kalacaktır. Bu durumda da ortaklaşa eşit paylaşımından söz etmek mümkün olmayacaktır. Kaldı ki böyle bir durumda, yani bahsi geçen yükümlülüklerin sadece kadın tarafından üstlenildiği bir durumda da, çalışmak kadın için gereksiz hale gelebilmektedir. Çünkü çalışmanın getirdiği ek maliyetler durumu daha da zorlaştırabilmektedir ve fayda ve kazanç değerlendirildiğinde kar tatmin edici düzeyde olmamaktadır.

Çocuk bakımı, evin ihtiyaçları, ailede bakıma muhtaç yaşlı ya da hasta kişilerin bakımı söz konusu olduğunda, genellikle ücretli bir işte çalışmaktan feragat eden, tercih yapmak zorunda bırakılan kişi kadın olmaktadır. Çünkü söz konusu bakım hizmetleri, erkeğin değil kadının görevi olarak görülmektedir ve erkeğin bu durumda ne yapması gerektiğine dair herhangi bir sorgulamaya gidilmemektedir. Bu durum iş gücü piyasasındaki çalışma koşullarına da yansımaktadır ve kadınlar iş gücü piyasasında geçici olmak, düşük ücretlerle istihdam edilmek ve işe ara vermek gibi problemlerle baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Kadın yoksulluğu ile ilgili Şener (2012)'in getirdiği açılım ise konuyu farklı bir noktaya taşımaktadır:

“Ailenin geliri arttıkça, erkeğin geliri daha fazla kontrol ettiği, yönettiği ancak gelirin azalması durumunda bu kontrolün ve yönetimin özellikle temel ihtiyaçları karşılama yönündeki sorumluluğun kadına devredildiği görülmektedir. Zenginlik erkeğin, yoksulluk kadının idaresine bırakılmaktadır” (Şener, 2012: 58).

Daha önce kadın yoksulluğunun çok boyutlu olduğundan ve pek çok değişkenin göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsetmiştik. Yukarıdaki ifadelerde de kadın yoksulluğunun bir başka boyutu ele alınmaktadır. Buradan anlaşılan şudur ki, kadın her durumda dezavantajlı konumda olmak zorunda bırakılmıştır. Erkek egemenliğinin zedelenmemesi birincil amaçtır. Zenginlik söz konusu olduğunda erkek hegemonyası söz konusudur; yoksullukta ise evi idare edecek kişinin kadın olması gerektiği düşüncesi vardır. Yani başka bir ifadeyle, kadın, yoksulluğu idare etmek üzere konumlandırılmıştır. Başarısız olduğu takdirde de bunun sorumlusu erkek değil, kadın olacaktır. Eğer aksi olursa, yani bu sorumluluk, yoksulluk durumunda erkeğin olursa ve erkek başarısız olursa, erkeğin bulunduğu konum sarsılacaktır. Sonuç olarak ataerkil toplum yapısı, kadın ve erkeğin konumunu her durumda kadın aleyhine evirip çevirebilmekte ve sürekli biçimde erkek egemen bir yapıyı gözetmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz kadın yoksulluğunu belirleyen faktörler arasında yer verdiğimiz işgücü değişkeninin yanı sıra eğitim de bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir konudur. Eğitim imkânlarından faydalanamamak, yoksulluğun kalıcı hale gelmesine sebep olmaktadır. Çünkü eğitim haklarından yoksun bırakılan kadın, mesleki anlamda kendini yetiştirememektedir ve bulunduğu şartlar dahilinde istihdam edilmektedir. Burada yine ataerkil toplumun öncelikleri devreye girmektedir. Pek çok toplum eğitim hakkı söz konusu olduğunda erkeğin öncelikli olduğu ve bu imkanlardan erkeğin yararlanması gerektiği konusunda hemfikirdir. Çünkü daha önce de önemle vurguladığımız “erk” mevzusu ve erkeğin sistemde bir kontrol mekanizması olarak konumlandırılması ve mevcut sistemin devamlılığını sağlamada oynadığı rol, ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

2.1.2 Yoksulluğun Feminizasyonu

Yoksulluğun başlıca sebeplerinden birisi de kadın yoksulluğu olarak görülmektedir. Kadın işsizliği gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sorunlarından birini meydana getirmektedir. Çok eski yıllardan bu yana yer alan iş paylaşımında kadının yer aldığı alan fazlasıyla geniş olmasına rağmen, iş sahasındaki pozisyonları ikinci sınıfa

düşmektedir. Kadınların iş sahasında bulunmak istemelerinde; düşük gelir, eğitim gibi sebeplerin yanında hayat standardını yükseltme, bulunduğu pozisyonu geliştirme gibi kaygılar da bulunmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2673). Türkiye’de çalışan kadın oranı ortalama %25 olarak dünya ülkeleri arasında en alt sıralarda bulunmaktadır. Bu oranın AB ve OECD ülkelerinde %60 civarında olduğu görülmektedir (Bürgin, 2015: 1).

İşgücü piyasasında çalışan kadının az olması, sağlık güvencelerine eşleri ya da babaları üzerinden sağlamalarına ve bu durum da onlara bağımlı olmasına neden olmaktadır. Bu faktör kadınların emeklilik haklarına da engel olmaktadır. Ayrıca eğitimsiz kalan kadınların fazlalığı yoksulluğun devam etmesine de sebep olduğu görülmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde aileler eğitim hakkında önceliği erkek çocuklara vermekte ve bu doğrultuda da erkek çocuklara yatırım gözüyle bakılmaktadır. Kız çocukları ise sahip olacağı bir işin gelirini evlenerek götüreceği düşüncesiyle, ikinci planda tutulmaktadır (Şener, 2009: 3-4). Ekonomide meydana gelen gelişmeler, eğitim seviyesinde artış, köyden kente göçün artması ve kentleşme sebepleri ile kadınların da mücadele etmesine neden olmuştur. Kırsal alanlara bakıldığında kadınların kendi arazilerinde çiftçilik ya da hayvancılıkla çalıştıkları görülmektedir. Fakat zamanla göçlerin artması, çiftçiliğin eskisi kadar tercih edilmemesi, farklı geçim kaynakları bulmaya ittiği gözlenmektedir. Böyle bir kentleşme sürecinde ise eğitimsiz yetişen kadının ekonomik hayatın içinde yer alamadığı görülmüştür (DPT, 2009: 1-5).

“Yoksulluğun kadınlaşması” ifadesine ilk kez 1995 yılında Pekin’ de gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Eylem Konferansı’nda yer verilmiştir. Aslında bu kavramın çıkış noktasını, evin geçimini ve hayatlarını bir başına idame ettiren bekar boşanmış, eşini kaybetmiş veya evlenmeden çocuk sahibi olmuş tüm bekar annelerin yer aldığı ailelerin yoksulluk oranının, diğerlerine kıyasla daha fazla olduğu düşüncesi üzerine yapılan bir takım çalışmalar oluşturmuştur (Şener, 2012: 55). Yoksulluğun kadınlaşması ifadesine açıklık getirmek için, bu durumun ortaya çıkmasında etken olan sebepleri ele almak gerekmektedir. Bunlar, kadınların evin geçiminden sorumlu olması, evin reisi olması, aile yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişiklikler, boşanmalarda gerçekleşen artışlar, evlenmeden çocuk sahibi olma oranında ortaya çıkan artış ve çocukların bakım sorumluluğunun kadınlarda olması gibi nedenlerdir. Brenner (2012)’in şu cümleleri de yukarıdaki cümleleri destekler niteliktedir:

“Yoksulluğun kadınlaşması mücadelesinin iki ana savı –“Boşanma, bir bekâr erkek ve bir bekâr kadın üretir,” “Eski kocaların yüzde 40’ı çocukların bakımına hiçbir katkı sunmuyor”- kadınların yoksulluğunun birincil olarak erkeklerin ailelerini geçindirmedeki başarısızlıklarına bağlı olduğunu gösterirken, aynı zamanda kadınların yoksulluğunun iyi, orta sınıf bireylerinin dahi başına gelen bir hal olduğunu resmeder” (Brenner, 2012: 125).

Bu açıdan, söz konusu mücadeleyle varılmak istenen nokta kadınların hayatını idame ettirebilmesi için onlara evliliğe alternatif sunabilmek ve ataerkil aile yapısını ortadan kaldırıp, kadını bir başkasına bağımlı olmadan, kendi kendine yetecek konuma getirebilmek için bir takım politik sınırları ortadan kaldırmak olmalıdır. Öte yandan yoksulluğun feminizasyonu mücadelesinin radikal nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü söz konusu sınırları aşmak mevcut sistemde çok da kolay olmayacaktır. Bu mücadelenin zor olmasının en önemli nedenlerinden biri de kadınların haklarının gözetildiği ileri sürülen ve kadın yoksulluğu için ortaya konulan, çözüm niteliğindeki politikalarda yeniden üretimin gerçekleştirilmesidir.

Brenner’in (2012) vurguladığı gibi, yoksulluğun kadınlaşması mücadelesi belli başlı algıları değiştirme amacı gütmektedir. Yoksul olan bekar anneleri erkeklerin sorumsuz davranışlarının sonucu olarak “kurban” pozisyonunda tasvir etmek, yoksullukla mücadele eden kadınların içinde bulunduğu durumla empati kurulmasını sağlayabilir, fakat bunun bedeli; ailenin geçiminden sorumlu olan “erkeğe bağımlı durumda olan kadın” bakış açısının ve kocasından yardım alamayan ve bunun neticesinde yoksullaşan “iyi” olarak resmedilen kadın ile evlenmeden çocuk sahibi olan ve bunun sonucunda “kötü” olarak resmedilen kadın arasında yapılan ayrımcı kıyaslamaların karşısında durmada başarısız olmak olur (Brenner, 2012: 126). Bu durumda da kadının içinde bulunduğu konum her hâlükârda aşağı çekilmektedir. Çünkü kadının var olma mücadelesi verebilmesi için, toplum tarafından kabul gören, belli bir çerçevenin sınırları dahilinde olması beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olması kadının mücadelesini haklı kılacak, kadınlara verilen destek bağlamında “hak eden” ve “hak etmeyen” kadın ayrımcılığı ortaya çıkacaktır. Aksi halde görmezden gelinip yargılanacak, dahası suçlamalara maruz bırakılacaktır. Bu gibi algılara sebep olan da geçmişten bugüne uygulanan birtakım reformlardır. Daha önce de bahsettiğimiz refah devleti modelinde ve neoliberal politikalar kapsamında uygulanan reformlar, kadınların güçlenmesinden ziyade, bir şekilde kadınları kamusal hayatın dışına itmiştir. Çünkü bu

reformlar toplumsal cinsiyet idealleri yörüngesinden çıkamamış, kadına özel alandaki görev ve sorumluluklarını hatırlatacak şekilde tasarlanmıştır.

Brenner (2012)'in ifade ettiği gibi, kadın yoksulluğunu azaltmak için uygulanan sosyal ve ekonomik programların kapsamının genişletilmesi gerekmektedir. Kadınların sosyal ve ekonomik yönden bağımlılığını, kadının toplumsal cinsiyet rollerinin vurgulandığı bir aile tipini reddeden, bakım yükümlülüklerin üstlenmesi konusunda kadınları yalnız bırakmayan, yalnızca erkeklerin ekonomik bağımsızlığını hedeflemeyen politikalar içeren bir sistem söz konusu olursa gerçek bir reformdan bahsetmek mümkün olacaktır (Brenner, 2012:130).

Bu reform kapsamında da kadınların güçlenmesi bağlamında doğru adımlar atabilmek ve doğru politikalar ortaya koyabilmek için bekar anne konusu, kadının işgücü piyasasında karşılaştığı ücret eşitsizliği, aynı hane içinde tüm hane halkının aynı yoksulluk/ yoksulluk düzeyi ile karşılaşmaması ve kadın üyelerin çok daha yoksul bir düzeyde seyretmesi gibi konular mutlaka ele alınmalıdır.

2.2. KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE GÜÇLENME

Güçlenme kavramının anlaşılabilmesi için güçlenmenin farklı boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü *kavramın birbiriyle bağlantılı psikolojik, sosyal, siyasal, ekonomik ve etik boyutları söz konusudur* (Karaçay, Zülfikar ve Aydın, 2014: 16).

Güçlenme ile ilgili yapılabilecek en yaygın tanımlardan biri, bireylerin yetenekleri ve amaçları doğrultusunda en iyi seçimi yapabilmeleri için bir takım fırsatlara ulaşabilmelerinin mümkün olması durumudur (Chouchane, 2016: 45). Fakat bu tanım kavramın farklı boyutlarını içermediğinden eksik kalmaktadır. Burada bir takım sorulara cevap aranmalıdır. Söz konusu seçimi yapacak olan kitlenin kimler olduğu, içinde buldukları sosyoekonomik koşullar, kültürel değerler ve yukarıda bahsettiğimiz psikolojik ve etik boyutlar da ele alınmalıdır. Ayrıca bu boyutların da, kendi içlerinde, kadınların güçlenmesi bağlamında incelendiğinde farklı açılımlarının olduğu görülecektir. Örneğin kadınların güçlenmesini ekonomik boyutta ele aldığımızda bu boyuta ilişkin alt alanların ve göstergelerinin de ele alınması gerekmektedir. Toksöz ekonomik boyutu alt alanlar bağlamında şu cümlelerle değerlendirilmiştir:

“Ekonomik boyutta hane düzeyinde kadının gelir üzerinde kontrolü, aile geçimine görelî katkısı, aile kaynaklarına erişimi ve denetimi, topluluk düzeyinde kadının istidama erişimi, varlık ve toprak mülkiyeti, krediye erişimi, yerel ticaret örgütlerinde yer alması, piyasalara erişimi, makro düzeyde ise kadınların yüksek ücretli işlerde temsili, kadın CEO’ların sayısı, makro ekonomik politikalarda, devlet ve federal bütçelerde kadınların çıkarlarının temsili bu alt alanlara örnek olarak verilebilir” (Toksöz, 2011: 206).

Güçlenme kavramı alternatif kalkınma anlayışı kapsamında incelendiğinde, güçlenmenin gerçekleşmesi için mevcut baskıcı ilişkilere karşın, ferdi ve ortaklaşa yürütülmesi gereken bir mücadelenin varlığından söz edebilmenin gerekliliği vurgulanmaktadır (Toksöz, 2011: 202). Çoğunlukla kalkınma kuruluşlarının benimsediği diğeri bir ekseninde ise güçlenmenin, statükonun etkinliğinin ve üretkenliğinin artırılmasına katkı sağlaması fikri üzerinde durulmaktadır. Dünya Bankası’na göre, güçlenme, yoksullukla mücadelede hedeflenen birincil amaçtır. Toplumsal cinsiyet bağlamında çeşitli politikalar geliştirmek de kalkınmanın önceliklerindedir. Bu bağlamda “*kadınların güçlendirilmesi diğeri amaçlar için bir araçtır*” (Toksöz, 2011: 203).

Kadınların güçlenmesi konusu pek çok ortodoks ve heterodoks yaklaşım tarafından ele alınmakla birlikte feminist yazının konuya yaklaşımı çok daha geniş kapsamlı ve bütüncül olmaktadır. Güçlenmede esas unsur ataerkil sistemin zayıflatılmasıdır ve bu durum, ancak, tabandan gelen bir hareketlenmeyle, toplumsal cinsiyet farkındalığının artmasıyla ve kolektif örgütlenmeyle gerçekleşebilecektir. (Toksöz). Kabeer (1999), güçlenmede bireyin tercihlerine vurgu yapmış ve güçlenmeyi, insanların kendi tercihlerini yapabilme yeteneklerinin genişlemesi bağlamında değerlendirmiştir. (Kabeer, 1999: 437) Kabeer (1999)’e göre “*tercih yeteneği birbiriyle bağlantılı üç boyut içinde ele alınabilir: kaynaklar – eylemlilik – kazanımlar.*” *Kaynaklar*, yalnızca maddi boyutta, fiziksel sermaye olarak düşünülmemelidir, beşeri ve sosyal sermaye de bu bağlamda önem arz etmektedir. *Eylemlilik*, bireylerin içinde var olan gücü ve bununla paralel olarak “karar verme, tercih etme” sürecini ifade etmektedir. *Kazanımlar* ise güçlenme sonucu ortaya çıkan üründür. Sonuç olarak güçlenmenin temeli eylemlilik, kolaylaştırıcı etkenleri kaynaklar, kazanımları ise meydana gelen çıktılardır. (Kabeer, 1999: 438)

Oxal ve Baden (1997) de güçlenme kavramını bireylere indirgemiş ve Kabeer’in “içindeki güç” benzetmesine benzer şekilde kişinin kendisine duyduğu güven olarak

açıklamıştır. (Akt. Toksöz, 2011: 206) Fakat pek çok alanda kadınların seslerini duyurması açısından ortaklaşa hareket etmelerinin ne kadar önemli olduğunu göz ardı etmiştir. Rowland (1997)'a göre de güçlenme bir süreçtir ve bu süreçte, kadınlar, kendi kararlarını alabilecekleri konusunda yetkin oldukları algısına sahip olurlar. Stranburg (1998)' da Rowland gibi güçlenmenin, kadınların yaşamları üzerinde denetim sahibi olma yetisini elde ettikleri bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Khwaja(2005) ise güçlenme sürecinde bilginin önemini vurgulamakta ve birleştirici etkisinde dolayı kadınların kararlarını bilgi aracılığıyla alacaklarını dile getirmektedir. (Akt. Karaçay, Zülfikar ve Aydın, 2014: 18)

Güçlenmeye ve kadınların güçlenmesine ilişkin farklı bakış açılarıyla yer verilen bütün bu tanımlar, güçlenmenin farklı boyutlarını ortaya koymakta olup her birinin bu bağlamda önemli etkenlerin altını çizdiği görülmektedir. Karar vermek, yaşamı üzerinde denetim sahibi olmak, içindeki gücü ortaya çıkarabilmek, bilgiye ulaşmak ve güvenle yolunda yürüyebilmek gibi faktörler güçlenme kavramını tanımlayan ve netleştiren ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak bütün bu ifadeler doğrultusunda kadınların güçlenmesi için bir takım engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Toksöz' ün belirttiği gibi bu engeller de *“aile, topluluk ve toplum düzeyindeki ataerkil tahakküm ve neoliberal işgücü piyasalarında sermayenin çalışanlar üzerindeki ölçsüz sömürüsü”* dür (Toksöz, 2011: 211). Bu bağlamda değerlendirdiğimizde, kadının güçlenmesi hedefinde kazanımlar elde edebilmek için hem ataerkil yapının hem de kapitalist sistemin cinsiyetçi güç ilişkileri yoluyla kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm politikalarını doğru değerlendirmenin ve buna göre bir yol haritası belirlemenin önemi ortaya çıkmaktadır.

3. BÖLÜM

BİR KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK “MİKRO KREDİ”

Kadınların güçlenmesi ve yoksulluğun feminizasyonuna karşı mücadele kapsamında uygulanan mikro kredi uygulaması, sosyo-ekonomik fırsatlara erişim sağlamayı amaçlayan, sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınmaya doğru atılmış neoliberal kalkınma anlayışı kapsamında atılmış bir adımdır. Bu bölümde öncelikle, yoksulluğa çözüm olarak ortaya çıkan mikro kredi uygulamasının nasıl ortaya çıktığı, hangi koşullarda verildiği, geri ödeme mekanizması, hedef kitlesinin kimler olduğu incelenmektedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise mikro kredinin ne tür bir kalkınma politikası aracı olduğu, neden özellikle kadınları hedeflediği ve yoksulluğa, özellikle de kadın yoksulluğuna çözüm getirmede başarılı olup olmadığı eleştirel bir bakış açısıyla irdelenmektedir.

3.1. MİKRO KREDİ UYGULAMASI: TANIM, KAPSAM VE İŞLEYİŞİ

Mikro kredi; dar gelirli insanlara çalışarak para kazanmaları için teşvik gayesiyle düşük meblağlarda verilen bir kredidir (Akgül, 2006;2). Mikro kredi geniş açıdan bakılacak olursa bir tür mikro finansman şeklidir. Bu proje, 1976 tarihinde Amerika'da eğitimini tamamlamış Bangladeşli iktisat uzmanı Muhammed Yunus tarafından oluşturulup başlatılmıştır. Muhammed Yunus, birçok ülkede insanların hayat standartlarını yükseltmek için yeterli derecede sermaye sağlayamadığını savunmuş ve bu problemi ortadan kaldırmak amacıyla “Grameen Bankası’ni” kurmuştur. Grameen; finans sağlanan bireyin kefillerinin, ait olduğu grup tarafından teminat kabul edilmesinden dolayı diğer finans kurumlarından farklı olup, grup üyeleri, ödemelerin zamanında yapılması doğrultusunda birbirlerini yönlendirmektedir (Fidan ve Yeşil, 2014; 256). “Mikro finansman kuruluşları”, iktisadi alanlarda bankalardan destek sağlayamayan dar gelirli insanlar, kadınlar ve “mikro girişimciler”e finans kaynağı sağlamak amacıyla oluşturulmuş kurumlar şeklinde ifade edilmektedir (Bayraktutan ve Akatay, 2012: 6). Bazı faaliyetlerde/çalışmalarda *mikro finans* ve *mikro kredi* tanımlamalarının aynı anlamda kullanıldığı gözlenmektedir. Bunun temel sebebi, mikro finans kaynaklarının büyük bir dilimini mikro kredilerden oluşuyor olmasıdır (Gökyay, 2008: 9). Fakat günümüzde mikro finans kaynakları mikro krediden daha fazla yer tutmaktadır (Öner,

2008: 3). Mikro kredi, vakıf tarafından kurulmuş finans kaynakları aracılığıyla, geliri olmayan ya da düşük gelirli kadınlara, yeni bir iş kurması ya da var olan işini büyümesi için sağlanan kredidir (Dündar, 2007: 2). Başka bir deyişle mikro kredi; çalışıp para kazanmak gayesi ile bir projesi olan yoksul kadınların, faaliyete geçmek için az da olsa bir sermaye sağladığı finans kuruluşudur. Finans kaynağında teminat olarak yalnız güvenin geçerli olduğu, herhangi bir teminat ya da kefil olmadan verilen mikro kredinin, geliri olmayan, az gelirli ya da işini büyütmek isteyen kadınların kendilerine ve ailelerine ekonomik olarak daha iyi şartlar sağlamak amacıyla düzenlenmiş önemli bir proje olduğu belirtilmektedir (Akgül, 2014). Ledgerwood (1999) mikro kredi ile; finans kurumlarının hiç kaynak sağlamadığı ya da yeterince kaynak sağlamadığı kişilere ulaşarak, onları gerekli finansal erişime ulaştırdığını ifade etmektedir. Bir mikro finans türü olan mikro kredi; yoksullara ulaşarak, düzenli bir biçimde oluşturulan bir stratejinin devam ettirilmesidir. Böylelikle, herhangi bir alanda çalışmayan insanlara iş olanağı tanınarak, yoksulluğun önlenmesi ve özellikle kadınların güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (Taban ve Şengür, 2010:613).

Mikro kredi projesi hakkında bilgi verilirken genelde şöyle bir benzetme yapılır: “Mikro kredi sistemi vasıtasıyla kişiye yemesi için bir balık verilmez. Ona nasıl balık tutulacağı da öğretilmez. Ancak bunların ötesinde, yoksulun balık tutmak için bir ağ veya kayık kiralaması ya da alması sağlanır” (Akgül, 2014). Mikro finansman kaynakları arasında en fazla tercih edilen mikro kredi ile yoksul kadınlara düşük meblağlarda krediler verilmektedir. Bu finans kaynağı çoğunlukta, çalışan ya da yeni açılacak bir iş yerinin ihtiyacı olan sermayenin sağlanması, kullanacağı malzeme, hammadde, araç gereçlerin temin edilmesi gayesiyle verilmektedir (Dündar, 2007: 2; Gökyay, 2011: 23). Bu tür finans kaynakları, ülkede oluşabilecek ekonomik sıkıntılar sebebiyle, düşük gelirli insanların geçimlerinde meydana gelebilecek zorlukların ortadan kaldırılması hedeflenmekte, böylelikle yoksul ailelerin yaşam standartlarında bir rahatlık oluşturulması planlanmaktadır (Korkmaz ve diğerleri, 2004: 17). Düşük gelirli insanlara sağlanan krediler içinde, özellikle mikro kredi; gelişen ülkelerde yoksullukla mücadele kapsamında, çoğunlukla uygulanan bir sistem olmuştur (Ahmet, 2006: 1). Bu uygulama ile ihtiyaç sahibi olan insanların, geçimlerini sağlayacak bir iş yaparak ihtiyaçlarını gidermeleri öngörülmektedir. Bununla birlikte bu kredilerin, finans sağlanan kişilere

zaman zaman ihtiyacı oldukça yeniden verilmesi ile, yoksullukla mücadelenin devamlılığının sağlandığı savunulmaktadır (Korkmaz vd., 2004: 17).

Mikro kredi uygulaması, belirli bir gelir düzeyinde ya da bu gelir düzeyinin altında olan insanlara sağlanan bir *yardım* yöntemi değildir. Mikro kredi, esas itibarıyla, finans kurumları, sivil toplum örgütleri, vakıflar gibi kurumlar aracılığıyla insanların gereksinimlerini sağlayacak düşük meblağlı *borç verme* uygulamasıdır. Bu proje, yoksullukla mücadele kapsamında dar gelirli insanlara iş sahası yaratmak ve girişimcilik kabiliyetlerini geliştirerek toplum içindeki pozisyonlarını iyileştirmek için geliştirilen bir araç olarak ortaya çıkmıştır (Kandemir ve Aktaş, 2011: 6). İhtiyacı olan insanlara iktisadi açıdan destekle birlikte, mikro kredinin; grup bilinci, sorumluluk, güven sağlama, iktisadi konularda gelişme yaratma (Sakarya, 2005: 9; Gür, 2012: 88), aile planlaması hakkında bilgi edindirme, kadına yönelik şiddetle mücadele etme, kendine güven kazandırma vb. konularda da fayda sağladığı düşünülmektedir (Öz ve Çolakoğlu, 2014: 180)

Genel itibarı ile bakıldığında, mikro kredi finans kaynağından, bütün ülkelerde sadece kadınlar faydalananı gibi görünse de, ihtiyaç sahibi olan genç ve yaşlılar, köylüler, kimsesiz çocuklar da projenin hedeflediği bireyler kategorisinde bulunmaktadır (Çiftçi, 2010: 49).

3.1.1 Dünyada Mikro Kredi Programı Uygulaması

Yoksulluk günümüzde yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin problemi olmaktan çıkmakta, gelişmiş ülkelerin de gündeminde yer almaktadır. Yoksullukla mücadele kapsamında uygulanan politikalar arasında en popüler uygulamalardan biri olan mikro kredi programı da pek çok ülkede, dünya çapında uygulanagelen bir politika haline gelmektedir.

Mikro finans sisteminde dikkat çeken bir birlik olan Microcredit Summit Campaign'in çatısı 2-4 Şubat 1997 tarihlerinde 137 ülkeden 2900'ü aşkın katılımcı ile Washington'da meydana gelen Mikro kredi Zirvesi'nde oluşturulmuştur. Mikro kredi Zirvesi'nde 2005'e kadarki süreçte dünyada yoksulluk düzeyi en fazla olan 100 milyon aileye ve bu ailelerdeki kadın üyelere ulaşmayı amaç edinen 9 yıl gibi bir süre zarfında bu kampanyanın oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra zirvede söz konusu en yoksul 100 Milyon aileye ulaşılabilme amacıyla gerekli olan mevcut ihtiyacın 21,6

milyar dolar olduğu ve bu miktarın yalnızca 2 milyar dolarlık kısmının kredi kullanıcıların tasarrufları aracılığıyla karşılanabileceği hesabı ortaya çıkmıştır. Kanada'nın Halifax Bölgesinde 2006'da bir araya gelen mikro kredi zirvesinde 2015 itibariyle gerçekleşmesi istenen iki hedef gündemi belirlemiştir: Birincisi, büyük bir kısmı kadınlardan oluşan, iş kurmak ve diğer ekonomik faaliyetlere katılmak isteyen dünya genelinde en yoksullar içinde olan 175 milyon aileye ulaşabilmek, ikinci hedef ise, 100 milyon ailenin gelirini günlük bir doların üzerine çıkarmaktır (Gökyay, 2008:55).

Gökyay (2008) mikro kredi uygulamasının hangi bölgelerde ve ne sebeple yoğunlaştığını şu şekilde ifade etmektedir.

“Yoksulluk sınırı altında yaşayan kişilerin yüzde 90,1'inin Asya kıtasında bulunduğu belirlenmiştir. Bu kıtada bu kadar geniş bir kesime hizmet sunulmasının nedenleri arasında bilindiği gibi mikro kredi hizmetlerinin Bangladeş'te uygulanmaya başlanmış olması gelmektedir ancak en önemli sebep bu bölgede bulunan yoksulların dünyada bir dolar altında yaşayan nüfusun yüzde 63,5'ini oluşturmasıdır. 3,316 mikro finansman kurumlarından 970 tanesi Sahra altı Afrika'da, 1,677 tanesi Asya ve Pasifik Bölgesinde, 579 tanesi Latin Amerika ve Karayipler Bölgesinde yer almaktadır" (Gökyay, 2008: 57).

Gökyay'ın bahsini ettiği verilere 2006 yılında ulaşılmış olup, bu veriler doğrultusunda mikro kredi hizmetlerinden en çok yararlanan bölgenin Asya ve Pasifik bölgesi olduğu gözlemlenmektedir. 2017 yılına ait aşağıda yer alan tabloya bakıldığında da Güney Asya'nın dünya çapında borç alanların neredeyse üçte ikisini oluşturduğu ve kredi portföyündeki büyümenin ciddi oranda arttığı görülmektedir.

Dolayısıyla 2006 yılından bu yana kredi portföyündeki artış ve söz konusu az gelişmiş ülkelerin yıllar içinde mikro kredi projesinden artan oranda yararlandıkları göz önünde bulundurulduğunda, yoksulluk problemine çözüm olarak ortaya çıkan bu sistemin çok da kesin çözümler getiremediğini bu uygulamadan yararlananların kendi menfaatlerinden çok mikro kredi sisteminin devamlılığını sağladığı çıkarımını yapmak mümkündür. Çünkü mikro kredi projesinin devamlılığının sağlanabilmesi için Muhammed Yunus'un hedef kitlesi olarak gördüğü “en yoksul” kesimin mevcut olması gerekmektedir ve sonuç olarak bu sistem yoksullukla beslenmekte ve verilerden de anlaşılacağı üzere kısır döngü haline gelmekte ve yoksulluğa kalıcı çözümler getirilememektedir.

Tablo 1. Mikro kredi Uygulamasından En çok Faydalanan 10 Ülke

	Ülke	2017 kredi alan sayısı ve 2016'dan itibaren gerçekleşen büyüme	2017 yılı kredi portföyü ve 2016'dan itibaren gerçekleşen büyüme
1	Hindistan	50.9 milyon (+5.8%)	17.1 milyar (+26.3%)
2	Bangladeş	25.6 milyon (+3.5%)	7.8 milyar (+17.0%)
3	Vietnam	7.4 milyon (+2.8%)	7.9 milyar (+18.9%)
4	Meksika	6.8 milyon (-3.8%)	4.4 milyar (+5.5%)
5	Filipinler	5.8 milyon (+16.3%)	1.3 milyar (+17.5%)
6	Pakistan	5.7 milyon (+25.9%)	1.8 milyar (+39.6%)
7	Peru	5.1 milyon (+9.5%)	12.6 milyar (+17.0%)
8	Brezilya	3.5 milyon (+1.1%)	2.6 milyar (+2.7%)
9	Kolombiya	2.8 milyon (-0.7%)	6.3 milyar (+5.6%)
10	Kamboçya	2.4 milyon (-4.7%)	8.1 milyar (+21.6%)

Kaynak: Erişim Adresi: [http://: www.convergences.org](http://www.convergences.org). Microfinance Barometre 2018.

Erişim Tarihi: 18.07.2019

3.1.2. Türkiye’de Mikrofinans Grameen Programı Uygulaması ve İşleyiş Esasları

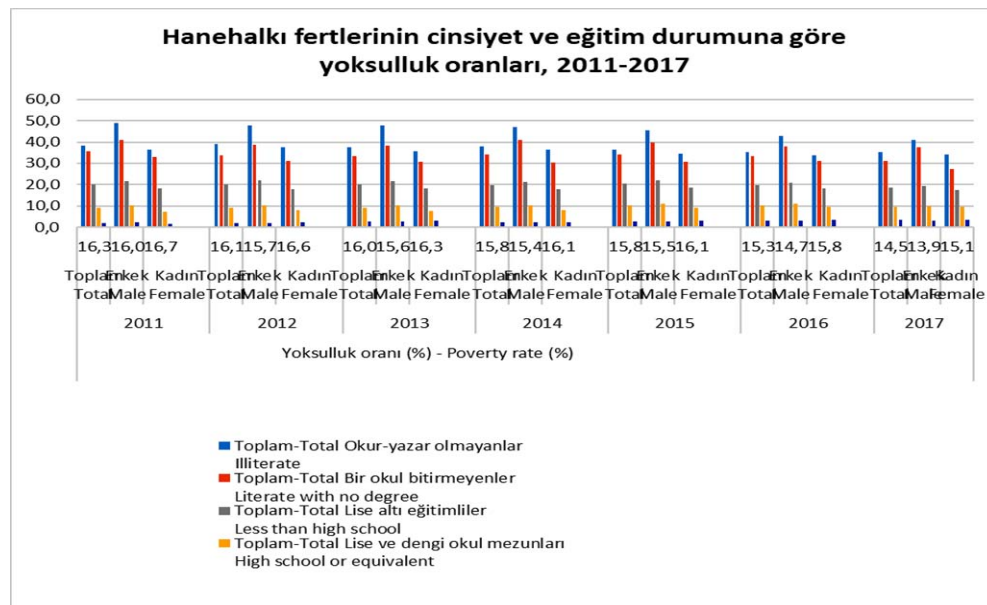
Bir kalkınma projesi olarak ortaya çıkan mikro kredi salt dar gelirli insanlar için değerlendirilmemiş, girişimci olan tüm bireylere destek olmak üzere de kurulmuştur. Bu projenin yürütüldüğü bütün ülkelerde amacın yoksullukla mücadele ile birlikte girişimciliği artırmak olduğu gibi, Türkiye’de de 2001¹⁰ yılında doğan ekonomik krizden sonra bu tür finans kaynakları tercih edilmiştir.

¹⁰ Bu uygulamalardan bir diğeri de Sosyal Riski Azaltma Projesi' (SRAP) dir. 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz sonrasında yoksullukla mücadele kapsamında uygulanmaya başlanmıştır. Bu projenin finansmanı Dünya Bankası’dır. Amaç, ekonomik krizden etkilenen düşük gelirli kesime yoksulluğu azaltma programı uygulamaktır.

Türkiye’de yoksulluk, özellikle 1990’lı yılların başından itibaren gündemde ciddi bir şekilde sorun olarak yer almaya başlamıştır. 1990’lı yıllarda meydana gelen ekonomik kriz, 1999’da yüksek şiddette yaşanan bir deprem ve arkasında bıraktığı büyük sorunlar artan yoksullukta önemli etkenler yarattığı gibi, yoksullukla mücadelede yeni arayışlara da yol açmıştır. Türkiye, yoksullukla mücadeleye 1990’lı yıllarda ağırlık vermeye başlamış, bu çerçevede Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kişi başına düşen gelir miktarını iyi bir seviyeye getirerek yoksulluğun önüne geçilmesi hedeflenmiş ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin belirlenmesi ile yoksullukla mücadele hızlanmıştır. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı vizyonunda da adaletli gelir dağılımı üstünde durularak, insan merkezli bir kalkınma hedeflenmektedir. Bu doğrultuda toplumsal kalkınma ve yoksulluğun önlenmesi amacıyla farklı çalışmalara ve projelere imkan verildiği görülmektedir (DPT, 2006).

Ancak özellikle kadın yoksulluğuna yönelik sınırlı politikalara rağmen Türkiye’de kadın yoksulluğunun çok daha keskin bir yoksulluk tipi sunduğu gözlenmektedir. Aşağıdaki tabloda cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları 2011-2017 yılları baz alınarak TÜİK tarafından ortaya konulmaktadır.

Şekil 1. Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları, 2011-2017

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi: 19.07.2019

Yukarıdaki tabloya göre kadınların yoksulluk oranının erkeklere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla daha önce de bahsettiğimiz gibi cinsiyete dayalı eğitim durumu ve eğitime ulaşma koşulları da bu noktada etkili olmaktadır.

Bu kapsamda kadın yoksulluğu ile mücadele amaçlı ortaya çıkan mikro kredi uygulamasında, hem köylerde hem de şehir merkezlerinde yaşayan kadınların üretim yapması, ürünlerini satabilmesi için bir iş kurmasını ve bu alandaki özelliklerini geliştirmesi istenilmektedir. Bu sayede insanların karşılaşacağı bir ekonomik kriz karşısında temkinli olmaları, devletten bir destek beklemek yerine kendi ihtiyaçlarını kendi imkanları ile çözmeleri hedeflenmektedir (Taban ve Şengür, 2010: 617).

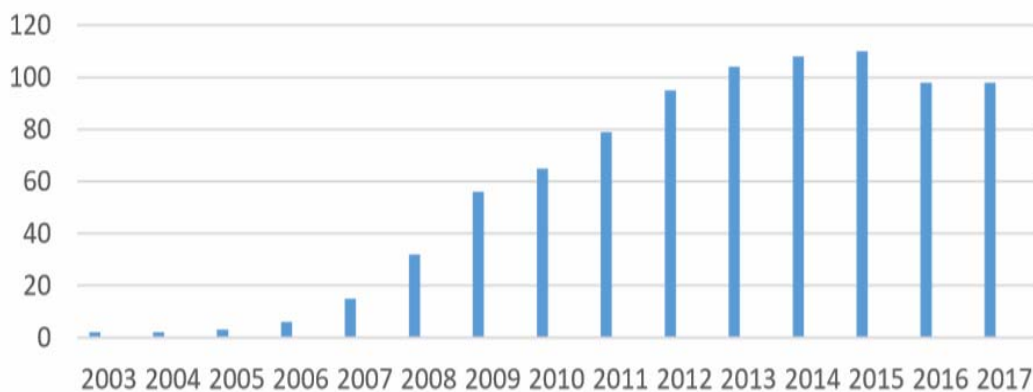
Mikro kredi uygulaması ile yalnızca ihtiyaç sahiplerine verilen düşük meblağlı krediyle bir girişimcilik kapısı sunma imkanını sağlamamaktadır. Bu odak-amacın yanı sıra, bu uygulamadan beklenen pek çok olumlu geri dönütler de beklenmektedir. Öncelikli olarak, kadının yoksulluğu ile mücadelede temel bir politika aracı olarak görülen bu politikayla aynı zamanda kadının güçlenmesi amaçlanmaktadır. Bu uygulama/politikayla, girişimciliğe teşvik edilen kadınların, ihtiyacı olan sermaye sağlanarak, kadınların her alanda güçlenmesi hedeflenmiştir. Kadınlara iş olanağı sağlayarak para kazanmalarını isteyen bu uygulamayla, aynı zamanda kadının aile ve toplum içinde de iyi bir yere sahip olacağı savunulmaktadır (Balkız ve Öztürk, 2013:2). Kadının güçlenmesi ana hedefin yanı sıra, Grameen kapsamında uygulanan mikro kredinin, işsizliğin, köylerden göçün önüne geçeceği de savunulmaktadır (Işık, 2007:). Mikro kredi uygulamasından beklenen bir başka olası olumlu sonuç ise, bireylerin kendi işlerini kurmaları nedeniyle işsizlik oranlarında bir düşme yaşanacak ve işsizlikteki bu düşme, pek çok adi suçlarda da (hırsızlık, tefecilik, dolandırıcılık vb.) bir azalma yaşanmasını sağlayacaktır. Bu uygulamadan beklenen başka bir olası olumlu dönüt de yolsuzluk, dolandırıcılık ya da tefecilik gibi doğrudan verimsiz kar arayışlarında bir azalma yaratması olacaktır. İktisadi olarak kredi çeken bireylere rahatlık ve özgürlük imkanı verilerek, ihtiyaç sahibi insanların, gayri resmi finans kaynaklarından yüksek faizlerle kredi almaları önlenmiş olacaktır (Arıkan vd.,2010:12). Ayrıca yoksul insanların, devletten bağış desteği istemek yerine, mikro kredinin sağladığı avantajlarla kendi parasını kendisinin kazanması söz konusu olmaktadır (Akkul, 2011: 38). Böylece, devlet-toplum ilişkisinde ve devlet- vatandaş ilişkisinde, yüz yüze ve aile içi bağları

andıran, iyilik ve hayırseverlik gibi *yardım eli uzatan tarafın (!)* lütfuna dayanan çarpık bir yapının çözülmesinde de pozitif etki yaratacak bir faktör olacaktır (Buğra, 2007: 2) hangi kaynak). Bu uygulamadan beklenen bir başka olumlu dönüt de bireyler arasında işbirliği ve ortak çalışma ruhunu yaratmasıdır. Dünya Bankası Raporuna (1998)'a göre bu şekilde sağlanan finans kaynaklarının gayesi; düşük gelirli insanların girişimcilik ruhuyla bir çalışma grubu kurarak, bireysel ya da ortaklaşa para kazanmalarınıdır. Böylelikle insanların grup çalışmasını öğrenmelerini de olanak verilmektedir (Güzel, 2011:85).

Türkiye Mikrofinans Grameen Programı (TGMP); 2003 yılında Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) ile Grameen Bank ortaklığında, Diyarbakır ili "pilot bölge" seçilerek faaliyete başlatılmıştır (Şengür vd., 2012:71). Grameen Bankası'nın, 37.000 köyde 2,1 milyon üyesi, faaliyet gösterdiği bütün ülkelerde 1.084 şubesi ve 12.500 personeli mevcuttur. Bu banka günlük yaklaşık olarak 1,5 milyon \$ geri ödeme almaktadır. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) projesi kapsamında, finanstan faydalanan kişilerin % 94'ü kadınlardan meydana gelmektedir. Verilen kredilerin geri dönüşünde ise % 98 başarı görülmektedir. Grameen sistemi; 2016 verilerine göre Türkiye de dahil olmak üzere 58 ülkede faaliyet göstermektedir (TGMP, 2017). Yine 2016 verilerine göre Türkiye'de faaliyet gösteren 98 şubesi vardır.

Şekil 2. Türkiye MikrofinansGrameen Programı (TGMP) Şube Sayısı Grafiği

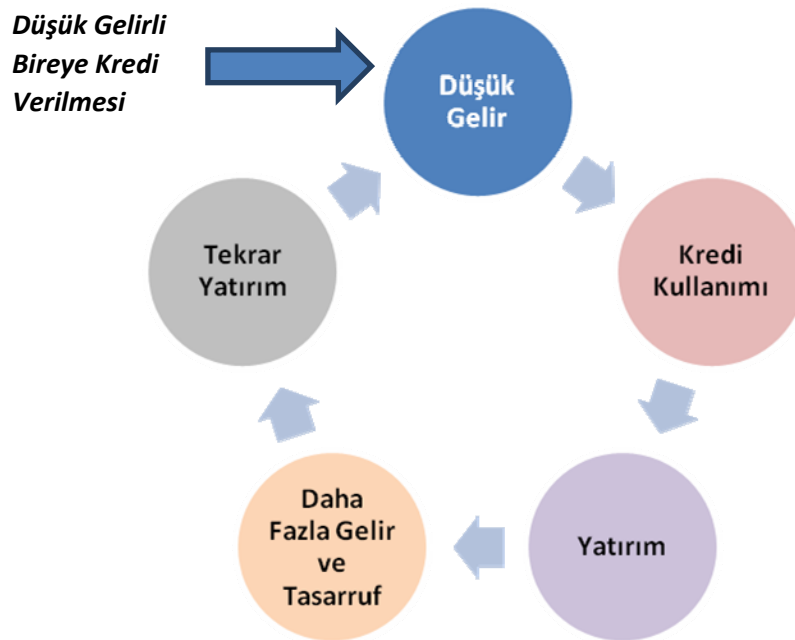
Kaynak: TGMP sunumu. Erişim adresi: <http://www.tgmp.net/tr/>. Erişim tarihi: 30.04.2019. akt;Coşan ve Yörübulut (2017).

Şekilde de görüldüğü üzere, 2003 yılında iki şubesiyle faaliyete geçen mikro kredi 2017 yılına kadar 98 şube sayısına ulaşmıştır. 2015 yılına kadar şubelerde ciddi bir artış

gözlenirken, 2016 ve 2017 yıllarında düşüş görülmektedir. Faaliyete 8 kurum personeli ile başlayan TGMP şubesi 2013 yılında 323 personel sayısına yükselmiş ve 2017 yılında ise personel sayısının 209'a düştüğü görülmektedir (Coşan ve Yörübulut, 2017: 49).

Türkiye Mikrofinans Grameen Programı kapsamında uygulanan mikro kredi projesinin çalışma prensipleri ve hedefleri incelendiğinde, düşük gelirli bir girişimciye sağlanan kredi ile birlikte, gerçekleşmesi beklenen üretim, yatırım, iş vb. gelişimler sonucunda kişinin gelir elde etmesi ve kar sağlaması, bunun devamında ise tekrar bir kredi ile yeniden yatırım yapmasıdır.

Şekil 3. Mikro kredi Temel Mantık Şeması

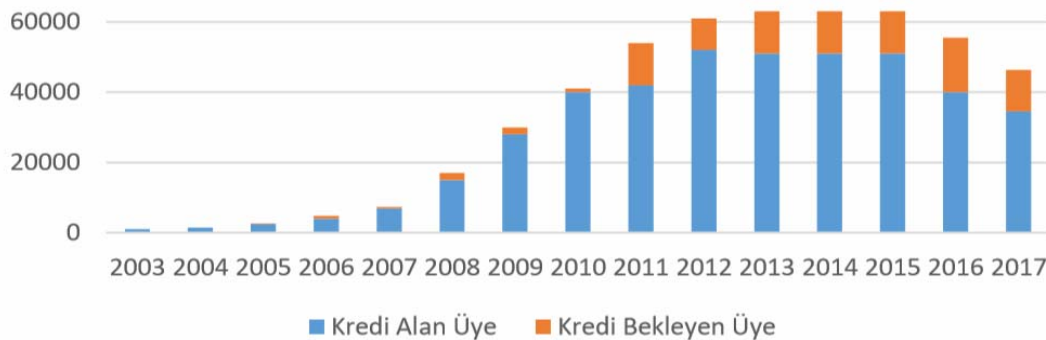

Kaynak: Coşan ve Yörübulut (2017).

Mikrofinans Grameen Programı projesinden faydalanmak isteyen kişilerin, yaşadığı il ya da ilçede aktif olan TİSVA şubesine başvurması gerekmektedir. Bu projede ulaşılmak istenen asıl amaç kadınlar ve kendi aralarında kurdukları gruplardır (Doğan vd., 2013:156). Yardım almak isteyen kişinin, öncelikle yapacağı işi kurum çalışanlarına belirtmesi gerekmektedir. Üyeliği kabul edilen kişiye ilk aşamada en fazla 1000 TL kredi verilebileceği vakıf tarafından belirlenmiştir. Üyelik şartı olarak, 5 kadından meydana gelen bir grup kurmaları istenmektedir. Bir grupta yer alacak kişilerin aynı aileden veya akraba olmaması istenmektedir. 5 kadının oluşturduğu bu

grup üyelerine, şube çalışanları tarafından, birkaç günlük eğitim verilerek, program ve verilen kredinin geri ödeme şekilleri hakkında bilgi verilir. Bu eğitim sürecinin sonrasında uygun görülen üyelere kredi desteği sağlanmaya başlanır (TGMP, 2017). Mikrofinans Grameen Programında, oluşan grubun üyeleri arasında birbirlerine güvenmeleri gerekmektedir. Çünkü her üye bütün grup üyelerinin kefilidir. Bir üye aldığı kredinin geri ödemesinde sorun çıkardığı takdirde, onun tahsilatı diğer üyelere toplanarak karşılanmaktadır. Üyelerden tahsilat kredi verildikten bir hafta sonrasında yapılmaya başlanarak, haftalık olmak şartıyla ve ortalama 46 haftada bitirilmektedir. Verilen kredinin yapılan tahsilatlarda, işletme giderlerini karşılanması amacıyla ortalama % 15-20 civarında “hizmet bedeli” adı altında faiz olarak nitelendirilmeyen bir miktar da tahsil edilmektedir (Doğan vd., 2013:156). Kredilerin ödenmesinde sağlanan geri dönüşlerde % 100’lük başarı görülmektedir. Bu doğrultuda mikro kredinin amaçladığı güven teminatının hedefine ulaştığı görülmektedir.

Şekil 4. Türkiye Mikrofinans Grameen Programı (TGMP)’den Kredi Alan ve Kredi Bekleyen Üye Sayısı Grafiği

Kaynak: TGMP sunumu. Erişim adresi: <http://www.tgmp.net/tr/>. Erişim tarihi: 30.04.2019. akt;Coşan ve Yörübulut (2017).

Şekilde de görüldüğü üzere, TGMP faaliyete geçtiği ilk yıllarda, bu projeden faydalananların sayısı oldukça düşüken, 2012 yılında projeden yararlanan ve sıra bekleyen sayısında yükselme görülmektedir. 2012’ye kadar izlenen oranlar 2016 yılına kadar aynı doğrultuda devam ederken, 2017 yılında düşmeye başladığı görülmektedir. En son verilerde kredi alan sayısı 34.507 üye iken, kredi bekleyen sayısı 11.838 olarak görülmektedir (Coşan ve Yörübulut, 2017: 50).

MikrofinansGrameen Programı projesinde, üyelere verilecek kredi geliri ise; bireysel ya da kurumsal bağışçılardan, İl Özel İdarenin ayırdığı fonlardan sağlanmaktadır. TGMP;

HSBC, Citibank, Whole Planet Foundation, Açık Toplum Vakfı ve valilik, belediye vb. birçok kamu kurum ve kuruluşu tarafından da desteklenmektedir. Finans kaynağının en fazla kısmını yine de bağışçılar sağlamaktadır. Türkiye MikrofinansGrameen Programı'na destek olan birimler aşağıda gösterilmiştir (TGMP, 2017);

- Kamu kurum ve Kuruluşları
- Bağışçılar
- Banka kredileri

3.1.2.1 Mikro kredi İçin Üye Seçimi Nasıl Yapılır?

TGMP'nin bu uygulamada ulaşmak istediği kesim yoksul kadınlardır. Birbirlerine mesafe olarak yakın olan ve birbirini tanıyan, bilen, güvenen 5 kişilik gruplar kurulur. Aynı grubun üyeleri aile içinden ya da akraba olmamalıdır. Tercih edilen insanların, köyde 50 dönümden az araziye sahip olması, şehirlerde yaşayanların da mal varlığı olmayan kişilerden seçilmesi gerekmektedir. Grup kuracak üyelerin birbirlerine güvenmesi asıl koşuldur. Her üyenin finanstan faydalanması için, alacağı kredi ne şekilde kullanacağını, ne iş yapacağını şube müdürüne anlatması gerekir.

Her hafta yapılacak olan toplantı için, çoğunlukta standart bir üyenin evi ya da iş yeri merkez olarak seçilir. Bu durum, üyelerin aynı yerde düzenli olarak toplanmasını kolaylaştırır. Beş üyeden meydana gelen grupta bir grup başkanı ve sekreteri belirlenir. Seçilen başkanın görev süresi bir yıl olmak üzere, grup üyelerinin her hafta belirli bir yerde, sistemli olarak toplantılara katılmasını sağlar. Ayrıca, grubunun TGMP müdürleriyle iletişimini sağlar ve kendi şube müdürü de yardımcı olmakla görevlidir. Grup başkanının olmadığı zamanlarda bu görevi sekreter devralır. Üyelere kredi desteği sağlanmadan önce samimiyetlerini ölçmek kaydıyla kısa bir eğitim verilir ve bu eğitim sonucunda TGMP'nin üyeler tarafından bilinmesi istenen on maddesi bulunmaktadır. Bu maddeler;

- a. Mikro kredi projesinin amacı olan “Disiplin, Birlik, Cesaret ve Çok Çalışmak” şeklinde 4 ilkesini unutmamak,
- b. Başarıyı aile ortamına taşımak,

- c. Aile planlamasına dikkat edip, tüketim ve giderleri azaltmak, sağlığa özen göstermek,
  - d. Tarımcılık için gerekli alana sahipse ürün yetiştirerek hem beslenmesini sağlamak hem de satmak,
  - e. Çocukların eğitimine önem vermek ve eğitim masrafları için para kazanmak,
  - f. Grup içinde yardıma ihtiyacı olanlara destek olmak,
  - g. Diğer grupların merkezlerinde bir aksaklık duyulursa, onlara da destek olmak,
  - h. Yardımlaşmak,
  - i. Aile üyeleri ve kendilerinin temiz olması,
  - j. Yürütülen işi geliştirmeye çalışmak, girişimcilikte korku ve kaygı duymamak.
- Bu maddeler grup üyeleri içinde adeta bir slogan gibi tekrar ettirilmektedir.

TGMP bünyesinde yoksullara verilen kredi çeşitleri şu şekildedir:

Temel Kredi: TGMP üyelerine ilk sağladığı kredi çeşidi “Temel Kredi”dir. Temel kredi 1 yıllık süre ile verilir. Gruba ait üyelerin hepsi, aynı grup içinde kalmak ve herhangi bir probleme sebep olmamak şartıyla kredi miktarını çoğaltabilirler. Krediden faydalanan üye, krediyi aldıktan 6 ay sonra ödediği miktarı tekrar kredi halinde alabilir.

Sözleşmeli Kredi: TGMP’nin kredi imkânından faydalanan üyenin, haftalık yapması gereken ödemesinde oluşabilecek bir probleme karşı sözleşmeli kredi seçeneğinden yararlanır. Bu sistem üyenin tahsilâtında aksaklık oluyorsa, borcun geri ödenme süreci genişletilir. Böylelikle, üye sisteme olan borcunu daha kolay ödeyecek ve sonraki ödemelerini vaktinde yapabilmek için daha çok çalışmak isteyecektir.

Girişimci Kredisi: TGMP; yaptığı işte performans ve başarısı yüksek, yetenekli üyelere Temel Krediye ilaveten, “Mikro Girişimci Kredisi” adıyla, miktarı diğer kredilerden daha fazla olan bir kredi imkanı sunmaktadır. 2007 tarihinde 48 üyeye “Mikro Girişimci Kredisi” adıyla 94.957 TL kredi verilmiştir.

Mücadeleci Vatandaş Kredisi: TGMP’nin kimsesiz olarak nitelendirilen, dilencilik yapan, evsiz kişilere geçimlerini sağlamak amacıyla verilen krediye “Mücadeleci

Vatandaş Kredisi” denilmektedir. TGMP, 2006 yılında yoksul insanların en kötü durumunda olan ihtiyaç sahipli bu tür insanlara destek olmak için bu krediyi vermeye başlamıştır.

Bu kredi türünde, hizmet bedeli adı altında tahsil edilen para alınmamakta ve tahsilat için bir vakit aralığı belirtilmemektedir. TGMP, bu krediyle, hayatını yanlış yollardan idare eden insanları çalışarak para kazanmaya yönlendirmeyi hedeflemektedir.

Gönüllü Tasarruf: Gönüllü tasarrufun amacı üyelerinde tasarruf bilincini oluşturmaktır. TGMP’den faydalanan üye aynı zamanda “gönüllü tasarruf” hesabına para yatırabilir. Gönüllü tasarruf hesabı, üyelerin TGMP bankasına fazladan yatırdığı paradır ve “kumbara” olarak nitelendirilir. Üye istediği kadar düzenli olarak burada para biriktirebilir ve istediği zaman yatırdığı kadar parayı geri çekebilir. Gönüllü tasarruf hesabına, kredi çeken üyenin para yatırabileceği gibi aynı zamanda grubun diğer üyelerinden kredi almak istemeyenlerin, üyeliklerinin iptal olmaması için bu sistemden faydalanabileceği görülmektedir (Gökyay, 2008; 89-93).

3.1.2.2. Geri Ödeme Mekanizması

TGMP’nin kendi bünyesinde bir takım çalışma şekilleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. TGMP, küçük bir finans kaynağı olup, hedef kitlesi yoksulun en yoksulu kişiler ve çoğunlukla kadınlardır. TGMP’nin başlıca hedefi; Vakıf şartlarına uyan ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda onlara finans kaynağı sağlamaktır.
2. Bu projeden faydalanmak isteyen kadınların 5 üyeden meydana gelen grup kurmaları zorunludur.

Adaman’ın ifadeleri mikro kredi uygulamasından faydalanmak için neden bir gruba ihtiyaç duyulduğuna açıklık getirmektedir:

“TGMP’nin mikro krediyi beş kişilik gruplar halinde vermesinin arkasında, borcunu ödeyemeyen biri olduğunda gruptaki diğer üyelerin ona sosyal baskı yapacağı fikri yatıyordu. Çünkü gruptaki kadınlardan biri ödemelerini düzgün yapmadığında, hepsinin ileride alacağı krediler tehlikeye giriyordu. Bu riski almak istemeyen grup üyelerinin, ödemeyen arkadaşlarına baskı uygulayarak, onu krediyi geri vermeye zorlaması bekleniyordu. Maddi teminatın olmadığı bir bankacılık sisteminde kredi disiplinini sağlamak için geliştirilmiş olan bu “grup baskısı” mekanizması geri ödemesini düzgün yapmayanların grup içerisinde kınanacağı ve

dışlanacağı varsayımına dayanıyordu. Bu sosyal baskıdan kaçınmak için bütün üyelerin ödemelerini düzgün yapacağı düşünülmekteydi” (Adaman, 2007; 78).

Bu ifadelerden yola çıkarak sistemin kendi içerisinde bir tür kontrol mekanizması geliştirmiş olduğunu görmekteyiz. Böylece söz konusu “grup baskısı” sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Elbette güçlü temelleri olan ve gerçekten belli bir kitleye yardım etmeyi amaçlayan bir sistemde herhangi bir baskı unsuruna gerek duyulmaması gerekmektedir. Çünkü hali hazırda yardıma ihtiyaç duyan hedef kitle belli bir yoksulluk düzeyindedir ve bir takım aksaklıkların ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda sistemin aradan çekilip yine bu kişilerin birbirine baskı yapmalarına ortam hazırlanmasının ne derece doğru olduğu tartışmalıdır.

3. TGMP’de kadınlara verilen kredinin geri ödemesi, finansı sağlayan şubenin personeli aracılığıyla, grup merkez oluşturduğu, üyeye ait eve ya da iş yerine gidilerek alınmaktadır.

4. TGMP’de, şube tarafından onaylanan üyelere bir yıllığına verilir ve haftalık taksitler halinde geri ödemesi sağlanır. Kredi verilirken herhangi bir teminat ya da kefil aranmaz. Çünkü grup üyeleri aynı zamanda birbirinin resmi olmasa da kefil sayılır.

5. TGMP’de verilecek mikro kredinin miktarı, krediyi alacak kişinin gerçekleştireceği işe bakılarak belirlenir. Üyenin kendi başarıları ya da ait olduğu grubun başarılarına göre kredi miktarı zamanla artırılabilir.

TGMP’nin sunduğu kredi türü Grameen mantığına dayanmaktadır. Verilen kredilerin tahsilat biçimi olarak, “Genel Grameen Sistemini(GGS)” uygulanmaktadır. GGS, bu tür küçük ölçekli krediler için fırsatlar sunmak gayesi ile kurulmuş karmaşık olmayan bir sistemdir. Çoğunlukta TGMP üyeleri, 1 yıl süreyle ödenen ve haftalık taksitler halinde tahsilâtı yapılan bir sistemle üretim için verilen ve haftalık taksitler halinde geri ödenen temel kredi sistemiyle sistemin devamlılığı açısından kazanç sağlayan bir uygulama gerçekleştirir. Verilen kredinin miktarı üyenin performansına göre belirlenir. Verilecek ilk kredi 100 TL ile 1000 TL arasında değişmekte ve ilerleyen zamanlarda üyenin başarısına göre artabilmektedir.

3.2. MİKRO KREDİ UYGULAMASI: BİR YARDIM POLİTİKASI MIDIR YOKSA BİR KALKINMA POLİTİKASI MI?

Mikro kredi uygulaması, yoksul insanların çoğunlukla da kadınların düşük meblağda aldığı krediyle kendisine sermaye edinip, yetenek ve becerilerini de kullanarak bir iş kurmalarını sağlamak iddiasıyla ortaya çıkmış olan neo-liberal gelişme anlayışının ürünü olan bir uygulamadır. Bir kalkınma projesi de sayılan mikro kredi uygulamasıyla yoksullukla mücadele edilmeye çalışılırken aynı zamanda, kadının iktisadi hayatta güçlü olabilmesi için bir fırsat verileceği fikri önemle vurgulanmaktadır. Yani bu projenin sosyal bazlı bir proje olduğunun da altı çizilmektedir. Mikro kredinin genelde yoksullukla mücadelede, ve özellikle kadının ekonomide yer edinmesi hedefinde kalkınma açısından ilgi uyandırır da, bu konuda bazı problemler göze çarpmaktadır: Mikro kredinin bütün yoksullara nasıl ulaşacağı ve söz konusu sermayenin yoksulluğu önleyecek seviyede olup olmayacağı önemli bir sorundur. Bu noktada mikro kredi projesinin geçici bir yardım politikası mı yoksa sürekliliği olan ve ayakları yere basan bir kalkınma politikası mı olduğu sorgulamasının yapılması bu uygulamanın durduğu noktanın anlaşılması açısından önemlidir. Tam da bu sorgulamayı yaparken Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'nın (TGMP) resmi internet sitesinde yer alan ve mikro kredi uygulamalarının içeriğini, amacını açıklayan şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

“Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP) kar amacı gütmeyen iktisadi bir kuruluştur. TGMP geleneksel bağış ve “sadaka” yerine, Türkiye’de yoksulluğu azaltmak için “mikro kredi” hizmeti sunmaktadır. Mikro kredi sisteminin amacı dar gelirli kadınların sürdürülebilir gelir getirici faaliyetlerde bulunmalarına ve onların aile bütçelerine katkıda bulunmalarına yardımcı olmaktır” (<http://tgmp.net/tr/sayfa/hizmetlerimiz/84/0>).

Yukarıdaki cümlelerde ilk olarak dikkat çeken “sadaka yerine” ifadesidir. Bilindiği üzere sadaka, yoksullara karşılıksız olarak verilen maddi yardımdır ve burada mikro kredi projesi sonucu temin edilen kredinin türünün ya da miktarının, sadaka eleştirisi yapılmasına rağmen, *sadaka ile ikame edildiği* görülmektedir. Yapılan eleştirinin temelinde, sadakanın ya da geleneksel bağış yönteminin geçici çözümler olduğu vurgulanmak istenmesi yatmaktadır. Mikro kredi uygulamasının bu yöntemlerin aksine sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir politika olduğu ileri sürülmektedir, fakat bu uygulama incelendiğinde yoksullara sağlanan kredi miktarlarının tıpkı sadaka gibi geçici bir yardım olmaktan öteye geçemeyecek meblağlar

olduğunu ve kadınların güçlenmesinde etkili olmada yetersiz kaldığını görmekteyiz. Ayrıca, daha önce de bahsedildiği üzere söz konusu politikanın bir kalkınma politikası olabilmesi için bireysel ve toplumsal açıdan gelişime ve dönüşüme yol açması beklenmektedir. Temin edilen miktardaki kredilerin kalkınmanın gerçekleşmesinde gözle görülür bir payı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda beklenen kalkınma hedefinin gerçekleşmesinin mümkün olup olamayacağı da tartışmalı olmaktadır.

Kalkınma amaçlanırken yoksullukla mücadele kapsamında, dolaylı ve dolaysız olarak iki şekilde büyüme odaklı sistem gözlenir. Dolaylı olarak kalkınma modelinde, hızlı büyüme sağlayarak yoksulların hayat standartlarının iyileştirilmesi istenmektedir. Dolaysız kalkınma modelinde ise, “beslenme, sağlık, eğitim ve barınma” vb. zorunlu ihtiyaçları kapsayan konular ile alakalı, devletin oluşturduğu projeler yer almaktadır. Dolaysız yaklaşımda uygulanan projelerin başlıca amacı, yoksul insanların ilk aşamada iş sahasına dahil olmalarını sağlamak ve devamlılığını sağlamaktır (Şenses, 2001: 217-220). Mikro kredi projesi de yoksullukla mücadele kapsamında dolaysız yaklaşım olarak görülmektedir.

Mikro kredi genel itibari ile finans kurumlarının kaynak sağlamadığı ya da yeterince sağlamadığı yoksul kişilere ulaşarak onlara hayat standartlarını iyileştirme gayesi ile yardımcı olur. Mikro kredinin hedefi, yoksullara ulaşarak, sağlanan finans kaynaklarının bu alanda kullanılmasıdır. Böylelikle, yoksulları iş yapmalarına imkan verilerek; iktisadi alanda yer edinmeleri, yoksulluğun önlenmesi, bireysel ve toplumsal kalkınmanın oluşması hedeflenmektedir (Ledgerwood, 1999:1).

Mikro kredi Programı, ilk olarak, 1970’li yıllarda Chitagong Üniversitesi’nde iktisat profesörü olan Muhammed Yunus tarafından yoksulluğun yoğun yaşandığı Bangladeş için başlatılmıştır. İnsanların yoksulluk karşısındaki çaresizlikleri, Muhammed Yunus’u değişik çözümler bulmaya yönlendirmiştir. Yunus, öncelikle, 1974 tarihinde Chitagong Üniversitesi’ne yakın bir köyün halkını incelemiştir ve orada yaşayan insanların yetenek ve becerileri ile başarılı işler yapabildiklerini görmüştür. Bu izlenim sonucunda Muhammed Yunus, insanların yoksulluğunun cahillikten ya da eğitimsizlikten olmayıp, asıl sorunlarının iş yapabilmek için yeterli sermaye bulamadıklarından kaynaklandığı fikrine varmıştır. 1974 yılında pilot bölge olarak seçtiği bir köyde mikro kredi projesini

başlatan Yunus, pilot bölge çalışması sonucundaki başarı oranlarını görünce projeyi etkin olarak faaliyete geçirmiştir (Ateş ve Öğütoğulları, 2012: 39).

Mikro kredi programı çerçevesinde sağlanan kredi imkanları diğer finans kurumlarına göre daha kolay ve hızlı gerçekleşmektedir. Ancak, mikro kredi veren kurumların bankalara göre daha fazla faiz uyguladığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak da mikro finans sağlayan kurumların hizmet giderlerinin bankalara oranla daha fazla olduğu savunulmaktadır. Kırsalda yaşayan insanların ya da dar gelirlili kişilerin bankalardan istediği kredi oranı düşük olacağı için, faizi de düşük olacaktır ama bunun bankaya maliyeti yüksek olacaktır. Bu sebeple bankalar düşük meblağda kredi verme taraftarı olmadıklarından, bu tür krediler mikro finans yollarıyla karşılanmaktadır (TİSVA, 2005:9).

Kısacası bir kalkınma modeli olduğu ileri sürülen mikro kredi ile ilgili verilen kredinin miktarı, geri ödeme mekanizması ve bu süreçte bireylerin başladıkları noktadan varmak istedikleri kalkınma düzeyine ulaşip ulaşamadıkları gibi detaylar değerlendirildiğinde, sistemin muğlak noktaları olduğu gözlemlenmektedir.

3.3. MİKRO KREDİ PROGRAMLARININ UYGULAMADAKİ GENEL SORUNLARI

Mikro kredi uygulaması ile gelirini artıran girişimci sağladığı tasarrufla tekrar ettiği yatırımlar sayesinde hayat standartlarını geliştirmesi, bireysel ve toplumsal yoksulluğun önüne geçerek, kalkınmaya destek olması beklenmektedir. Ancak birçok üyenin kredi desteğinden sonra gelir düzeylerinde hiçbir gelişme kaydetmemesinin yanı sıra, yoksulluklarının daha da arttığına şahit olunmuştur. Belli sebeplerden ötürü mikro kredi alan bireylerin kredi kullanımı sonrası eski yoksulluk düzeyinde kaldığı, hatta daha kötü durumlara düştükleri de görülmüştür. Mikrofinans Grameen Programının kurucusu Muhammed Yunus, projeye yöneltilen bu şekildeki olumsuz eleştirilere kulak asmamış ve söylentiden ibaret olduğunu savunmuştur (Yunus, 1999: 94-95). Programda hizmet bedeli adı altında alınan %15 ile %20'lik faiz oranlarının üyelerden tahsil edilmesi, geri ödemelerin, finans sağlanmasından itibaren haftalık yapılması, aslında alınan desteğin çok da avantajlı bir durum yaratmadığını göstermektedir.

Uygulanan programla ilgili olumsuz eleştirilere bakıldığında, problemlerin, esas olarak aşağıda değerlendirmesini yapmış olduğumuz konularda yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Mikro kredi uygulamasının kadın yoksulluğu ve kadının güçlenmesine yönelik politikalarda ne tip handikaplar taşıyabileceği sorunu çalışmanın bir sonraki bölümünün konusunu kapsadığından, bu alt bölümde, sadece, genel olarak mikro kredi uygulamalarının pratikteki olası/gerçekleşen sorunları üzerine odaklanılmıştır.

3.3.1.Grup Merkezlerinde Oluşan Problemler:

Daha önceki açıklamalarda, TGMP'den faydalanmak isteyen kişilerin beş kişilik gruplardan oluşması gerektiği belirtilmiştir. Ancak, grup içerisinde sağlanan geri ödemelerde sorun yaşandığı görülmektedir. Bu sorunun sebebi ise grup üyelerinin aynı zamanda birbirlerinin kefil sayıldığından, bir kişinin geri ödemeyi yapmaması durumunda, onun borcunun diğer grup üyeleri aralarında paylaşılması zorunluluğunun doğmasıdır. Mikro kredi hakkında ilk bilgiler verilirken, insanlara herhangi bir teminat ve kefil istenmediği şeklinde açıklama yapılmasına rağmen, sonradan verilen eğitimlerde üyelerin birbirlerine kefil olacağı, bunun doğrultusunda da birbirlerini tanımaları ve güvenmeleri gerektiği söylenerek işleyişte bir çelişki meydana gelmektedir. Sonuç itibari ile kredinin geri ödenmesi esnasında faydalanıcılardan birinin ödemesi ile ilgili herhangi bir aksaklık meydana gelmesi, grup içinde baskıların doğmasına sebep olacaktır. Çünkü geri ödemelerde yaşanan aksilikler gruba yeni kredi açılmasına engel olacaktır. Böyle bir çatışmada kredi ödemesini yapmayan üye ve ailesi diğer grup üyelerden aşırı tepkiler alabilmekte, hatta tarım ve hayvancılıkla uğraşanların mallarına grup arkadaşları tarafından el konulabilmektedir (Haspolat, 2010:72). Gruplarda karşılaşılabilecek bu tür örneklerin çok bilinmemesinin sebebi ise grup üyeleri arasındaki kefilliğin resmi boyutunun olmamasıdır. Böyle bir uygulamada grup üyelerinin kendi belirledikleri disiplinlerle faaliyete devam etmeleri ciddi sorunlara, kargaşalara, kavgalara sebebiyet verebileceği görülmektedir.

3.3.2.Hizmet Bedeli Oranının Yüksek Olması ve Personelin İlgisizliği:

TGMP'den kredi alan üyeler, geri ödemelerde hizmet bedeli adı altında %15-20 arasında faiz ödemektedir. Hatta Türkiye'de uygulanan mikro kredi projesi tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığının, alınan hizmet bedelinin faiz olmadığına dair fetvasının olduğu görülmektedir. Ödemeler sırasında zorlanan üyelere kurum çalışanları tarafından baskı yapılması üyeleri zor koşullara düşürebilmektedir. Bu aşamada görülen sorun, geri ödeme başladığı süreçten itibaren üyelerin ne işle meşgul olduğundan çok kredi

borcunun ödenip ödenmediğidir. Hâlbuki böyle bir kalkınma modelinde, önceliğin, yapılan yatırımlara ve bu yatırımlardan elde edilecek kazanımlara verilmesi beklenmektedir. Kurumun çalışma prensiplerine bakıldığında, daha öncede belirtildiği üzere, mikro finans kaynaklarının büyük bir çoğunluğunu bağışçıların sağladığı görülmekte iken, böyle bir faiz uygulamasının yapılması kafalarda soru işaretleri oluşturmaktadır. Üyelerden alınacak tahsilatlar yerine, yapacakları girişimler ve sonuçları üzerinde durulması durumunda şubenin kârının düşme olasılığı söz konusu olacaktır. TGMP'nin yöneticilerinin bu yönde yaptıkları açıklamalar karşısında üyelerinden aldıkları tepkilere yönelttikleri cevaplar bu bağlamda oldukça manidardır: “Neden şaşırđınız? Grameen Bank bir hayır kurumu değildir, bir iştir” (Coşan ve Yörübulut, 2017: 51). Yöneticilerin verdikleri bu cevap, kurumun pratikte takip ettikleri prensipleri açıkça ortaya koymaktadır.

3.3.3. Programın Yoksullukla Mücadele Stratejisine Rağmen Çalışmaların Yoksulluğun Azalmasında Etkisizliğı:

Programın ilk başladığı yer olan Bangladeş'e bakıldığında mikro kredinin yoksullukla mücadelede istenen hedefe ulaşmış olması tartışılacak bir konu haline gelmektedir. Yapılan kimi araştırmalarda yoksullukla mücadelede mikro kredinin etkili olduğu savunulurken, diğere bazı araştırma sonuçlarında da krediyi kullanan bireylerin refah düzeylerinde herhangi bir değışiklik gözlenmediğı belirtilmiştir. Üyelerin performansları izlendiğinde, aldığı krediyi çalışıp kazanacağı bir işte kullanması gerekirken, acil ihtiyaçlarında kullandığı görülmektedir. Bu sebeple, bir gelir elde edemeyeceğı için haftalık ödemelerde zorlandığı anlaşılmaktadır (Hoque, 2004: 21-32). Örneğın, Hindistan'da bu programa üye olan kadınlar, faydalandıkları krediyi gelir getirecek şekilde değıerlendiremediklerini, ihtiyaçlarını gidermek için kullandıklarını, kendi dilleri ile itiraf etmişlerdir (Miller, 2006). Bangladeş'te yapılan bir araştırmada 2006-2007 tarihlerinde mikro krediden faydalanan üyelerin %7'sinin başarıya ulaştığı görülmüştür (BBC, 2013). Afrika'da gerçekleştirilen bir araştırmada ise mikro kredi kullanımında artış olduğu görölse de, üyelerin iş ve gelirlerinde yaşanan düzelmenin çok küçük boyutlarda kaldığı anlaşılmıştır. (Buckley, 1997: 1091).

3.3.4.Çocuk İşçiliğine Sebep Olması:

Mikro krediden faydalanan bireylerin artan gelirlerini çocuklarının eğitiminde kullanması beklenen ve istenen bir sonuçtur. Ancak, mikro kredinin çocukların hayatını olumsuz yönde etkilediği durumlara da oldukça sık rastlanılmıştır. Kredi borcunun geri ödenmesinde karşılaşılan zorluklar, aile bireylerinin olduğundan fazla çalışmalarına sebebiyet vermektedir. Mesela kredi ile hayvan alan bir aile, hayvancılık faaliyetinin gereklerini yerine getirebilmek için fazladan çalışacak işçiye ihtiyaç duyacaklarından ve ekonomik anlamda ek bir işçi istihdam etme durumları da söz konusu olmadığından, kendi çocuklarını çalıştırma yolunu tercih edeceklerdir. Kredinin geri ödemesi haftalık ve yüksek faizli olması sebebi ile, çocuklarının eğitim masrafları aileleri için önemli bir yük oluşturacak ve bu durum da çocukların eğitim hayatlarında aksamalara yol açabilecektir (Islam vd., 2013:47).

3.3.5. Yeni Bir Yoksulluğa Neden Olması:

“Mikro kredi sistemi vasıtasıyla kişiye yemesi için bir balık verilmez. Ona nasıl balık tutulacağı da öğretilmez. Ancak bunların ötesinde, yoksulun balık tutmak için bir ağ veya kayık kiralaması ya da alması sağlanır” (Akgül, 2014). Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, mikro kredinin temelini bu sözlerin oluşturduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda mikro kredinin amacının yoksulluğu azaltmak olduğu ve kurucusu Muhammed Yunus’un Bangladeş’deki ihtiyaç sahipli insanların gayri resmi kaynaklarından borç almasını engellemek amacıyla kurulduğu söylenmektedir. Fakat bu aşamada üstünde durulması gereken nokta, krediden faydalanan insanların, yüksek faizle geri ödemek şartıyla düşük meblağda aldığı krediyi, az bir zaman içerisinde gelire çevirip çeviremeyeceğidir. Lakin bu süre zarfında kazanç elde edilemediği takdirde yeni bir borca girmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunun sonucunda ise resmi bankalar zaten bu şartlarda bir kişiye kredi vermeyi kabul etmezken, üye yine gayri resmi finans kaynaklarından yardım isteyebilecektir. Bu da kredi borcunu daha büyük bir krediyle ödeme olarak ifadelendirilebilir.

3.3.6. Farklı Yoksulluk Türlerini Göz Ardı Etmesi:

Yoksulları hedef alan mikro kredi programı, kimsesizler, evsizler vb. düşük gelirli insanların yanında, çoğunlukla da bu şartlara sahip kadınları güçlendirme amacını güderek çalışmalarını yürütmektedir. Bu kapsamda, mikro kredinin çalıştığı insanlara

bakıldığında yoksulların da kendi içinde sınıflara ayrıldığı görülmektedir. Yoksulluk kategorisinde şu şekilde bir gruplandırma yapılabilir (Gökyay, 2008: 41):

- En yoksullar,
- Çok yoksullar,
- Orta derecede yoksul,
- Ekonomik tehlikelerden etkilenen ancak yoksul olmayan.

Yoksullukta görülen bu tür bir sınıflandırmada, kredi verilecek üyenin yoksulluk seviyesine göre olanak tanınması ve geri ödeme seçeneklerinin de buna göre gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Mikrofinans Grameen Programının dünya genelinde hedeflendiği insanların yukarıda da ifade edildiği gibi düşük gelirli ya da geliri olmayan insanlar olduğu görülmektedir. Bu programdan faydalanan üyelere bakıldığında, büyük bir çoğunluğunun ev ortamında gerçekleştirdiği üretimlerle gelir elde etmeye çalıştığı, iş yeri açabilenlerin ise çok az sayıda olduğu görülmektedir (Gökyay, 2008: 42). Bu durumda da mikro kredi uygulamasından faydalanan kadınların ev ortamında üretim yaparak hem yeniden üretim sürecine dahil olduklarını hem de sistemin onlar için uzun vadede gerçek bir iş imkanı yaratmakta eksik kaldığını görmekteyiz.

Mikrofinans Grameen Programı kapsamında Mikro finans türü imkânların başarılı olabilmesi için, hedeflenen insanların yoksulluk mahiyetlerinin çok iyi bilinmesi ve faaliyetin gerçekleştirileceği yere ve konuma göre ekonomik faktörlerin doğru tanınması gerekmektedir. Bu aşamada üstünde durulması gereken nokta, hedeflenen insanların yoksulluk seviyesi, ihtiyaçları, beklentileri, kapasiteleri anlaşılmazsa onlara uygun faydalı bir program gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Ancak, Mikrofinans Grameen Programı kapsamında uygulanan mikro finans çalışmalarında yoksulluğun farklı boyutları göz önünde bulundurulmamakta ve dolayısıyla bir yandan programın etkinliği ciddi biçimde zayıflarken, aynı zamanda programın ilgilendiği yoksul kitlesi de dar bir çerçevede kalmaktadır.

3.4. YOKSULLUK SARMALI SONUCU YAŞANAN BAZI ÖRNEKLER

Mikro kredi uygulamasında yaşanan problemlerden bazılarının medyaya yansıdığı bilinmektedir. Tahsilat sırasında grupta sorunlar yaşandığı, üyeler arasında resmi

olmayan yaptırımlar geliştiği görülmüştür. Bu davranışlar zamanla daha da katılaşmakta, grup merkezlerinde üyelerle birlikte şube çalışanları tarafından çeşitli baskılar yaşanmaktadır. Hindistan’da borcunu ödeyemediği için gruptaki diğer üyelerin baskısıyla, kredi ofisine götürülen kadın, ofiste kendisini bir odaya kapatıp, giysisiyle kendisini asmıştır (Haspolat, 2010:93). Ya da, 2010 tarihinde Hindistan’da gördüğü baskılara dayanamayan Moorthy’nin kalp krizinden hayatını kaybettiği hükümet kanalıyla duyurulmuştur (BBC, 2010). Yine Hindistan’da yaşanan bir olayda, çocuğunun ameliyatı ve kızının doğum giderleri sebebi ile krediden faydalanan Mylaram Kallava borcunu ödeyemediği için intihar etmiştir (BBC, 2010). Hindistan’da başka bir olayda ise, henüz 17 yaşında olan Mounika aldığı krediyi ödeyemediği için personelin sözlü saldırısına uğramış ve buna şahit olan çevresi tarafından aşağılanmıştır. Bu saldırıları psikolojik olarak kaldıramayan Mounika kendisini yakarak öldürmüştür (NPR, 2019; Coşan ve Yörübulut, 2017: 52). Mikro kredinin başlangıç yeri olan Bangladeş’te gerçekleşen bir olayda ise, Muhammed Akhtar Alam sekiz ayrı mikro kredi şubesinden kredi almış, bu kurumlara 100.000 taka (yaklaşık 1400 \$) borç yapmıştır. Alam bir anlamda borç sarmalına girmiştir; çünkü borcunu yeni bir borçla kapatmak zorunda kalmıştır. Organ bağışının yasal olmadığı bu ülkede, Alam böbreğini organ mafyasına satarak, sonrasında çalışamaz bir hale gelmiştir. Yine Hindistan’da kredi borcunu ödeyemeyen Muhammed Moqarram Hossen da böbreğini satmak zorunda kaldığı anlaşılmıştır. Bu konu hakkında araştırma yapan, Michigan State Üniversitesi Antropoloji Bölümü’nden Prof. Monir Moniruzzaman Bangladeş’te yaşanan organ mafyası olaylarında 33 kişinin çektiği krediyi ödeyemeyen kişiler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Grameen Bankası ve buna benzer kuruluşların çalışanları, üyelerin evlerine giderek saatlerce sözlü saldırı yaptıklarını ve tehditlerle geri ödemeleri almaya çalıştıkları görülmüştür (BBC, 2013).

Bütün bu örneklere ve mikro kredinin kuruluş amacına bakıldığında, bireysel ve toplumsal gelişimde yoksullukla mücadele edilirken, yoksulun yoksulu insanlara yardımcı olmak gayesi ile yola çıkan bu uygulama, görülmeyen yönüyle “gaddar” ve “acımasız” olarak nitelendirilmektedir. Bu aşamada Türkiye’ye bakılacak olursa, girişimciliğin sermayeye göre daha kısır kaldığı aşıkardır. Fakat mikro kredi işleyişinde “işte size fırsat da verdik, kurtarın kendinizi” şeklinde bir iletişim, neden gaddar olarak isimlendirildiğini göstermektedir. Zaten yoksulluğun mahiyetinde gelecek korkusu

varken, yoksul insanları yüksek faizli bir krediye bağlayarak, bu korkuyu daha da büyütme, bu durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir (Buğra, 2007:2).

Sonuç olarak üyelerin bazıları kredi borcunun geri ödenmesinde sürenin az olması sebebi ile zorlanırken, bazıları da grup içindeki iletişimin yanlış bir sistemle yürütülmesinden dolayı mikro kredi ile sorun yaşamaktadır. Hatta Hindistan ve Bangladeş gibi gelişmemiş ülkelerde görülen aşırı korkunç ölümler ve kredi borcundan dolayı gerçekleşen böbrek satışları; “Mikro kredi böbrek sattırır mı ya da intihara neden olur mu?” sorularını insanlara duyurmaktadır. Mikro krediden sağlanan kaynağın, borcu borçla kapatma mantığı veya temel ihtiyaçlar için kullanılması insanı bir çözüme ulaştırmadığı gibi gününü kurtarmak adına yapılmış adımlar olup, böyle bir düşünce de yoksulun daha da yoksullaşmasına sebep olmaktadır.

4. BÖLÜM

MİKRO KREDİ: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ YOLUNDA BİR POLİTİKA ARACI

Çalışmanın bu bölümünde, bir önceki bölümde daha ayrıntılı olarak ele almış olduğumuz mikro kredi uygulamasının, “kadının güçlenmesi ve kadın yoksulluğu ile mücadele” özelinde gerçekçiliğinin/ geçerliliğinin sorgulanması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde ilk önce mikro kredi uygulaması ile niçin özellikle yoksul kadınların hedef kitle seçildiği genel hatlarıyla tartışılmıştır. Daha sonra mikro kredinin “kadının güçlenmesi ve yoksullukla mücadeledeki etkinliği” sorunsalı, farklı kuramlar çerçevesinde incelenmiştir. Bölümün son alt kesiminde ise bu politikanın uygulamada taşıdığı açmazlar/handikaplar değerlendirilmiştir.

4.1. MİKRO KREDİ İLE NEDEN KADINLAR HEDEFLENİYOR?

Mikrofinans Grameen Programının amacı doğrultusunda sağlanan kredi çeşitleri genel olarak yoksulları hedeflese de hemen hemen bütün ülkelerde uygulanan mikro finans programı üyelerinin büyük çoğunluğu kadınlardan meydana gelmektedir. Ortaya konan program çalışmalarıyla üye kadınların çalışarak para kazanmalarının yanı sıra, hayat standartlarının yükselmesi ile eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi diğer alanlarda da rahatlamaları hedeflenmektedir. Böylece, finans kaynaklarının çoğunlukla kadınlara sağlanması halinde aile hayatında daha belirgin gelişmeler görüleceği savunulmaktadır.

Toplum içerisinde kadının, hem iktisadi alanlarda hem de sosyal alanlarda dışlanması, kadınların iş gücü piyasasının ve ekonomik hayatın dışında kalmasına sebep olmakta, bu da toplumun temel taşı ve büyük çoğunluğunu oluşturan kadınların, güçlenme ve yoksullukla mücadele etme faaliyetlerine katılmalarına engel olmaktadır. Kadınlarda dışlanmışlık hissi yalnızca iktisadi alanlarda pasif kalmalarına sebep olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplum ve aile içinde edindiği hakların engellenmesiyle kadınların duygu ve düşüncelerini dile getirmelerine de engel olmaktadır. Çeşitli mikro finans programlarıyla ulaşılan kadınların, kendi yetenek ve becerileri ile üretimde bulunup gelir elde etmeleri, onların hem kendilerine güvenmelerinin sağlanması hem de toplum ve aile içinde kendilerini ifade etme hakkına sahip olmaları hedeflenmektedir.

Kimi araştırmalarda mikro finans programlarının sağladığı imkanlarla, kadınların hayat standartlarında gözle görülür derecede gelişmeler olduğu ortaya konulsa da, ancak kimi araştırmalarda, bu tür faaliyetlerle bir başarı elde edilemediği, beklenen hedeflere ulaşamadığı, hatta kadınların durumlarının eskisine göre daha da kötü bir hale geldiğini belirten sonuçlar öne sürülmüştür. Pek çok feminist araştırmacı-kuramcı, mikro kredi programlarının işleyiş ve felsefesine/özüne oldukça çekinceli bakmaktadır. Bu araştırmacı-kuramcılara göre, doğrudan kadının güçlenmesini hedeflemeyen bu programlar, kredilerin geri dönüşünü sağlamak için, gerektiğinde kadınların toplumsal güç ilişkilerini istismar etmekten çekinmemektedir. Kurumun finansal sürdürülebilirliği söz konusu olduğunda kadının toplumsal kimliğinin geliştirilmesi hedefi ikinci plana itilmektedir. Mikro kredinin kadınları birçoğu kayıt dışı sektör olan düşük gelirli geleneksel iş alanlarına mahkum ettiği ileri sürülmektedir. Kadınların, hiçbir sosyal güvencesi olmayan, istikrarsız işlerde çalışmaları, onları piyasa risklerine karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Mikro kredinin özellikle kadınlara verilmesi, onların üzerindeki baskı ve stresin daha da artmasına sebebiyet vermektedir. Çekilen krediyi genelde erkekler kullanırken, borcu ödeme yükümlülüğünün kadının üzerinde olması aile içi ilişkilere zarar verebilmektedir (Adaman, 2007;216).

Dünya geneline bakıldığında Türkiye’de yaşayan kadınların, Avrupa ülkelerinde yaşayanlara oranla, herhangi bir işte çalışmaları ya da girişimcilik yaparak bir iş kurmaları oldukça düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda, Mikrofinans Grameen Programı’nın sağladığı finans kaynaklarıyla, Türkiye’de yaşayan kadınların çalışma hayatında daha aktif yer almaları ve kendilerine ait bir iş kurabilmeleri hedeflenmektedir. Ülkemizde genel olarak girişimcilik ve kadın girişimciliğinin oranı, OECD ortalamasının oldukça altında seyretmektedir. Kadın işyeri sahipliği olarak bakıldığında, bu oran, AB ülkelerinde %16 – 40 civarında iken, Türkiye’de iş yeri sahibi kadınların oranı sadece % 4 düzeyindedir (Altay, 2007: 66). Avrupa Birliği ülkelerinde erkek girişimcilere kıyasla daha düşük olan kadın girişimci oranını yükseltmek amacıyla kadın girişimciliğini yüreklendirecek politika ve teşvikler uygulaması, bu olgunun arkasında yatan temel nedenlerden biridir. Ancak, Türkiye’de, kadınların gerek ücretli çalışan gerek girişimci olarak ekonomik hayata katılamamasının arkasında yatan başka sebepler de bulunmaktadır.

Kadınlarının ekonomik yaşamda ilerleyememesinin başlıca nedenleri incelendiğinde aile içinde cinsiyet nedeniyle yüklendiği sorumluluklar, baskılar, eğitim düzeylerinin düşük, becerilerinin farklı alanlara yoğunlaşmış olması gibi unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca kadın girişimciliği açısından bir değerlendirme yapıldığında aşağıda yer alan bazı engellerle karşı karşıya geldiği görülmüştür (ABİGEM, 2007):

1. Bu konuda örnek alınabilecek kadın girişimci modellerinin veya öncülerin çok az olması,
2. Finansman sağlamada erkek girişimcilere göre daha büyük zorluklarla karşılaşılması,
3. İşletme mülkiyeti açısından, geleneksel miras uygulamalarının sonucunda işletme ve yönetim rollerinin erkeklerin üzerinde olması.

Mikro kredi programında uygulanan prosedür işlemlerin diğer finans kurumlarına oranla daha az ve kolay olması projeyi cazip bir hale getirmektedir. Belirtildiği üzere, bu projenin başlıca hedefini kadınlar oluşturmaktadır. Bunun başlıca sebeplerinden biri ise; kadınların zor durumlarda erkeklere oranla daha sağlam oldukları ve sorunlara farklı çözümler bulmaya çalışmalarıdır (Yunus, 1999). Bunun yanında, Grameen Bank'ın izlenimlerinde, kadınların erkeklere oranla sunulan kredi olanaklarını daha verimli kullandığı sıklıkla ifade edilmektedir (Yılmaz ve Koyuncu, 2006: 73).

Mikro kredinin kadınları hedef kitle olarak tutma sebeplerinden bir başkası da, alınan krediyi ve ailenin sahip olduğu bütçeyi kadınların daha dengeli/dikkatli kullanmasıdır. Mikro kredinin mantığına göre, kadınlar kazandıkları parayı ailesinin kalkınmasında bilinçli olarak kullanmakta ve erkeklere göre daha iyi tasarruf yapmaktadırlar. Ayrıca, aldıkları krediden sonra ortadan kaybolmazlar. Krediyi kullanan kadınlara her zaman kolaylıkla ulaşılır. Kredi veren banka ve finans kuruluşları açısından erkekler kötü bir karneye sahiptir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde yaygın olan ataerkil ailelerde, kadınlar gelirlerini aile giderlerinde harcarlarken, erkekler çoğunlukla gelirlerini kendi istekleri doğrultusunda kullanabilmektedir. Krediyi kullanmalarına ve işletmelerine rağmen, kadın, yine de, taşınır ve taşınmaz malların mülkiyetinde çok az söz sahibi olabilmektedir. Mikro kredi programları, bu tür hakların gelişimine karşı yapabileceği herhangi bir davranış modeli bulundurmamaktadır (Parthasarathy, 2012: 5).

Mikro kredi uygulaması, kadınları sosyoekonomik açıdan güçlendirmeyi hedeflemektedir ve sıklıkla feminist güçlendirme anlayışının ifadelerini kullanmaktadır. Fakat toplumsal cinsiyet farkındalığı olmadığı için bu ifadeleri kullanırken özcü bir yaklaşım içerisinde bulunmaktadır. Kadınların hedeflenmesine gerekçe olarak da erkeklere göre daha güvenilir olmalarını, sorumluluklarını zamanında yerine getirmelerini göstermekte, kadınların itaatkar olduklarını vurgulamaktadır. Kadın, mevcut sistemde olduğu gibi mikro kredi uygulaması için de uysal emektir.

Mikro kredinin kadınları tercih etmesinde bir başka sebep ise; kadınlara verilen kredinin geri dönüşümünün başarılı olmasıdır. Bu durum, kadınların aldıkları borcu ödemedi son derece titiz olduklarının işareti olarak gösterilmektedir. Mikro kredi projesinin uygulandığı birçok şubede yapılan tahsilatların %100'ü ulaşması, bu projenin ulaşmak istediği hedeftir. O halde mikro kredide kadın üyelere yer verilmesi, projenin başarısı ve devamlılığı açısından önemlidir.

Rahman(1991)'a göre; mikro kredi programlarında kadınlarla çalışılmasında, kadının toplum içinde sahip olduğu konum etkili olmaktadır. Kadının itaat etme özelliği, çekingenliği, durumlar karşısında çaresizliği gibi faktörler, mikro finans kurumlarının bu yönde çalışmasına sebep olmaktadır. Kadınların sahip olduğu bu özellikler, mikro finans çalışanlarının onları daha iyi takip edip yönlendirmesini sağlamaktadır. Mikro kredinin mantığında, kadınların grup toplantılarını daha düzenli takip edip, disiplin sağlaması da yatmaktadır. Ayrıca, kadınlar erkeklere oranla daha çok güven sağlarlar (Rahman, 1999: 69). Başka bir açıdan bakılacak olursa mikro kredi projesinde kadınlarla iş yapmak maliyetsiz olmakla birlikte devamlılık özelliği göstermektedir. Aynı zamanda kadınlar üretkenlikte daha başarılıdır. Mayoux (2000), mikro kredi çalışanlarının kadınlarla iletişimde zorlanmadıklarını ve onlara çok kolay ulaşabildiklerini, çünkü bu vasıftaki kadınların çoğunlukla vakitlerini evde geçirdiklerini belirtmiştir. Erkeklerin bu tür faaliyetlere dahil olmak için vakit ayırmadıkları görülmüştür (Mayoux, 2000: 5). Bu bağlamda bu tür finans kurumları pasif durumda olan kadınları, konumları sebebi ile kendi menfaatleri doğrultusunda araç olarak kullandıkları söylenebilir.

Sonuç olarak Mikrofinans Grameen Programının hedef kitlesinin neden kadınlar olduğunu anlayabilmek için mikro kredi uygulamasına toplumsal cinsiyet

perspektifinden bakmak gerekmektedir. Mikro kredi uygulayıcıları, hedef kitlenin öncelikli olarak kadınların olmasını; mevcut finans kuruluşlarının düşük sermayeli girişimci kadınlara kredi vermemesine ve kadınların toplumda ikincil planda kalmasına bağlamaktadır. Fakat, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirildiğinde, özellikle kadınların hedef kitle olarak seçilmesinin mikro kredi programlarının menfaatine olduğu görülmektedir.

4.2. MİKRO KREDİNİN FARKLI KURAMLAR/POLİTİKALAR ALTINDA İNCELENMESİ

Mikro kredi programlarının gerek genelde toplumun tüm kesimlerine yönelik yoksullukla mücadelede, gerek özelde kadın yoksulluğuna yönelik mücadelede ve gerekse kadının güçlenmesi için geliştirilen politikalarda önemli bir araç olduğu görüşü, Ortodoks adam-akım politikalarca yıllarca çeşitli ortam ve platformlarda savunulmuştur. Ancak, uygulamada pek de başarılı olamayan bu politikalar pek çok feminist kuramcı tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bununla birlikte, Ortodoks adam-akımın bu politikalarına eleştirel gözle değerlendiren feminist kuramcılarının bu eleştirilerini farklı kuramsal arka plana dayandırdıkları da gözlenmektedir. Çalışmanın bu alt bölümünde Ortodoks adam-akım yaklaşımın çerçevesi genel hatlarıyla ele alındıktan sonra, bu yaklaşımı eleştirel bir yapı altında değerlendiren bazı feminist yaklaşımlar ve bu feminist yaklaşımların arkasındaki kuramlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Ortodoks Adam-Akım Yaklaşım (Post-neoliberal Kalkınma Yaklaşımı) Altında Mikro Kredi, Kadın Yoksulluğu ve Güçlenme Konusu

1980'lerin neoliberal (Ortodoks) kalkınma paradigması çerçevesince, tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, piyasa-odaklı "istikrar ve yapısal uyum politikaları" dayatılırken, 1990'lı yılların sonunda itibaren, bu ülkelere, post-neoliberal kalkınma paradigması altında (ya da kapsayıcı kalkınma paradigması) çok daha bütüncül ve kapsayıcı olduğu öne sürülen bir kalkınma anlayışı empoze edilmeye çalışılmıştır. Uzun dönemli, bütüncül vizyona sahip bu kalkınma paradigmasında, kalkınma politikalarında ülke iyeliğinin (country ownership) benimsenmesi ve kalkınmanın tüm paydaşlarının bu sürece dahil edilmesi ilkeleri benimsenmiştir. Bu paradigmayla, gelişmekte olan ülkelere dışarıdan politika reçeteleri dayatma süreci terk edilerek, ülkelerin sürücü

koltuğuna kendilerinin oturtulması sağlanırken, aynı zamanda içerdeki ve dışarıdaki *sivil toplum yapılanmaları ve özel sektör ortaklığının*¹¹ bu kalkınma çabasındaki önemi vurgulanmıştır (World Bank, 2004:16). Bununla birlikte, bu yeni kalkınma yaklaşımında, kalkınma, iki taraflı bir bilanço olarak kabul edilmiş ve bilançonun bir tarafında yer alan makro ekonomik ve finansal konuların, bilançonun diğer tarafında bulunan toplumsal ve beşeri sorunlardan ayrılamayacağı ifade edilmiştir (Karaçay, 2016). Yeni kalkınma yaklaşımının en büyük savunucularından bir olan Stiglitz durumu şöyle değerlendirmiştir: “Yoksulluk, kalkınmanın en büyük önceliğidir. Büyüme ile yoksulluk arasında pozitif bir korelasyon olduğu kesindir; ancak büyümenin “damlama etkisi”ni beklemenin yoksullukla mücadelede en etkin yol olduğu da söylenemez” (Kacowicz, 2005: 124)

Yeni kalkınma yaklaşımını en iyi yansıtan uluslararası bir platform olan Dünya Bankası’nın “2000-2001: Yoksullukla Mücadele Raporu”nda (WDR 2000-2001: Attacking Poverty), büyümenin tek başına yeterli olmadığı ifade edilerek, yoksullukla mücadele, üç boyutlu bütüncül bir stratejiye dayandırılmıştır; “fırsatları genişletmek”, “güçlendirmeyi kolaylaştırmak” ve “güvenliği artırmak” (WB, 2000: 30-40). Ancak, yeni kalkınma anlayışında kadın girişimciliği ve güçlenme konusuna hep özel bir önem atfedilmiştir. Dünya Bankası’nın ilk toplumsal cinsiyet raporu (World Bank-Advancing Gender Inequality,1995), yeni kalkınma anlayışında toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusuna verilen ağırlığın boyutunu açıkça göstermektedir. Bu konuya verilen önem, yalnızca raporda kağıt üzerinde kalmamış; uygulamada da bu politikaların yansımaları net biçimde gözlenmiştir. Öyle ki, 1995 -2001 arasında toplumsal cinsiyet bağlantılı projelerin sayısında %40 oranında bir artış gerçekleşmiştir (Long, 2003: 7).

Yeni kalkınma yaklaşımında esas itibariyle, tüm toplumsal sorunlar olduğu gibi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu da ekonomik büyümenin sürdürülmesinde bir “engel” ya da bu yolda değerlendirilebilecek bir “fırsat” olarak görülmüştür. Örneğin, Dünya Bankası’nın 2007 yılı Toplumsal Cinsiyet Eylem Planında (Gender Action Plan) açık ve ayrıntılı biçimde kadınların güçlenmesinin ve kadın girişimciliğinin çeşitli iş

---

¹¹ Vurgu, tarafımızca yapılmıştır.

kollarında desteklenmesinin ekonomik istikrar ve büyüme üzerindeki olumlu etkilerine vurgu yapılmıştır.

Ortodoks adam-akım yaklaşımca benimsenen bu görüşler, Mayoux(2000)'nun çalışmasında, finansal sürdürülebilirlik paradigması ve yoksulluğun azaltılması paradigması olmak üzere iki farklı paradigma¹² altında ele alınmaktadır. Finansal sürdürülebilirlik paradigmasında, esas olarak, mikro girişimciler başta olmak üzere finansal bakımdan sürdürülebilir nitelikteki mikro finans hizmetlerinin yoksul kesimlere ulaştırılabilmesi hedeflenmektedir. Gözetilen bu hedefe ulaşmak için bazı temel politikalar uygulanmaktadır; kredi maliyetlerini kapsayacak düzeyde belirlenecek olan faiz oranları kurumsallaştırılması, ölçek ekonomisi yaratabilmek için mikro finans programları geniş çapta yaygınlaştırılması ve batık maliyetleri ortadan kaldırmak için yardımlaşma ve dayanışma adı altında gruplar oluşturulması (Mayoux, 2000: 2). Finansal sürdürülebilirlik yaklaşımında, geleneksel finans ve bankacılık kurumlarında olduğu gibi kar odaklı bir yapılanma söz konusu olsa da, toplumsal bir sorunun çözümüne –yoksulluk ve cinsiyet eşitliği- yönelik bir oluşum/girişim görüntüsü verilmektedir.

Yoksulluğun azaltılması paradigmasının finansal sürdürülebilirlik paradigması ile paralel biçimdeki temel argümanı, kredi hizmetlerinin toplumun en yoksul kesimlerine ulaştırılmasıdır (Mayoux, 2006: 4). Bu paradigmaya göre, mikro kredi programı, esas olarak, yoksul ailelerin ekonomik kriz ve gelir dalgalanmalarına karşı kırılganlıklarını azaltarak ailelerin gelir düzeylerini artırmaktır; böylece, aile refahının artışında katkı yaratan kadının hane ve toplum içindeki statüsü de üst noktalara taşınacaktır.

Drolet (2010)'ye göre, bu paradigmada, esas olarak aile-hane düzeyine odaklanılmıştır; kadınların güçlendirilmesi, paradigmanın kendi içindeki bir amacı değildir. Bu yaklaşımda “kadınların amaç ve çıkarlarının, diğer aile üyelerinin çıkarlarıyla daima uyum içinde olduğu”na dair gerçeği yansıtmayan örtük bir varsayım bulunmaktadır (Aktaran Balkız, 2015: 540).

---

¹² Mayoux, üçüncü bir paradigma olarak, çalışmamızın bir sonraki alt kısmındaki heterodoks yaklaşımları da kapsayan, feminist güçlendirme paradigmasını öne sürmüştür (Mayoux, 2000)

Sonuçta, ne finansal sürdürülebilirlik paradigması, ne de yoksulluğun azaltılması paradigması, toplumdaki ataerkil güç ilişkilerinin yapısını doğru analiz edebilecek ve dolayısıyla bu çarpık güç ilişkilerini kırabilecek herhangi bir gerçekçi politika beslememekte; sıg bir bakış açısıyla, mikro kredi programlarının, kadınları, sosyo-politik açıdan güçlendireceğini varsaymaktadır.

4.2.2. Heterodoks Yaklaşımlar Altında Mikro Kredi, Kadın Yoksulluğu ve Güçlenme Konusu

Çalışmanın bu bölümünde (post)/neo-liberal kalkınma politikalarını ve Ortodoks adamakım yaklaşımın toplumsal cinsiyetçi bakış açısını eleştirel gözle değerlendiren üç heterodoks yaklaşım örneği değerlendirilecektir. Aslında, yazında, neo-liberal kalkınma yaklaşımının mikro kredi uygulaması bağlamında toplumsal cinsiyetçi bakış açısını eleştiren çalışmalar farklı noktalara vurgu yapmışlardır. Ancak, bu yaklaşıma yönelik eleştirilerini kuramsal bir çerçeve üzerine oturtan çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızda, bu bağlamda, üç heterodoks yaklaşım/kuram altında mikro kredi uygulamasının çarpık toplumsal cinsiyetçi güç ilişkilerini nasıl yeniden ürettiği incelenmeye çalışılmıştır. İlk yaklaşımda, Foucault'nun "stratejik ilişkiler durumu" ve "neo-liberal yönetimsellik" kavramsallaşmaları altında mikro kredinin tahakkümü nasıl sürdürdüğü incelenmiştir. Kanımızca, günümüz yeni kapitalist sistemin iktidar ve güç ilişkilerini gerçekçi ve sistemli bir biçimde yansıtabilen temel kuramlardan biri Foucault'nun "neoliberal yönetimsellik" analizidir ve tam da bu nedenle çalışmada ilk yaklaşım olarak seçilmiştir. İkinci yaklaşımda ise Harvey'in "mülksüzleştirme yoluyla birikim modeli" ele alınmıştır. Bu yaklaşımı seçmemizdeki en büyük neden ise, yazında en fazla Harvey'in bu analizine atıfta bulunularak analizler kurulmasıdır. Son yaklaşım olarak ise Scott'un "kamusal- özel senaryo" yaklaşımı incelenmiştir. Bu yaklaşımı diğer ikisinden -ve yazındaki diğer kuramlardan- ayıran en önemli farklılık, ilk iki yaklaşım mikro krediyi tahakkümün bir aracı olarak görürken, Scott'un bu yaklaşımında, mikro kredi programları, hem tahakkümün hem de direnişin bir aracı olarak değerlendirilmektedir.

4.2.2.1. Foucault'nun "Stratejik İlişkiler Durumu" ve "Neo-liberal Yönetimsellik";

Michel Foucault'nun "iktidar"a bakış açısını tek bir çatı/analiz altında değerlendirmem gerekmektedir. Konumuz bağlamında ele aldığımızda, Foucault'nun

iktidar analizini, tarihsel olarak; ‘stratejik ilişkiler durumu’ ve ‘yönetimsellik’ olmak üzere iki aşamada değerlendirmenin uygun olacağı kanısındayız.

Stratejik ilişkiler durumu: Foucault, çalışmalarında, ilk olarak, iktidar ile öznellik arasındaki bağlantı incelemelerini ele almaktadır. Bu yolla, tahakküm tekniklerinin özneleştirme biçimleriyle bağlantılarını ve siyasi yönetim biçimlerinin “kendi kendini yönetme” pratiklerini görebilmek mümkün hale gelmektedir.

Foucault’nun ilk çalışmalarında, “iktidar ve egemenlik” kavramları, devlet ve devlet aygıtları üzerinden değerlendirilmesi gereken kavramlar olsa da, bu çalışmalarındaki devlet ve aygıtlarını illa ki makro-politik yapılarda düşünmemek gerekmektedir. Hele ki bu çalışmalarda, baskıcı bir güç aracı olarak sınırlı iktidar anlayışını temel alan devlet mekanizmasına şiddetle karşı çıkılan bir duruş sergilenmektedir. Foucault’nun 1970’li yılların başındaki ilk analizlerinde, iktidarın inşasında esas olarak mikro-politik yapılanma güçlü bir politika aracı olmaktadır. Foucault’ya göre devlet tasavvuru, bedene uygulanan kılcal kuvvetleri, yani mikro iktidarlardan toplamını kavramak için oldukça geniş ve soyut bir şema sunmaktadır (Foucault, 2006:16). Foucault’nun “iktidarın mikro-fiziği” olarak adlandırdığı bu analiz, stratejik ve ilişkisel bir yapı/durum gerektirmektedir. İktidar, toplumsal bedenin tüm kılcal damarlarından geçen ilişkisel bir özelliğe sahiptir ve yine tüm öznelerin yakalandığı üretken bir ağ formunda faaliyet göstermektedir (Foucault, 1995: 202). İktidarı, bir “stratejik ilişkiler durumu” (Foucault, 1993: 99) olarak değerlendiren bu yaklaşımda, Foucault, iktidarda esas olanın, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak olduğunu ifade etmektedir (Foucault, 2000: 77).

Toplum içinde yaşamak, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmanın mümkün olduğu bir şekilde yaşamak olduğundan, iktidar ilişkilerinin olmadığı bir toplumdan söz etmek de mümkün olmayacaktır (Foucault, 2000: 75). Çünkü, iktidar, “*her şeyi kucakladığı için değil, her yerde olduğu için her yerdedir*”. Ancak, Foucault’nun analizinde, iktidarın bu her yerdeliğinin özneleştirme biçimleriyle ve öznenin özgür ve otonom iradesi ile oldukça yakından bağlantısı olduğu gerçeği de göz ardı

edilmemelidir (Gordon, 1991)¹³. Bu özerk, rasyonel ve özgür özne kabulü, Foucault'nun yönetimsellik analizinde olduğu gibi, Foucault'nun yaklaşımının mikro kredi bağlamı değerlendirimi için de oldukça kritik bir öneme sahiptir.

Neoliberal yönetimsellik: Stratejik ilişki perspektif, devletin üretim ilişkilerini ve devlet iktidarının dinamiklerini ve sivil toplum yoluyla disiplin gücünün işleyiş biçimini anlama konusunda yetersizlikler sunmaktadır (Rankin, 2001: 22). Foucault'nun "iktidarın mikro-fiziği" analizi, pek çok siyaset bilimci ve kuramcı tarafından küresel siyasal ilişkileri ve özellikle devlet-toplum ilişkisini analizde başarısız olmakla suçlanmıştır (Gordon, 1991)¹⁴. Diğer taraftan, geliştirdiği yönetimsellik analizi ile Foucault, mikro politikayla makro-politika arasındaki ilişkiyi kurmayı, daha doğrusu bu ikisini bütünleştirmeyi sağlamıştır. Çünkü esas olarak yönetimsellik analizinde de, iktidarın mikro-fiziği analizinde ele aldığı kavramları ve temaları tartışmaktadır¹⁵. Ancak, yönetimsellik analizinde, bir önceki analizde yetersiz olarak görülen noktalar, örneğin, devlet sorunu ve tahakkümün küresel pratiklerini kurmada devletin stratejik rolü ve önemi vurgulanmıştır. Özcesi, bu analizde, mikro-politika, makro-politikaya adapte edilmiştir. Aslında yönetimsellik analizine, sadece, "iktidar" teknolojisine mikro-çeşitliliğin yanı sıra, makro-gereklik olan devlet ve özellikle devlet-toplum ilişkisi eklenmiştir. Devlet, yeni yönetimsel pratiklerin gelişmesine imkan tanıyan bir araç olarak tanınmaktadır¹⁶.

---

¹³ Bireysel "özgürlüğün" devletin kendi kendini düzenlemesindeki rolünü vurgulayan Foucault, modern devlet için şu ifadeleri kullanıyor:

"özne özgür olmadığı sürece iktidar ilişkileri olamaz. Biri ya da diğeri tamamen diğerrinin emrinde ya da içinde olsaydı veya sınırsız bir şiddet uygulayabildiği bir nesne olsaydı, iktidar ilişkileri olmazdı. İktidar ilişkisini kullanabilmek için her iki tarafta da en azından belirli bir özgürlük biçimi bulunmalıdır" (Foucault 1988: 12).

⁴ Aslında, Foucault'nun, "iktidarın mikro analizi"nde dahi devleti tamamen göz ardı ettiği söylenemez. Foucault'nun College de France'da verdiği ders notlarında şu ifadeler yer almaktadır:

"eğer yaptığım analizlerde devlet mekanizmalarının varlığını ve etkilerini görmezden geldiğimi söylerseniz ya yanılıyorsunuz ya da yanılmak istiyorsunuz...devletleştirme sorunu ortaya koymaya çalıştığım meselelerin merkezinde yatıyor"(Özpolat, 2016:127).

¹⁵ Foucault, bu analizde,devleti daha geniş bir çerçeveye dahil edebilmeyi, yani onun "dönüşümlerini", "işleyişini" sağlayan "genel bir iktidar teknolojisinin içine yerleştirebilmeyi hedeflemektedir (Özpolat, 2016: 131). Ama, Foucault, yine de ısrarla, Nietcheçi ya da Marksist bir bağlamda devlet problemine aşırı bir değer atfetmeyi red etmektedir.

¹⁶ Ancak, Foucault, daha sonra, devletin sadece iktidarın uygulanma biçimi ya da yerlerinden biri – en önemlisi olsa bile – olmadığını, tüm diğer iktidar ilişkisi türlerinin bir biçimde devlete gönderme yaptığını söyleyecektir. İktidar ilişkilerinin devletten türediğini iddia etmeyip, iktidar ilişkilerinin giderek devletleştirdiğini savunacaktır (Foucault, 2000: 79).

Foucault'ya göre, yönetimsellik “hedefi nüfus, temel bilgi biçimi ekonomi politik ve esas teknik araçları güvenlik aygıtları olan bu çok spesifik; ama karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütün”dür (Foucault, 2005: 285). Günümüzde daha önemli olan şey “devletin toplumu tahakküm altına alması veya toplumun devletleşmesi değil, devletin yönetimselleşmesidir” (Foucault, 2005: 286).

Yönetimsellik, esas olarak, “*siyasal rasyonellik*”, “*stratejiler/teknikler*” ve “*kendi kendini düzenleme*” olmak üzere üç analitik yapıya dayanmaktadır (Rankin, 2001: 20) Yönetimsellik, yönetsel pratiklerini, esas olarak siyasal rasyonelitede somutlaştırır ve siyasal rasyonellik, iktidarın uygulanmasının “rasyonel” hale getirildiği söylemsel bir alanın yaratılmasını sağlayan politik bir bilgi formudur. Dolayısıyla, yönetimselliğin kurgusunda iktidar tekniklerinin (kurumlar, pratikler) ve bilgi formlarının (rasyonelitede, söylemler) birbirlerine sıkı bağılıkları bulunmaktadır.

Neoliberal yönetimsellikte iktidarın temel ögesi olarak ulus-devletin yanı sıra, heterarşik bir yapılanma altında ulus ötesi ve ulus altı pek çok aktörün (şirketler, hükümet dışı kurumlar, STÖ'ler) tahakküm sürecine dahil edildiği gözlenmektedir. Bu bağlamda, bir önceki dönemin sosyal-refahçı siyasal rasyonelitesiyle bağıntılı iktidar teknikleri terk edilerek, sosyal güvenlik, vergi, eğitim ya da sağlık sisteminin işleyişinde de yeni teknikler geliştirilmiştir.

Neoliberal yönetimsellik söylemi, rasyonelitesi ve pratiği içinde, insanlar, kendi kendini gerçekleştirme sürecinde aktif seçimler yapan, yaptıkları seçimlerin girişimci özneleri olarak kodlanıp, kendi kendini harekete geçiren özneler olarak teşvik edilmektedirler. Neoliberal yönetim tarzı girişimci, riski yöneten, ihtiyat, sorumluluk sahibi aktif yurttaşın iktidarını canlandırmaya dayanmaktadır (Demir, 2011: 61). Yeni özne, “yaşam kalitesini yaptığı seçimlerle arttıran aktif birey”dir (Rose, 1996, Aktaran Demir, 2011: 61).

Foucault'nun neoliberal yönetimselliği ve mikro-kredi programları

Bu bağlamda ele almamız gereken en önemli soru, “yeni yönetsel pratiklerin gelişmesi çerçevesinde değerlendirilecek olan mikro kredi programları, -Foucault'nun

kendi ifadesiyle- siyasi bir rasyonalite olan neoliberal yönetimselliğe nasıl hizmet etmektedir? Nihai olarak, amaç tahakkümün meşrulaştırılması veya zor kullanmanın gizlenmesi ise, bu çerçevede, yeni bir tahakküm aracı olarak mikro kredi programları hangi noktada durmaktadır? Ele alınması gereken başka temel sorular da söz konusudur; siyasal rasyonelliğin neoliberalizm olduğu bir yapılanmada, mikro kredi, bu siyasal rasyonelliğin sosyal beden üzerinde uygulandığı bir “*iktidar stratejisi*” olarak nasıl işlemektedir? Mikro kredi, yoksullar arasında, özellikle de kadınlarda, “*kendi kendini düzenleme*” yoluyla ne tür bir öznelliği geliştirmeyi amaçlamaktadır? Aslında yönelttiğimiz tüm bu soruların cevapları, Foucault’nun yönetimselliği değerlendirilmeye çalışılırken, örtük olarak verilmiştir.

Mikro kredi programları, bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi, sivil toplum yapılanmaları ve özel sektör ortaklığının yönetime dahil edildiği yeni bir *siyasi rasyonalite* söyleminde, yani neoliberal yönetimsellik altında gelişen/geliştirilen bir *iktidar stratejisidir*. Neoliberal yönetimsellik altında, daha önceden kamu veya devlet kurumları olan hastaneler, okullar ve hapisaneler gibi sağlık, refah ve sosyal güvenlik alanlarındaki kamu hizmeti sunulan tüm alanlar özelleştirmeye yönelik sürekli bir çaba ile kar amacı güden kuruluşlara devredilmiştir (Hamann, 2009: 40). Böylece, neoliberal rasyonalite altında, yoksulluk, işsizlik, eğitim, sağlık vs. alanlarındaki fırsat eşitsizliği gibi sosyal problemlerin çözümü için devletin arkasında olduğu kurumsal bir inisiyatifin varlığına karşı çıkmıştır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çözümünde kendi sorumluluğundan sıyrılan devlet, bu toplumsal sorumluluğunu, mikro kredi programları aracılığı yoluyla da, kar amacı güden finansal kuruluşlar ve STÖ’lere aktarmış olmuştur. Dolayısıyla mikro kredi neoliberal yönetimin toplumun tüm dokusuna yerleşmesinde rol alan bir strateji olarak görevini yerine getirmektedir.

Ancak, devlet, yalnızca bahsettiğimiz bu sosyal sorunları göz ardı etmemiş, aynı zamanda siyasal rasyonalitesinin ahlaki dayatması boyutuyla bu alanlardan çekilme ediminin haklılığını (!) toplumun tüm kesimlerine empoze etmiştir (Hamann, 2009: 45). Bu empoze etme biçimi ‘zor’ ya da ‘güç’e dayanan bir empoze etme biçimi değildir. Foucault’da yönetim, bireylerin davranışlarını biçimlendirme, yönlendirme, yönetme çabalarının bütünü içermektedir (*conduct of conduct*). Dolayısıyla, yönetim sözcüğü

sadece siyasi yapıları ya da devletlerin yönetilmesini değil; aynı zamanda bireylerin ya da grupların eylemlerine nasıl yön verilebileceğini ifade etmektedir (Foucault, 2000: 74-75). Diğer bir ifadeyle, iktidar, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunulma sürecidir. Bu sürecin başarılı bir biçimde devam edebilmesi, neo-liberalizmin hedeflediği özne tiplemesinin sürdürülebilirliğine bağlıdır.

Bu bağlamda, neoliberal özne, “rasyonel seçim ve tercihlerinde fayda-maliyet analizi yaparak kendi çıkarlarını takip edebilen, atomistik, özerk ve özgür birey” tanımına tekabül etmektedir (Hamann, 2009: 38). Bu tür koşullar altında toplumun marjında kalıp, başarısız olanlar, kendi beceriksizliklerinin ve hatalarının sonucu bu noktadadırlar (Hamann, 2009: 40).

Mikro kredi uygulamasında, kredi kullanıcıları içlerinde buldukları yoksulluğu kendi hataları olarak görmeseler bile, yaşadıkları şartların, küresel ve sistematik bir kurgunun sonucu ortaya çıkan yoksulluğun doğurgusu olduğunu düşünmemektedirler. Nihai olarak, bu programdan yararlanan kadınlar, yaşadıkları yoksulluk sorununu kişisel bir sorun olarak değerlendirmekte ve bu bataktan çıkmanın da kişisel çabalarla gerçekleşebileceğine inanmaktadırlar. Foucauldian ifadelerle, neoliberal söylem altında, bu kadınlar, yoksulluklarının “onların kişisel sorunu olduğu” düşüncesine yönlendirilmektedirler. Neoliberal *siyasal rasyonalite*, tahakkümü geliştirmede bir *iktidar stratejisi* olarak mikro kredi programlarını uygulamakta ve bu uygulamayı, neoliberal söylemin yarattığı neoliberal öznelerin rızası çerçevesinde, “*kendi kendini düzenleme*” yoluyla sürdürmektedir. Sivil toplum örgütleri, banka ve çeşitli finans kuruluşları ekseninde işleyen mikro kredi programları ile yoksul kadınların, kendilerini, mikro krediyi akıllıca kullanıp bir işe yatıran ve böylelikle ailelerin refahını geliştiren birer “neoliberal girişimci özne” olarak tanımlamaları sağlanmaktadır (Rankin, 2001: 20). Bu şekilde, mikro kredi uygulaması, süregiden tahakküm sürecinin bir aracı haline dönüşmektedir.

4.2.2.2. Harvey’in Mülksüzleştirme Yoluyla Birikimi:

Kadının güçlenmesi ve yoksullukla mücadelede mikro kredi programlarının rolünü Ortodoks adam-akım yaklaşımdan değerlendiren çalışmalara eleştirel perspektiften

bakan feminist araştırmacıların büyük çoğunluğu, kuramsal analizlerini David Harvey'in mülksüzleştirme yoluyla birikim modeline dayandırmışlardır.

Harvey'in mülksüzleştirme yoluyla birikimi: Harvey (2004), mülksüzleştirme yoluyla birikim analizinde, sermaye birikiminin iki şekilde gerçekleşebileceğini öne sürmektedir. Ya sermayenin elde ettiği karın temelinde yatan artı-değerin yaratılması için emek üretim sürecinde sömürülebilir ya da sermaye birikimi hırsızlık, soygun, tefecilik, ticari hile ve her türlü aldatmaca ile sağlanabilir. İlkel birikim teorisinde, Marx, ilkel sermaye birikiminin büyük bir kısmının nasıl bu tür uygulamalara dayandığını işaret etmektedir. Harvey, Marx'ın ilkel birikim analizinin tarihte olmuş bitmiş bir durum olmadığını, bu uygulamaların "yeni emperyalizm" şeklinde tanımladığı günümüz kapitalist sistemde devam etmekle birlikte bir dizi yeni stratejiyle desteklendiğini öne sürmektedir. Sermaye birikiminin temel dinamiklerini ve neden mülksüzleştirme yoluyla birikim araçlarına ihtiyaç duyulduğunu, "zaman-mekan sabiteleri" kapsamında değerlendiren Harvey (2004), yeni emperyalist dönemdeki ilkel birikim yolları için şu ifadeleri kullanmaktadır:

"..son zamanlarda yatırım fonları ve diğer büyük finans kapital kurumları tarafından sürdürülen mülksüzleşme yoluyla birikimin bıçak ağzı biçimini alan spekülative saldırıya bakmamız gerekir. Yatırım fonları, Güneydoğu Asya'da likidite krizi yaratarak karlı iş kollarını iflasa zorladı. Bu iş kolları yok pahasına merkez ülkelerdeki sermaye artıkları tarafından satın alındı....Küresel çevresel müştereklerin (hava, su, toprak gibi) hızla artan tüketimi ve sermaye-yoğun tarımsal üretim biçimlerinin bir şekilde doğanın tamamını metalaştırması artan doğal ortam bozulmalarına neden oluyor. Kültürel formların, tarihlerin ve entelektüel yaratıcılığın metalaşması toptan mülksüzleşmeyi şart koşuyor... Bugüne kadar kamu mülkü olmuş şeylerin özelleştirilmesi ve şirketleştirilmesi (örneğin üniversiteler)-suyun ve dünyayı temizlemiş diğer kamusal yararları olan şeylerin özelleştirme dalgasına kaptırılmasından bahsetmiyorum bile-yeni dalga bir 'toplumsal müştereklerin çitlenmesi' olarak karşımıza çıkıyor..."(Harvey, 2004:38)

Harvey'in mülksüzleştirme yoluyla birikimi ve mikro kredi: Harvey'in mülksüzleştirme yoluyla birikimini esas alan Hartsock (2006), Harvey'in bu analizinin günümüz kapitalist sistemin toplumsal cinsiyet temelli sorunlarını açıklamada yetersiz olduğunu öne sürmektedir. Mikro kredi uygulamasını da mülksüzleştirme yoluyla birikimin bir aracı olarak gören Hartsock, bu bağlamda dört temel mekanizmanın altını çizmektedir:

- Mikro kredi, bilinen herhangi bir kredi çekme yöntemi olarak bireylerin servetlerini finansallaşma yoluyla/finansal sektör yoluyla çekerek onları mülksüzleştirir.
- Mikro kredi, önceki toplumsal sözleşmeleri yeniden değerlendirir.
- Mikro kredi, yönetim

altında özel sektör lehine bir yetki ve sorumluluk devrini gerçekleştirerek kamu ile özel arasındaki ilişkiyi yeniden kodlar; yönetimde yeni bir ideoloji geliştirir. d. Mikro kredi, aile-iş ilişkilerinde ve sosyal yeniden üretimde bir yeni bir dönüşüm yaratır (Keating vd., 2010: 155).

Keating ve diğ. (2010), Hartsock'un bu çalışmasını esas alarak mülksüzleştirme yoluyla birikimin bir aracı olarak mikro krediyi değerlendirmişlerdir. İlk bakışta, mikro kredi aslında, değil mülksüzleştirme, küçük miktarda verilen kredi miktarıyla pek çok kadın girişimciyi sermaye sahibi yaparak sermayenin temerküzünü engellediği söylenebilir. Fakat daha dikkatli bir değerlendirme, ağır kredi koşullarının –yüksek faiz oranları, kısa vadeli borçlanma, katı geri ödeme koşulları- tam da Harvey'in yeni emperyalizm dönemindeki mülksüzleştirerek birikim mekanizmasına iyi bir örnek olduğunu göstermektedir. Aslında, mikro kredi mekanizmasıyla, yeni kapitalist sistemin en kritik sektörü olan finansal sektörde finansal derinleşme ve finansal gelişme yaşanarak sermaye birikimi için yeni fırsatlar yaratılmaktadır (Keating vd., 2010: 161).

Cinsiyete dayalı birikimin yapılanması ile ilgili olarak, mikro kredi uygulaması, Hartsock (2006)'un da ifade ettiği gibi, “genellikle toplumsal ilişkilerden beklentilerin yeniden müzakere edildiği yeni bir toplumsal sözleşme ortaya koymaktadır. Mikro kredi uygulaması, bir taraftan, kolektif bir girişimciliği geliştirirken, aynı zamanda toplum-devlet ilişkisinde de yeni bir boyut kazandırmaktadır. Neo-liberal kalkınma paradigmasının piyasa bazlı politikalarının bir yansıması gibi görüle de, bu uygulamanın işleyişi hiçbir zaman tamamen kontrolsüz ve müdahalesiz bir biçimde piyasa koşullarına bırakılmamış; programı yöneten uzmanlar, bürokratlar ya da iktisatçılar tarafından sürekli kontrol edilmiştir (Keating, 2010:163). Bu noktada, merkezi ya da yerel yönetimler hiçbir zaman tamamen arka planda kalmamıştır.

Mikro kredi uygulaması tamamen piyasa koşullarına bırakılmasa da ve kamu inisiyatifi bütünüyle arka plana itilmese de, bu politika, nihai olarak bireysel özgürlük, rasyonellik ve bireysel sorumluluk gibi temel liberal değerleri odağına alan neoliberal yaklaşımın kalkınma politikasıdır ve dolayısıyla bu değerlere uygun yeni ideolojilerin içselleştirilip yerleşik hale gelmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, birey, sosyal refah devlet anlayışı altında temel bazı hakları olan bir vatandaş değil, kendi sorunlarının çözümünün

sorumluluğunda rasyonel bir karar birimidir. Dolayısıyla bu programlarda kamu sorumluluğu yerine kendi kendine çözüm üreten stratejilere kayılmıştır.

Mikro kredi uygulamasını da mülksüzleştirme yoluyla birikimin bir aracı olarak gören Hartsock (2006)'un bu bağlamda belirttiği son mekanizma ise sosyal yeniden üretme ilişkilerinde ortaya çıkarması beklenen dönüşümdür. Bu çerçevede krediye erişimin, kadınların gerek hane içinde gerek yaşadığı toplumda daha fazla ses, saygı ve özerklik yaratması beklenmektedir. Ancak, gerçekte, böyle bir sonuçla karşılaşılmamaktadır¹⁷.

4.3.2.3. Scott'un “Kamusal-Özel Senaryo” Argümanı ve Mikro Kredi

Modern toplumlarda tahakkümün de, direnişin de ince, örtük ve sistemli bir biçimde işlendiğini öne süren James Scott, böyle bir tahakküm/direniş yapılanması altında ne ezen ne de ezilen tarafın gerçek “yüz”leriyle iktidar ilişkisine girmediğini ifade etmektedir. Scott, “Tahakküm ve Direniş Sanatları” (1990) adlı eserinde oluşturduğu “kamusal – özel senaryo” kavramlarıyla kendi “iktidar” analizini ortaya koymuştur.

Kamusal-özel senaryo: Scott (2018), *Tahakküm ve Direniş Sanatları*’ adlı kitabına, “Akıllı köylü, büyük efendinin karşısında yerlere kadar eğilir; ama sessizce osurur,” diyen bir Etiyopya atasözüyle başlamıştır. Scott, bu çalışmasında, hakim olanlarla tabi olanların oynadıkları kamusal roller ile “sahne arkasında” ele aldıkları stratejiler arasındaki etkileşimi araştırmaktadır. Bu çalışmada, kendisinin geliştirdiği “kamusal ve gizli senaryo” kavramlarıyla kültürün iki yüzü değerlendirme altına almaktadır; ilk olarak, kurumların kamusal ve resmi görüntüsü; kamusal senaryo, kurumların kendilerinden beklenen rolleri ve belirli bir sosyo-kültürel ve ekonomik ortamdaki bireylerin rolleri, davranışları ve uygulamaları hakkındaki kavramları aktarmaktadır. Ezilen sınıf, bu tahakküm ilişkisinde, ona biçilen rolleri ‘hürmet ve rıza’ ile kabul etmiş gibi görünmektedir. Ancak, bu senaryo gerçek hikaye değildir. Gerçek hikaye, kültürün ikinci yüzünde kendini göstermektedir, gizli senaryo olarak adlandırılan bu alanda örtük olarak süre giden ve hatta zamanla gelişen bir toplumsal çatışma söz konusudur ve bu alan, muhalif seslerin, direniş odaklarının yavaş ve gizli bir biçimde kendisini beslediği bir alandır. Gizil senaryolarını pratiğe dökme cesareti bulamayan tabii kesim, tarihsel

---

¹⁷ Konu, çalışmanın bir sonraki bölümünde daha geniş kapsamda değerlendirilecektir.

koşulların yarattığı bir patlama ile kalabalık ve bir arada olmanın verdiği cesaret ile direnişlerini göstereceklerdir. İşte, ezilen sınıfın gösterdiği bu direniş öyküleri, *hegemonya* ya da *yanlış bilinç* kavramlarının ne kadar da çarpık olduğunu ortaya koymaktadırlar. Scott, ezilen grupların görünüşteki sessizliklerini, içinde yaşadıkları tahakküm sistemini “doğal” karşılayıp onaylıyormuş gibi görünmelerini açıklamak için geliştirilen *hegemonya* ve *yanlış bilinç*¹⁸ kavramlarını kıyasıya eleştirmektedir (Scott, 2018). Ona göre kamusal alanda oynanan bu oyun, ezilenlerin asıl gerçeği kavrayamamalarına yol açan “gerçekliğin çarpıtılmış bir biçimi” denebilecek bir görüntüden ibaret değildir. Çünkü ezilen kitleler “neyin ne olduğunu” çok açık biçimde görmektedir. Kamusal senaryodaki rol bölüşümü aslında örtük bir savaş cephesidir. Taraflar ani akınlarla karşı tarafın kararlılığını ve ondan neler elde edebileceklerini sürekli sınamakta ve belli mevziler kazanmaktadırlar.

Scott'un kamusal-özel senaryosu ve mikro kredi: Scott'un analizi bağlamında, Grameen Bank ve diğer mikro finans kuruluşları ve bu kuruluşların borç verdikleri kadınlardan bekledikleri roller kamusal senaryo olarak tanımlanabilir. Gizli senaryo ise gerek banka çalışanların, gerek borç alanların kayıt dışı söylemleri ve grup içindeki tartışmalarıdır.

Grameen Bankasının borçluları, zamanında taksit ödemeleri talebine uyararak Banka'nın kamusal senaryoya yönelik hürmet ve onayını sürekli olarak ifade ederler. Ancak, kredilerin zamanında geri ödenmesi ve yüksek faiz oranları ve kredilerin zamanında ödenmesine yönelik geliştiren sosyal ve kurumsal baskı, borç alan kadınların ve bu kadınların aile ve çevrelerinde yavaş yavaş oluşacak bir gizli senaryoyu da beslemektedir. Bu yapılanma içinde tek tabii grup, borç alan kadınlar değildir. Banka çalışanları üzerindeki kredi merkezlerinde taksit toplama baskısı ve çalışma dalındaki uzun çalışma saatleri, kendi gizli senaryolarını oluşturmalarını teşvik etmektedir. Ancak belirtildiği gibi, her iki tabii grup üyesi, hakim grup karşısında “stratejik bir poz” benimsemek zorundadırlar. Gizli senaryoda kredi koşulları ve yarattığı olumsuz şartları şikayet eden kadınlar hakim yapı karşısında, yani kamusal senaryoda hiç bir şikayette

---

¹⁸ Scott, ele aldığı teorik kavramlarını, esas olarak Gramsci'nin “*hegemonya*”sının eleştirisi olarak geliştirmiştir ve Gramsci'nin öne sürdüğü gibi, bireylerin hegemonik ideolojinin değerlerini, normlarını ve uygulamalarını tamamıyla içselleştirilmediklerini veya hegemonik ilişkiler yoluyla yeniden üretilmediğini savunmuştur.

bulunmamakta, tamamen bankanın talimatına (kamusal senaryo) göre hareket etmekte ve program lehine konuşmaktadırlar.

Benzer biçimde, banka memurları ve çalışanları da üstleri karşısında farklı bir senaryo uygulamaktadırlar. Banka çalışanları, aynı zamanda dış gözlemcileri etkilemek için kurumun itibarını abartmakla da ilgilenebilirler (Rahman, 1999: 55).

Gerek banka çalışanları gerek borç alan kadınlar, bir hakim sınıf üyesi ile iletişime geçtiğinde ya da güç ilişkisinde, kamusal senaryoyu onaylamak adına gerçek dışı, sahte hikayeler geliştirmektedir¹⁹. Bu durum, kimi çalışmalarda araştırmacılar tarafından ortaya atılmıştır. Örneğin, Todd (1997), iki kredi merkezi üzerine yaptığı araştırma sonucunda, gerek banka çalışanların gerek kredi kullanan kadınların, *Güç* karşısında ürettikleri kamusal senaryolarının kendi gerçekliklerini temsil etmekten ne kadar uzak olduklarını ortaya koymuştur (Rahman, 1991: 56)

Grameen Bankasının 'kamusal senaryosu' genellikle, akademisyenler ve araştırmacılar tarafından Bankanın işleyiş yapısını aktarmak için kullanılmaktadır, ancak bu, sürecin sadece kısmi bir görüntüsünü vermektedir. Teorik düzeyde, borç veren kurumun ve arkasındaki sosyo-ekonomik yapının kamusal senaryosu ile zayıf olanın gizli senaryosu arasındaki çelişki, tahakküm ve direnişin dinamiklerini de ortaya koymaktadır (Rahman, 1991: 57). Kısaca, kamusal senaryo ve gizli senaryo arasındaki diyalektik ilişkiden dolayı, mikro kredinin şartları kadınlar aleyhine derinlik kazandıkça, görüntüde rıza ve hürmet maskesini takınan borç alan kadınların gizli senaryolarının giderek güçleneceği ve bu durumun, iki senaryo arasındaki çelişkinin daha da derinleşmesine yol açacağı görülecektir. Dolayısıyla, mikro kredi uygulaması tahakkümün bir aracı olduğu gibi direnişin gelişmesinin de önemli bir mevzisi konumuna gelebilecektir.

---

¹⁹ Bu çalışmaya ilk aşamada mikro kredi kullanan kadınlarla mülakat yapmak niyetiyle başlanmıştır. Fakat yalnızca iki kişiyle iletişim kurulabilmiş, yeterli sayıda üyeye ulaşamadığı için çalışmaya kuramsal çerçevede ilerleme kararı alınmıştır. Mikro kredi uygulamasından faydalanmış olan bu iki kadının da, mülakat esnasında uygulamanın pek çok yönden aksak yönlerini dile getirmelerine rağmen, yine de sistemi destekleyen, onaylayan, kendi kişisel başarılarını dahi mikro krediye bağlayan ifadeleri olduğu görülmüştür.

4.3. KADINA YÖNELİK MİKRO KREDİ UYGULAMASININ AÇMAZLARI/ELEŞTİRİLER

Kadınların güçlenmesinde ve kadın yoksulluğu ile mücadelede etkin bir politika aracı olarak sunulan mikro kredi uygulamasının farklı bağlamlarda taşıdığı çeşitli handikaplar/açmazlar bulunmaktadır.

4.3.1. Kredinin Koşullarının Yüksek Maliyetli Olması Bu Uygulamanın Sürdürülebilirliğini Engellemektedir.

Mikro kredi uygulamasına yönelik en büyük eleştirilerden biri, verilen kredinin ağır koşullarına yöneliktir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu kredilerde kısa vadeli borçlanmak mümkündür ve bu borçlanma da yüksek faiz ve katı geri ödeme planı altında gerçekleşmektedir (Mayoux, 2000; Keating vd, 2010). Kadınlara verilen kredi miktarının düşük düzeylerde seyretmesi, finansal kuruluşların bu kadar küçük hacimli kredilerle uğraşıyor olmalarının yaratacağı olası olumsuzluklarla uğraşacakları izlenimi yaratıyor olsa da, bu durum, kredi veren finansal kuruluş ve bankaları hiçbir şekilde dezavantajlı bir konuma sokmayacaktır. Her bir borçluya verilen kredi miktarı düşük düzeylerde seyretse de, bu yolla açtıkları toplam kredi sayısının yüksek rakamlara ulaşması bu sistemde yer edinen banka ve finans kuruluşlarının yüksek karlılık düzeylerine ulaşma imkanını sağlamaktadır.

4.3.2. Kadınların Krediyeye Erişiminde Çeşitli Engeller Söz Konusudur.

Kadınların güçlenmesinde ve özellikle yoksullukla mücadelede neo-liberal politika savunucuları tarafından ısrarla altı çizilse de, mikrokredi programları, yoksulluk piramidinde en alt katmanda yer alan en yoksul kadın grubuna hiçbir şekilde hitap etmemektedir (Parthasarathy, 2012). Nihai olarak kar amacı güden piyasa-odaklı finansal kuruluşlar, bankalar ya da STÖ'ler tarafından uygulanan bu programlar, aldıkları krediyi geri ödeme anlamında en dezavantajlı/en yoksul kesime kredi verilmesine oldukça çekinceli bakmaktadırlar. Dolayısıyla yoksulluk düzeyleri, krediyeye erişimde, kadınların karşısına bir engel olarak çıkmaktadır. Diğer taraftan, mikro krediden sorumlu personel de programın hızlı ve etkin biçimde yayılabilmesi için kolaylıkla ulaşılabilir ve geri ödemede sorun çıkarmayacak bir müşteri kitlesiyle çalışmayı uygun görmektedir (Mayoux, 2000; Balkız 2015).

Kadınlar için krediye erişimde bir başka engelleyici faktör ise, yaşadıkları toplumda, mensup oldukları dini ya da etnik veya ırk bağlamı kimliği ile azınlık ya da öteki konumda olmalarıdır. Diğer taraftan, kadınların medeni durumları da kredi başvurularında örtük ya da açık bir biçimde bir kriter olarak karşılımlarına çıkabilmektedir. Grameen Bank, borç uygunluk analizinde, evli kadınları ve hatta kocalarının ekonomik durumu daha iyi olanları değerlendirme altına almaktadır (Fermon, 1998: 130). Dolayısıyla bekar, boşanmış ya da dul kadınların krediye erişebilme imkanı daha zor olmaktadır.

4.3.3. Kadınların Kullandıkları Krediler Üzerindeki Kontrol Güçleri Sınırlıdır.

Her ne kadar teknik olarak kredinin esas kullanıcısı kadınlar olsa da, uygulamada kadınların kredi kullanımında etkin bir karar verici durumda olmadıkları ya da sınırlı bir kontrol gücüne sahip oldukları gözlenmektedir²⁰ (Mayoux, 2000: 5). Kredinin geri ödeme sorumluluğunu tamamen üstlenen kadınların aldıkları kredilerin kullanım ve yönetiminde yetkiyi ve kontrolü kocalarına ya da erkek yakınlarına verdikleri sıklıkla yaşanan durumlar olmuştur. Afrika ülkelerinde bu eğilim çok yüksek olmasa da, özellikle Asya ülkelerinde kredi çeken kadınların, çektikleri kredinin ya da kurdukları işin yönetimini erkeklere devrettikleri gözlenmiştir (Simojeki, 2003: 43).

Kabeer (1998)'e göre, para ve kredilerin kontrolü konusunda erkekleri yetkili kılan toplumsal normlar, aile içinde de gelirin kontrolünden erkeği sorumlu tutmakta, bu ise eril bir harcama modelini dayatmaktadır. Sonuç olarak kadınların erkeklerle eşit bir düzeyde ailenin refahına katkı sağlamak için ekonomik faaliyetlere katılımları, büyük ölçüde onaylanıyor olsa da, kadının hane içindeki statüsünde önemli bir değişim yaratmamaktadır (Balkız, 2015: 552).

---

²⁰ Goetz ve Sen Gupta (1996)'nın Bangladeş üzerine yaptıkları çalışmalarında kadınların kredi kullanımı üzerindeki kontrolünün toplumsal cinsiyet ve güç ilişkilerinden nasıl etkilendiğini ele almışlardır. Bu çalışmada, beş kategori altında kontrol düzeyini değerlendirmişlerdir: a.Kredi üzerinde tam kontrole sahip olanlar; pazarlamayı da içerecek şekilde kredinin yatırıldığı üretken faaliyetin tüm aşamalarını kontrol etmektedir. b. Önemli düzeyde kontrol sahibi olanlar; üretken faaliyeti denetim altında tutarlar fakat ürünlerin pazarlanmasını kontrol edemezler. c.Kısmi kontrolde; üretken faaliyet üzerinde yönetsel bir kontrol yetkisinden bahsedilemez ancak üretim için bazı girdilerin temini kadınların yetki alanı içindedir. d. Çok sınırlı kontrole sahip olan kadınlar; üretken faaliyetin hemen hiçbir aşamasından yetkili değillerdir ancak asgari düzeyde de olsa emek katkıları söz konusudur. e.Krediler üzerinde hiçbir kontrol yetkisi olmayan kadınlar ise; kredilerin erkekler tarafından nerede ve ne şekilde kullanıldığını dahi bilmemektedirler (Aktaran- Balkız, 2015:545).

4.3.4. Mikro Kredi Geri Ödemeleri Kadınlar Üzerinde Bir Baskı Aracı Olmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere mikro kredi yoluyla borçlanma kadınlara ağır koşullar sunmaktadır. Ve bu bağlamda da pek çok kadın geri ödemede ciddi zorluklar yaşamaktadır. Kredi borçlarının geri ödenmesi sürecinde ailelerin içine girdiği yeni borç sarmalı ve aile içinde yükselen şiddet ve gerilim de bazı araştırmalara konu olmaktadır²¹.

Ancak, aldıkları kredilerin tasarruf haklarında tam yetkiye sahip olamayan kadınlar, geri ödeme noktasında tüm yükümlülükleri tek başlarına üstlenmektedirler. Uygulamada da kadınların kredi borcu geri ödemelerinde oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Kadınların bu bağlamdaki başarısının arkasındaki yatan faktörler değerlendirilirken, birbirinden farklı ve hatta çarpık görüşler ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bir önceki bölümünde de ifade edildiği gibi, bu bağlamda, en çok, kadının uysal yapısı, sorumluluk sahibi, güvenilir bireyler olması gibi çarpıtılmış nedenler sıralanmaktadır. Aslında, kadınların geri ödemedeki başarı senaryoları ile mikro kredi programlarında hedef kitle olarak kadınların seçilmesi arasında oldukça büyük paralellik bulunmaktadır. Hedef kitle olarak kadınlar seçilmektedir; çünkü kadınların toplumsal statü bağlamında daha düşük durumda yer almaları ve öğretilmiş toplumsal cinsiyetçi rolleri gereği daha itaatkar ve kırılgan olmaları, banka ve STÖ'lerin daha garantili hedef kitle olarak kadınlar üzerinde odaklanmalarına sebebiyet vermiştir. Isserles (2006), bu bağlamda şu ifadelerde bulunmuştur:

‘Kadınların erkeklere göre çok daha iyi geri ödeyici olduklarını düşünüyorum. Yüksek geri ödeme oranlarının en açık tespit edildiği yer Bangladeş’tir. Çünkü borç memurları borçları toplayabilmek için çok sıkı çalışmakta ve zorlayıcı yöntemler kullanmaktadırlar. Geri ödeme oranlarının bu kadar yüksek oluşu, kadınların kendilerini gerçekten sorumlu hissetmelerinden değil, onların buna zorlanmalarından ileri gelmektedir. Kadınlar kolaylıkla sindirilebilmektedir. Çok az fırsat ve kaynağa sahip

---

²¹ Borcun geri ödenememesi durumunda maddî teminat sayılan tüm ev eşyalarının satılmasına kadar varan sert yaptırımların söz konusu olduğu dile getirilmektedirler (Keating vd.,2010:8).

oldukları için, onların görevlilere direnç gösterme ihtimalleri de yoktur. O halde yüksek geri ödeme oranları aslında kadınların düşük güç ve statü düzeyleriyle alakalı bir durumdur' (Aktaran Balkız, 2015: 549).

Geri ödeme konusunda kadınların üzerinde yaratılan baskı sadece banka ya da program uygulayıcısı kurumlar tarafından gelmemektedir. Bu sistemin işleyişi diğer kredi kullanıcıların borçlarını düzgün bir biçimde ödemelerine bağlı olduğu için diğer grup üyesi kadınlardan da geri ödeme konusunda bir baskı unsuru yaratılmaktadır. Bir başka önemli baskı unsuru ise kadının borcunun kadının ve ailesinin onuru ya da namusu olarak görülmesi ve bu değerleri korumak adına bu kredinin gerekirse borcu borçla kapatmak suretiyle de olsa ödenmesini sağlamaktadır (Rahman, 1999: 70-71; Mallick 2002: 153-54).

4.3.5. Kadınların Aldıkları Mikro Kredilerle Yüksek Kazanç Getiren Faaliyetlere Katılımları Sınırlı Düzeyde Kalmaktadır.

Mikro krediden yararlanan kadınlar, kullandıkları krediyi kocalarına ya da ailenin diğer erkek üyelerine devretmeyip kendileri kullanıyorlarsa da, genellikle küçük tarım ya da hayvancılık üreticiliği, küçük ölçekli perakendecilik, küçük ölçekli tekstil atölyeciliği, örgüçülük-terzilik veya ikinci el giysi satışı şeklinde ciddi gelir getirmeyen işlere yönelmektedirler. Kadınların bu tip işlere yönelmesinin belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikli olarak kadının yaşadığı toplumun tüm dokusuna işlenmiş toplumsal cinsiyetçi güç ilişkileri kadının ancak ve ancak belli sektörlerde meyil etmelerine yol açmaktadır. Kadınlar, ya evvelinden beceri sahibi oldukları daha garanti sektörlerde yönelmektedirler ya da geleneksel olarak daha "kadın işi" olarak adlandırılacak alanlara açılmaktadırlar. Ancak, bilindiği gibi, bu tür faaliyetlerin yaratacağı katma değer ve bu faaliyetlerden elde edilecek kazanç, düşük düzeylerde gerçekleşecektir. Diğer taraftan, kadınların birbirine benzer iş kollarında faaliyette bulunmaları, piyasanın hızla doymasına ve ortalama kazanç düzeyinin de giderek erozyona uğramasına yol açmaktadır (Mayoux, 2006: 10)

Kadınların aldıkları mikro kredilerle yönelmeye cesaret edemedikleri yüksek kazanç yaratan faaliyetlerin yer aldığı piyasalar daha rekabetçi niteliktedir ve genellikle daha yüksek miktarda kredi gerektirmektedir. Bu piyasalardaki cinsiyetçi ayrışmalar,

kadınların geleneksel olarak erkekler tarafından tekelleştirilen alanlara fiziksel erişimlerini engellemektedir. Çünkü bu piyasalar ‘erkeksi alanlar’ olarak görülmektedir. Örneğin kadınlar erkekler tarafından tekelleştirilen nakit paraya dayalı ürün satışından tamamen dışlanmışlardır (Mayoux, 2000: 15; Balkız, 2015: 34).

Bunun yanı sıra kadınların genel eğitim düzeylerinin düşüklüğü, belirli bir mesleki formasyona sahip olmamaları, herhangi bir piyasa deneyiminden uzak kalmaları, evvelinde kamusal hayatta daha az görünür/katılır bir yaşam sürmüş olmaları, kadınların daha riskli, daha donanımlı, daha rekabetçi ama daha çok kazanç getiren alanlara yönelmesini engellemektedir.

4.3.6. Mikro Kredi Programlarının “Grup Dinamiği, Yardımlaşma Ve İşbirliği Altında Kadın Girişimciliği” Hedefi Gerçekçilikten Uzaktır.

Mikro kredinin işleyişinde diğer grup üyelerinin finansal güvenilirliğinin sürdürülebilir olması ve geri ödeme koşullarına riayet etme gereği, kadınların grup içindeki etkileşimlerinin yapısını yeniden şekillendirmiştir. Başlangıçta, gerek yoksulluk ve iktisadi krizlerle baş edebilmede birbirlerine destek olabilmek, gerek ataerkil ya da diğer baskıcı yapılar karşısında bir arada güçlü bir duruş sergilemek gibi oldukça “iyiniyetli” fikirlerle oluşturulduğu öne sürülen destek grupları, belli bir süre sonra sadece finansal işlemleri izlenmesi için oluşturulan bir yapı halini almıştır (Parthasarathy, 2012: 5). Dolayısıyla, bir önceki kısımda da ifade edilen bu durum krediyi geri ödeme konusunda, kadınlar üzerinde ek bir baskı unsuru oluşturmuştur. Öyle ki, grup içindeki kadınlar, vergi müfettişleri gibi birbirlerinin borç müfettişlerine dönüşmüşlerdir. Bu durum da, bir taraftan kadının üzerinde krediyi geri ödeme baskılarını, kaygı ve stres düzeylerini artırırken, bir taraftan da bizzat gruptaki diğer kadınlar tarafından çarpık toplumsal cinsiyetçi güç ilişkilerinin yeniden örülmesini sağlamıştır. Rankin’(2001)’in de ifade ettiği gibi “yardımlaşma grupları, kırsal kesimin refahın arttırma hedefinde bir rol almaktan ziyade, mikro kredi programlarının finansal sürdürülebilirliğini birincil aracına dönüştürülmüştür” (Rankin, 2001: 29).

4.3.7. Mikro Kredi Programlarıyla Yoksullukla Mücadele Görevi Yoksul Kadınlara Devredilmektedir.

Gerek ulusal/uluslararası STÖ'ler, gerek ulus-devletler, mikro-kredi uygulaması ile yoksullukla mücadelede, görevi, kadınlara devretmektedirler. Bu durum, yoksulluk ve yoksullukla mücadelede çarpık bir bakış açısı yaratmaktadır. Son dönemlerde dünya kapitalist sisteminde üst üste yaşanan durgunluk ve krizler nedeniyle Dünya Bankası, BM gibi çeşitli uluslararası platformların ve STÖ'lerin ya da ulus-devletlerin yoksulluk, açlık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, eğitim ya da sağlık gibi temel toplumsal sorunların çözümlerine yönelik bakış açılarını revize etmelerine yol açmıştır²². Yaşanan sürekli durgunluk ve iktisadi krizler ilgili ulusal ve uluslararası yapılanmaları ve kurumları, bu noktada, daha piyasa- odaklı çözüm arayışlarına yönlendirmiştir. Mikro-kredi uygulaması da bu bağlamda iyi bir örnek teşkil etmektedir (Parthasarathy, 2012: 4). Mikro kredi programlarıyla, bir taraftan kapitalizmin krize girmesinde en büyük potansiyel tehlike olarak görülen finansal sektörün genişlemesi ve derinleşmesi sürdürülürken, diğer yandan sosyal refah politikaları altında çözülmesi gereken yoksullukla mücadele sorunu, yoksul kadınların baş etmesi gereken kişisel bir problem haline getirilmiştir. Böylelikle, neo-liberal politikaların bir uzantısı olarak yoksullukla mücadelede, yoksulluk sorunu ideolojik ve politik boyuttan uzaklaştırılarak, yoksul kişilerin sorununa indirgenmiş ve bu bağlamda, yoksullukla mücadele politikalarında da yoksullukla karşı karşıya kalan kişilerin üretim ve verimliliklerini artıracak piyasaya odaklı teknik çözümlere yönelinmiştir.

---

²² 1970'li yıllar boyunca, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından, pek çok gelişmekte olan ülkenin merkezi hükümetlerine ve yerel yönetimlerine, ülkelerindeki yoksul kesimlerin verimliliklerini ve üretimlerini arttırmaları adına kamu altyapı yatırımlarına (su temini ve kanalizasyon, ulaşım, baraj gibi) önemli kredi imkanları verildiği gözlenmiştir. 1970'lerin sonunda kapitalizmin krizi ve de üst üste yaşanan petrol krizleri, pek çok uluslar arası kurum ve STÖ'nün dış yardım imkanını daraltmıştır.

SONUÇ

1930'lar ve 1960'lı yıllar arasında hakim ideoloji olan Keynesyen refah devleti politikalarıyla kadın ve erkek vatandaşlara eşit fırsatlar verilmemesi, geleneksel aile yapısı temel alınarak, kadını kamusal alanın dışında tutan politikalar uygulanması sebebiyle kadın ve erkek arasında hiyerarşi ortaya çıkmıştır. Hane içine yansıyan bu yapılanmanın nesnel koşullarının oluşumunda ve belirlenmesinde taraf olan ve uygulamanın sürdürülebilirliğini sağlayan bu devlet politikaları kapsamında Keynesyen Refah Devleti'nin sunduğu sosyal hizmetlerle bireyleri ekonomik ve sosyal yoksunluklarından kurtarmak, özgürleştirmek hedeflenmiş fakat aynı zamanda erkek-egemen mantığın hakimiyetinde kurgulanan sosyal devlet bürokrasisi ile onları sürekli kendine bağımlı hale getirmiştir. Öz itibarıyla talep artışına dayanan bu politikaların uygulanmasında Fordist üretim ve birikim rejiminin önemli bir payı bulunmaktadır. Fordist üretim sistemi, Keynesyen politikaları daha uygulanabilir kılarken, Keynesyen politikalar da bu birikim rejiminin kapitalist sistemin başat birikim rejimi halini almasını sağlamıştır. Keynesyen refah devleti döneminde, sistemin birikim ve üretim rejiminde tıkanıklıklar baş göstermiştir. Bu bağlamda, kapitalizmin krize girdiği her evrede olduğu gibi, yaşanan ekonomik krizden kurtulabilmek için kapitalist birikimin devamlılığını sağlayacak yeni teknolojik gelişmelere ya da yeni üretim örgütlenmesi modellerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu gelişmeler sebebiyle kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik gözle görülür bir hal almıştır. Şöyle ki erkekler fabrikada çalışan işçi konumuna geçerken, kadınlar da önemi gitgide azalmakta olan ev tipi imalat üretimine devam etmiştir ve nihai noktada, kadınlar, daha çok gelir getirmekte olan ekonomik faaliyetlerden uzak tutulmuş, dışlanmışlardır. Bu sebeple diyebiliriz ki Refah Devleti vadettiği şekilde özellikle de kadınlar açısından "refah" getirmemiştir. Yani Refah Devleti, sınırları kapitalist üretim ilişkileri aracılığıyla belirlenen, sınıf mücadelesinin en önemli sahalarından biridir ve içerisinde önemli ölçüde reformlar barındırmaktadır. Fakat bu reformlar kadının erkeğe olan bağımlılığını pekiştiren devlet politikalarından ibarettir ve geçici çözümler olmaktan öteye geçememiştir.

Klasik liberalizmin serbest piyasa argümanı Savaş sonrası Refah Devleti döneminde bir süreliğine önemini yitirmiş olsa da, bu argüman, 1980'lerin başında yeni bir yapılanma altında tekrar canlanmıştır. 1980'lerin başından bu yana tüm dünyada neo-liberalizmin yükselişyle birlikte korumacı-müdahaleci politikalar büyük ölçüde terk edilerek

liberalizmin geniş ölçüde yansıtıcısı olan ihracata yönelik sanayileşme stratejisine yönelim söz konusu olmuştur. Washington Uzlaşında vücut bulan bu yeni politikalar, esas itibariyle üç ayaklı bir yapılanmaya dayanmaktadır; ticarete liberalizasyon, finansal liberalizasyon ve özelleştirme- kamunun yeniden yapılanması. Bu süreçte tüm dünyada ekonominin gündemini belirleyen neoliberal politikalarından kadınlar da payına düşeni almıştır. Bu dönem, kadın emeğinin değersizleştirildiği, enformelleştirildiği ve görünmez hale getirildiği bir süreç olmuştur. Çünkü neoliberal uygulamalar sonucunda kadınlar esnek ve güvencesiz çalışma şartlarına ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmıştır. Kadınlar, ihracata yönelik sanayileşme sürecinde düşük ücretli ve uzun çalışma saatlerinin olduğu alanlarda istihdam edilmişlerdir. Ayrıca çalışabildikleri sektörler de sınırlı sayıda kalmış ve kadınların temsil edildiği sektörler, daha çok emek-yoğun üretim tekniklerine dayanan sektörlerden ibaret olmuştur.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise ödemeler dengesi ve borç krizleri, kuzey-güney ülkeleri arasında ve ülkelerin kendi içlerinde artan gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk, Washington Uzlaşısına ve neo-liberal kalkınma programına olan güveni sarsmıştır. Yapısal uyum politikaları sonuç olarak meydana gelen ciddi orandaki sosyal maliyetler ve bu politikaların istikrarlı toplumlar yaratmadaki başarısızlığı sebebiyle eleştirilmiş ve 1980'li yıllar, kalkınmada kayıp on yıl olarak adlandırılmıştır. Washington Uzlaşmasına gelen eleştiriler ve minimal devlet anlayışı ile uygulanan neoliberal politikaların yetersiz kalması ve istenen başarı sağlanamaması nedeniyle de devletin tekrar etkin olması gerektiği fikri Post-Washington Uzlaşmasını gündeme getirmiştir.

Post-Washington Uzlaşmasıyla esnek çalışma saatleri, sosyal güvenlik ağları ve yoksullukla mücadele gibi yeni hedefler ortaya çıkmıştır. Post-neoliberal kalkınma politikasında kadınlar bir önceki kalkınma paradigmasından farklı olarak küçük ölçekli girişimci şeklinde de sermaye birikim sürecine katılmaktadır. Mikro kredi programları gibi uygulamalarla, özellikle yoksul kadınların küçük çapta yapacakları girişimcilik faaliyetlerine katılımları sağlanarak, bir taraftan finansal sektörün küresel ve ulusal ölçekte sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmış, bir taraftan da toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının güçlendirilmesi ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlara çözüm üretildiği öne sürülmüştür..

Yoksullukla mücadele kapsamında popüler hale gelmeye başlayan mikro kredi uygulamaları, yeni bir hayata başlamak vaadi ile gündeme gelmiş ve hedef kitlesi olan kadınları sosyoekonomik açıdan güçlendirme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Fakat mikro kredi ile sağlanan küçük çaplı gelirle kadınların içerisinde buldukları koşulların iyileşmesi, yeni bir hayatın temellerini atmalarını sağlaması bir yana elde edilen kredinin geri ödeme koşullarından ve sistemin kendisinden kaynaklanan bir dizi problem dolayısıyla mevcut durumlarında düzelme olması yerine daha da kötüye gitmiştir. Çünkü mikro kredi kadınları birçoğu kayıt dışı sektör olan düşük gelirli geleneksel iş alanlarına mahkum etmiş, kadınların, hiçbir sosyal güvencesi olmayan, istikrarsız işlerde çalışmaları, onları piyasa risklerine karşı daha savunmasız hale getirmiştir.

Mikro kredi ile ilgili irdelenen bir diğer diğer problem de sistemin toplumsal cinsiyet ayrımcılığına gitmesi ve özcü bir bakış açısıyla hedef kitlesini oluşturmasıdır. Sistem kadınlara ithaf edilen bir takım toplumsal rollerin altını özellikle çizmektedir. Kadın mevcut sistemde olduğu gibi mikro kredi programı için de uysal emektir ve kontrol edilmesi kolaydır. Ayrıca mevcut finans kuruluşları düşük sermayeli girişimci kadınlara kredi vermemekte ve bu durumda kadınlar toplumda ikincil planda kalmaktadır.

Bu yüzden kadınları bağımlılıktan kurtarma söylemiyle ortaya çıkmış fakat ataerkil toplumsal değerleri pekiştirmiş ve kadını baskılayarak çıkmaza sürüklemiştir. Kadınlar elde ettikleri kredi ile kamusal hayata dahil olamamış, gerçek anlamda gelir getirici iş kurmaları mümkün olmamış ve geleneksel ev üretimi kapsamında yaptıkları işlerle yalnızca yeniden üretim sürecine katkıda bulunmuşlardır. Bu noktada da mikro kredi programının kadınları mevcut sistemin ve mikro kredi projesinin devamlılığı ve menfaati için bir araç olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak ortaya konulan bu tez çalışmasıyla mikro kredi politikalarının kadınları güçlendirmede ve kadın yoksulluğuna çözüm olmada etkin bir mekanizma olmadığı, aksine kadınları ciddi manada çıkmaza sürüklediği, içerisinde bulunduğu çaresizlikten faydalandığı ve mikro krediyi savunan söylemlerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden politika üretmekten öteye gitmediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABİGEM, Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri. (2007). “Kadın Girişimciler İçin Strateji” <http://www.abigem.org/TR/Ana/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4F462A6EE8D3DD06>, Erişim tarihi: 05.05.2019.
- Açıkalın, N. (2010). “Toplumsal Değişim Projesi Olarak Mikro kredi Uygulaması: Mersin Örneği. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*. İstanbul. s. 602.
- Adaman, F, Tuğçe B. (2007). *500 Milyonluk Umut Hikayeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 216.
- Ahmet, S. (2010). “Microfinance Institutions in Bangladesh: Achievements and Challenges”, *Managerial Finance*. 35(12). s. 1.
- Akgül, A. (2006). *Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve İşsizlikle Mücadelede Çözüm (Mikro kredi Uygulaması)*. Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları S 3. s. 2.
- Akgül, A. (2014). *Türkiye’de Mikro kredi Uygulaması*, Erişim adresi: [http:// israf.org/indir/mikrokredi.pdf](http://israf.org/indir/mikrokredi.pdf). Erişim tarihi: 19.06.2014.
- Akkul, R. (2011). *Cinsiyetler Arası Gelir Eşitsizliğini Gidermede Mikro kredi Uygulamalarının Etkinliği: Bilecik İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi. Bilecik. s. 38.
- Aktan C.C. ve Vural İ.Y. (2002). “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri”. Coşkun Can Aktan (ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, ss. 2-35.
- Altay, A. (2007). “Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı”. *Finans Politik Ekonomik Yorumlar*. 44(510). ss. 57-63.
- Arıkan, G., Korkut, E. Ve Uluoğlakçı, C. (2010). “Kadın Yoksulluğu ve Mikro kredi Uygulaması: Ankara Örneği”. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*. İstanbul. s. 12.

- Ateş G. ve Öğütoğulları E. (2012). “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Mikro kredi Uygulamaları”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2012 Cilt 14 Sayı 2. ss. 33-54.
- Balkız, Ö. (2015). Mikro kredi ve Toplumsal Cinsiyet: Eleştirel Bir Değerlendirme *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 14(3): 535-557
- Balkız, Ö.I. ve Öztürk, E. (2013). “Neo-Liberal Gelişme Anlayışı ve Kadın: Mikro Finans Uygulamaları Kadınları Güçlendiriyor mu?”. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2). ss. 1-21.
- Bayraktutan, Y. ve Akatay, M. (2012). “Kentsel Yoksulluk ve Mikro Finansman: Kocaeli Örneği”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24. ss. 1-34.
- BBC. (2010). India’s Micro-Finance Suicide Epidemic. Erişim adresi: <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-11997571>. Erişim tarihi: 12.09.2017.
- BBC. (2013). Mikro kredi Ödemesi İçin Organ Satanlar. Erişim adresi: http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/10/131028_banglades_organ_kredi. Erişim tarihi: 12.09.2017.
- Begum, N. (2004). “Targeting the Poor”. Mikro kredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Uluslararası Konferansı (9-10 Haziran 2003, İstanbul) Bildiriler Kitabı. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti. s. 44.
- Bergeron, S. (2003). The Post Washington Consensus And Economic Representaton Of Women In Development At The World Bank. *International Feminist Journal of Politics*, 5:3 November 2003, 397–419
- Brenner, J. (2012). *Sınıf Siyaseti ve Kadın*. (Çev. Yeşilsu, D.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Buckley, G. (1997). “Microfinance in Africa: Is it either the problem or the solution?”. *World Developmet*. 25(7). s. 1091.
- Buğra, A. (2007). “Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikrokredi: Acıklı Bir Hikaye”. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Bülteni*. s. 2.

- Bürgin D.E. (2015). “Türkiye’de Kadınların İstihdamdaki Payları Neden Düşüyor? AB Ülkeleri ile Karşılaştırma”. International Conference Women and Politics in a Global World - İstanbul Aydın University 2015.
- COMCEC, İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK). Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye. Erişim adresi: [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc). Erişim tarihi: 17.12.2008.
- Coşan, B. ve Yörübulut, Ç.M. (2017). “Küreselleşme-Yoksulluk İkileminde Mikro kredi Çıkmazı”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel sayısı. s. 51.
- Çiftçi, M. (2010). “Türkiye’de İşsizliğe Çözüm Önerisi Olarak Kadın Girişimciliğinin Geliştirilmesi: Mikro kredi Uygulamaları”. *Çimento İşveren Dergisi*. 5(24), ss. 42-54.
- Davutoğlu, (2016). “Refah Devletinin Kurucu Belgelerinde Kadının Adı Yok: Beveridge Raporu’nun Cinsiyetçi Karakteri”. VIII. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu. ss. 145-153
- Demir, Gök. (2011). Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi Ve Yönetimsellik. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (22), 48-71.
- Doğan, B. B. ve Kaya, M. (2013). “Yoksullukla Mücadelede Mikro kredi Sistemi: Diyarbakır Örneği”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(45), ss. 144-170.
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Erişim adresi: <https://www.metu.edu.tr/system/files/kalkinma.pdf>, Erişim tarihi. 01.05.2019.
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı. (2009). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi*. Rapor No: 48508. Ankara. ss.1-5.
- Dündar, S.O.(2007). *Mikro Finansman*. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü. Ankara. s. 2.

- Fermon, Nicole. (1998). "Women on the Global Market: Irigaray and the Democratic State." *Diacritics* 28(1): 120–37.
- Fidan, F. ve Yeşil, Y. (2014). "Türkiye’de Kadınların Ekonomiye Kazandırılması Açısından Mikro kredi: Bilecik Örneği". *Girisimcilik ve Kalkınma Dergisi*, s.256.
- Foucault, (1995). *Discipline and Punish: The Birth of Prison*, New York: Vintage Books
- Foucault, M. (1988). 'The ethic of care for the self as a practice of freedom', in J. Bernauer and D. Rasmussen (eds) *The Final Foucault*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Foucault, M. (2006). "Psychiatric power: Lectures at the College de france 1973-1974, Hamsphire, Palgrave Mcmillan
- Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar*, çev. Osman Akınhay, Işık Ergüden Özne ve İktidar, Ayrıntı, İstanbul.
- Foucault, M. (2005). *Yönetimsellik*, (çev. Osman Akınhay), Ferda Keskin, Entelektüelin Siyasi İşlevi. İstanbul: Ayrıntı, 264-287.
- Gordon, C. (1991). 'Governmental rationality: an introduction', in G. Burchell, C. Gordon and P. Miller (eds) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* , Chicago: University of Chicago Press, pp. 1–52.
- Gökyay, Ç. (2008). *Türkiye’de Mikro kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları*. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi. Ankara. ss. 9-23.
- Gür, B. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Türkiye’de Mikro Finansman Uygulamaları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl: 11. Sayı: 21. ss.87-106.
- Güzel, S. (2011). "Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Dünya Bankası Ve Mikro kredi Uygulaması: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme". *AZƏRBAYCANIN VERGİ XƏBƏRLƏRİ*. 8. ss. 79-96.
- Hamann, T.H. (2009). "Neoliberalism, Governmentality, and Ethics", *Foucault Studies*, 6: 37-59.

- Harvey, David (2004). “Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim” *Praksis* 11, ss. 23-48.
- Haspolat, E. (2010). *Neoliberalizmin Kalkınma Söylemi Ve Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikro kredi Deneyimleri Ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. ss. 72,93.
- Hoque, S. (2004). “Micro-credit and the reduction of poverty in Bangladesh”. *Journal of Contemporary Asia*. 34(1). ss. 21-32.
- Isserles, R. G. (2003). “Micro Credit: The Rhetoric of Empowerment, The Reality of Development as Usual”. *Women’s Studies Quarterly*. 31 (3/4). ss. 38-57.
- Islam, A. ve Choe, C. (2013). “Child Labor And Schooling Responses To Access To Microcredit In Rural Bangladesh”. *Economic Inquiry*. 51(1).ss. 46-47.
- Kabaş, T. (2007). “Yoksulluğun Çok Boyutlu Olarak Ölçülmesi ve Ülkeler Arasında Yoksulluk Sıralamalarının Yapılması”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 2007, ss. 375-394*
- Kabeer, (1999). Resources, Agency, Achievements: Reflection on the Measurement of Women’s Empowerment. *Development and Change*. Vol 30. ss. 435-464.
- Kacowicz, A. (2005). “Globalization and Poverty: Possible Links, Different Explanations”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 6(2), ss. 111-127.
- Kandemir, O. ve Y. Aktaş, (2011). “Importance of Microcredit in Fight Against Poverty in Turkey”. *International Journal of Economics and Finance Studies*. 3(2). s.6.ss. 253-262.
- Keating, C; Rasmussen, C ve Pooja, R. (2010). “The Rationality of Empowerment: Microcredit”. *Accumulation by Dispossession, and Gendered Economy*. *Signs*, 36 (1), 6. ss. 153-176.

- Korkmaz, E., B. Baloğlu, K.K. Sümer, N. Oktayer ve M. Çak (2004). *Mikro kredi Modeli Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği*. İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 32. İstanbul. s. 17.
- Ledgerwood, J. (1999). *Microfinance handbook: An Institutional and Financial Perspective*. World Bank. Washington D.C., s. 1.
- Long, C. (2003). *The Advocate's Guide to Promoting Gender Equality at the World Bank: Women's Edge*, WB/Oxford UP, Washington DC.
- Mallick, Ross. (2002). "Implementing and Evaluating Microcredit in Bangladesh." *Development in Practice* 12(2): 153–63.
- Marçal, K. (2018). *Adam Smith'in Yemeğini Pişiren Kimdi?* (Çev. Arda, A.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Mayoux, L. (1995). *From Vicious to Virtuous Circles? Gender and Micro-Enterprise Development*
- Mayoux, L. (2000). *Micro-Finance and the Empowerment of Women A Review of the Key Issues*. Social Finance Unit-Working Paper. Erişim adresi: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.194.5577&rep=rep1&type=pdf>.
- Mayoux, L. (2006). *Women's Empowerment through Sustainable Micro-finance: Rethinking 'Best Practice'*. Discussion Draft, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.121.2948&rp=rep1&type=pdf>.
- Miller, C.C. (2006). *Microcredit: Why India is failing*. Erişim adresi: <http://www.rediff.com/money/2006/nov/10spec.htm>, Erişim tarihi: 12.09.2017.
- NPR, (2019). *India's Poor Reel Under Microfinance Debt Burden*. Erişim adresi: <https://www.npr.org/2010/12/31/132497267/indias-poor-reel-under-microfinance-debt-burden>, Erişim tarihi: 01.05.2019.
- Nussbaum, C.M. (2006). *Poverty and Human Functioning: Capabilities as Fundamental Entitlements*. Standford, California. ss. 47-75

- Öner, E., Okan P., Gökten S. ve Aypek N. (2008). “Mikrofinans Sistemi ve Ticari Bankaların Mikrofinans Sistemindeki Yeri”. *Sosyo-Ekonomi*. (2). s.3.
- Özmen, F. (2012). “Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Mikro kredi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. C.3. S.6. ss. 109-130.
- Öz, S.C. ve Çolakoğlu, C. (2014). *Türkiye’de Mikro kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelemesi*. s. 180.
- Özpolat, G. (2016). “Foucault, Yönetimsellik ve Modern Devletin Soybilimi”, *Felsefelogos*, 4, 121-141.
- Öztürk, M. ve Çetin B. I. (2009). “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”. *Journal of Yaşar University*. 3(11). Ss. 2661-2698.
- Parthasarathy, S.K. (2012). *Getting the Terms Right: Processes and Methodologies of Microcredit*. (Ed.Raaber,N.). *Fact and Fiction: Examining Microcredit/Microfinance from a Feminist Perspective*. AWID: Toronto.s.5.
- Rahman, A. (1999). “Micro-credit Initiatives for Equitable and Sustainable Development: Who Pays?”. *World Development*. 27/1.ss. 67-82.
- Rankin, N. K. (2001). “Governing Development: Neoliberalism, Microcredit and Rational Economic Woman”. *Economy and Society*. 30/1.ss.18-37.
- Sakarya, Ş. (2005). “Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye’deki Gelişmeler”, *Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiriler Kitabı*. 01-02 Ekim. Karaman. s.9.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (Çev. Alogan, Y). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Simojoki, H.K. (2003). *Empowering Credit More than Just Money: The Socio Economic Impact of Micro Finance on Women in Nairobi*. Kenya.
- Standing, G. (1999). Global Feminization Through Flexible Labor: A Theme Revisited. *World Development* Vol. 27, No. 3, pp. 583-602.

- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). “Yoksullukla mücadele stratejisi olarak mikro kredi uygulaması: Eskişehir İli Örneği”.*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(1). ss. 59-89.
- Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu. *TEPAV Değerlendirme Notu*. ss.3-4.
- Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*. 36(4), ss. 51-67
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: Dergah Yayınları. ss. 217-220.
- Taban, S. ve Şengür M. (2010). “Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro kredi Uygulaması: Eskişehir İl Örneği. Bildiriler Kitabı”. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*. İstanbul. ss. 613-617.
- TGMP, Türkiye Mikrofinans Grameen Programı. (2017). Erişim adresi: <http://www.tgmp.net/tr/>, Erişim tarihi: 30.04.2019.
- TİSVA, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı. (2005). *Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikro kredi Projesi*. Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları. Mikro kredi Serisi 6. s.9.
- TİSVA, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı. (2008). *Mikro kredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı*, Erişim adresi: <http://www.israf.org/pdf/konferans.pdf> Erişim tarihi: 17.12.2008.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık yayınları.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, 2011-2017. Erişim Adresi: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi: 19.07.2019
- Uçan Çubukçu, S. (2009). “ Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek”, içinde *19.yy.dan 20.yy.a Modern Siyasal İdeolojiler* (Derleyen: Birsen Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 255-306.

WorldBank (2000/2001). *World Development Report: Attacking Poverty*, Washington D.C. The World Bank.

Yılmaz, R. ve Koyuncu C. (2006). *Mikro Finansman ve Yoksullukla Mücadele*. Bursa: Ekin Kitabevi. s. 73.

Yunus, M. (1999). *Yoksulluğun bulunmadığı bir dünyaya doğru*. (Çev. Şen, G.). İstanbul: Doğan Kitap. ss. 94-95.

Web Siteleri:

<http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf>

https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html

http://www.convergences.org/wp-content/uploads/2018/09/BMF_2018_EN_VFINALE.pdf

EK 1 - ORIJİNALLIK RAPORU

	HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT
HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES SOCIOLOGY DEPARTMENT	
Date: 24/07/2019	
Thesis Title : Microcredit Implementation as a Development Policy Tool for Women's Poverty and Women's Empowerment	
According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 20/07/2019 for the total of 110 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is %18.	
Filtering options applied:	
1. ☐ Approval and Declaration sections excluded 2. ☐ Bibliography/Works Cited excluded 3. ☐ Quotes excluded 4. ☒ Quotes included 5. ☐ Match size up to 5 words excluded	
I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.	
I respectfully submit this for approval.	
Name Surname: Neslihan Meneviş Student No: N14220334 Department: Sociology Department Program: Women and Gender Studies	Date and Signature 24.07.2019
<u>ADVISOR APPROVAL</u>	
APPROVED. Prof. Dr. Hatice Karaçay	

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/07/2019

Tez Başlığı : Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede ve Kadın Güçlenmesinde Bir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Mikro Kredi Uygulaması

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin, 20/07/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turniün adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kabul / Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2. Kaynakça hariç
3. Alıntılar hariç
4. Alıntılar dahil
5. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Neslihan Meneviş
Öğrenci No: N14220334
Anabilim Dalı: Sosyoloji Anabilim Dalı
Programı: Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Tarih ve İmza

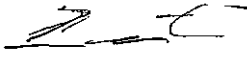
24.07.2019

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Hatice Karaçay

EK 2 - ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 22/07/2019</p> <p>Tez Başlığı: KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE VE KADIN GÜÇLENMESİNDE BİR KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Dereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 22.07.2019 N. Z.</p> <p>Adı Soyadı: NESLİHAN MENEVİŞ Öğrenci No: N14220334 Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ Programı: KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARI Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</p> <p style="text-align: center;">   <hr/> Prof. Dr. Hatice KARAÇAY </p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIOLOGY DEPARTMENT**

Date: 22/07/2019

Thesis Title: Microcredit Implementation as a Development Policy Tool for Women's Poverty and Women's Empowerment

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: NESLIHAN MENEVIŞ
Student No: N14220334
Department: SOCIOLOGY
Program: Women and Gender Studies
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

Date and Signature

22.07.2019
Neslihan Meneviş

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Hatice Karaçay
Prof. Dr. Hatice KARAÇAY